

ספר

בדקי בתי"ם

הנהות ותקונים לספר „ההשלמה“ על ארבע מסכתות
ברכות רענית יבמות מגילה
שנדפסו מחדש.

עם מבוא גדול בנוגע לתולדות אחדים מחכמי פרובונצא בימי הבינים

גם צרפתי לזה

קונטרס „השגות על הרמב"ם“ מרבינו משולם בעל ההשלמה על
מסכת עירובין ומסכת שבועות שנמצא בכתב יד.

עם הערות שהעירותי על הקונטרס הנ"ל. וקראתי להן בשם:

תורת ההשלמה

ונלוה אליו קונטרס בשם „כבודן של ראשונים“ לברר דברי רבותינו
בדבר חוקת פקחות בגיטין

ממני הצעיר יהודה לובעצקי חופ"ק רו"פ
בפאריש

פאריז

בשנת תרנ"ו לפ"ק

בדפוס של „ה. לעוויןואהן—קילעמניק“ פאריז, רחוב שארלאט 73

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 103.

ספר

בדקי בתו"ם

הנהות ותקונים לספר „ההשלמה“ על ארבע מסכתות
ברכות, רע"ת יבמות, מגילה
שנדפסו מחדש.

עם מבוא גדול בנוגע לתולדות אחדים מחכמי פרובינצא בימי הבינים

גם צרפתי ליה

קונטרס „השנות על הרמב"ם“ מרבינו משולם בעל ההשלמה על
מסכת עירובין ומסכת שבועות שנמצא בכתב יד.
עם הערות שהעירותי על הקונטרס הנ"ל. וקראתי להן בשם:
תורת ההשלמה

ונלוה אליו קונטרס בשם „כבודן של ראשונים“ לדבר דברי רבותינו
בדבר חוקת פקחות בנישין

ממני הצעיר יהודה לובעצקי חופ"ק רו"פ
בפאריש

פאריז

בשנת תרנ"ו לפ"ק

בדפוס של „ה. לעוויןואהן—קילעמניק“ פאריז, רחוב שארלאט 73

תוכן הענינים הבאים בספר זה:

	מבוא לכתרים.
ראיות ברורות שה"תוס' חד מקמאי" על מסכת יבמות, הוא היא ספר "ההשלמה".	מנ 1 עד 5.
	השקפה כללית.
על הוצאות ארבע מסכתות. ברכות. מגילה, תענית ויבמות מספר ההשלמה.	8 — 5
	ראשית הברק.
ידובר ע"ד ר' אהרן בר"מ מלונדון ורמב"י. יחוסם עם הראב"ד וע"ד ס' המנהגות להרא"ש, ע"ד ר' מאיר הכהן בעל המאורות, ר' שמואל בר"דוד, ור' שמואל בר' משה.	10 — 8
זמנו של רבינו מושלם ור' ידעיה בעל בחינת עולם.	12 — 10
	תשובה להח' נייבויער.
על דבריו ברדע"י, וע"ד המכתב שהביאו בספר השנתי לעטערכאדע בענין ספר הבהיר, שגראה שהוא מוזוף,	16 — 12
	אחרית הברק.
ע"ד התוס' למס' קדושין המיוחס לר"י הזקן.	22 — 16
ע"ד ר' מאיר בר' שמעון המעילי.	23 — 22
ואולי הוא ר' מאיר הכהן בעל המאורות.	
	הגהות ותקונים.
א — י"ב	למסכת ברכות.
י"ב — ט"ז	" תענית.
ט"ז — י"ח	" מגילה.
י"ח — ל"א	" יבמות.
	השגות על הרמב"ם מבעל ההשלמה.
ל"א — ל"ח	למסכת שבת.
ל"ח — מ.	" עירובין.
מ — מ"ד	" שבועות.
א - י"ג	קונטרס "כבודן של ראשונים".

מבוא לבתי"ם.

עיני ד' משוטטות בכל, גם במלאכי מעלה ישים תהלה וכנפיהם אכורות אל הישגחתו יתברך שמו. כמה מעלות יגבהו עוף כל אחד כנגזר עליו מגבוה. מיכאל וגבריאל אינם שוים בלכתם, מיכאל באחת וגבריאל בשתים לא יוסיפו ולא יגרעו.

כן גם בקדושי ארץ אשר הקדישו נפשם לאהבת התורה הקדושה וכל ימיהם נתנו עיניהם ולבם להאדירה ולהגדילה. לחבר חבורים מחוכמים, גם הם צריכים לסייעתא דשמיא כי יתקבלו דבריהם בין תופשי התורה ולומדיה. ואלה שזכו לזה לא כולם השוו בזמן אחד. לכל זמן ועת לכל חפץ. הכל כפי השגחת וגזרת עליון, עד העת ההיא יהיו טמונים וגנוזים מעין בשר פניני תורתם, וכבוא עתם להגלות, עת יעיר ד' עין חמלתו על המחבר להופיע דבריו בתבל ולרות צמאון לומדי התורה, אז הרבה שלוחים למקום. מארבע כנפות הארץ יקבצו ורוח חיים יפח בעצמות היבשות אשר כמעט נרקבו מרוב ימים שהיו טמונים בחושך. עצם אל עצם יקרב, בעור בשר וגידים ילבישם, יעמדו ויהיו לחיל גדול, למבצר חזק ללוחמי מלחמתה של תורה.

ההשגחה פרטית הזאת הופיעה בעתה גם על רבנו הגדול רבי משולם ז"ל, אחד מחכמי צרפת בימי הבינים שהרביץ תורה ברבים בעיר ברריש ועמל ושרח להשלים הלכות הרי"ף על כל סדרי הש"ס, ורבים כדורו שתו בצמא את דבריו, אולם לאט לאט נטמנו ונספנו זהרי תורתו. רק זעיר שם זעיר שם נראו לגדולי הדור שזכו לראות מקצת ספריו כמו הכלבו, המהרי"ק, הרשב"ש, בעל כפתור ופרח והב"י שהביאו מהם דברים מקוטעין. ברבות הימים נכבה ונחבא אורם כליל, ענן הזקנה העיב עליהם ולא זרחו עוד, נעלמו מעין כל חי כמה מאות שנים, עד שהעיר והאיר רוח ממרום ובמאמר עיריין פתגמין קרא לאשר בחושך הגלו וירם גם לעמים רבים, ממזרח ממערב ומצפון להביא כל אחד מהנמצא בידו, כן הצליח לבעל אוצר ספרים אחד במדינת

צרפת להציל משני הכליון את ספר „ההשלמה“ על סדר נויקין בקנותו אותו מיד איש זר. גם במדינת אשכנז נעתק, מאוצר הספרים בעיר מינכען, כפר ההשלמה לשלש מכתות קטנות מסדר מיעד, ברכית, מגלה ותענית. והגדול השנחתו ויאין במדפיסו ויילנא לשים פניהם למיחוק, לארצנו הקדושה, שהובא שמה מארץ איביליא ס' ההשלמה על יבמות, ולקחי אותו משם להדפיסו. וכן במשך עשר שנים יצאו מתחת מכבש הדפוס והופיעו על פני תבל שש מסכתות שלמות.

אנכי הייתי הראשון שזכותי ונתתי את לבי, ולא חשכתי ממני כל עמל להעתיק את סדר נויקין מכתב יד עתיק יומין, ככתוב בהקדמתי למס' ב"ק שהו"ל בעהש"ת ולא חשתי גם בימי עניי להוציא כסף רב והדפסתי מס' ב"ק וב"מ ותקנתי כיד ד הזובה עלי כל שבושי המעתיקים שקדמיני עוד במס' נגלתה מלאכת הדפוס והעתקתם היתה קרדום לחפיר בה, כשכיר יקוה פעלו היו מצפים לגמור ההעתקה אשר לפניהם ולא נתנו אל לבם כי עבודת הקודש על שבסם. בעמל ויגיעה רבה שמתו בעהש"ת המעקשים למישור ויצא ספר ההשלמה על מס' ב"ק וב"מ כלול בהדרו, עם הערות מאירות כפי קצ שכלי אשר הנני ד' רובים מתופשי התורה ולומדיה ראו פעלי ויהללוהו וטלבם רחשו לי תודה. ומי העיר אותי לקבל עלי עבודה קשה כזאת אם לא ההשגחה העליונה אשר פקדה עלי להוציא את הכפר הקדוש לאור כי בא עתו להגלות!

וביותר נראה השגחת ד' כי רבה היא, כי בעוד שאני עוסק בהגתת ותקנת סדר נויקין והדפסתו (משנת ת"מ"ג עד שנת תרמ"ה) והנה מדפיסו ויילנא החלו להדפיס את ההשלמה על מס' יבמות והם לא ידעו מי היה המחבר ומה שם הספר, ולכן שנו והרפיסוהו על גליוני הנמרא תחת אשר מקומו הנכון אצל הרי"ף וגם קראו לו בשם „תוכפות חד מקמאי“. ונגררו אחר הרה"ג חיד"א שלא ידע גם הוא במח"כ מי היה המחבר, ומאשר שמצאו כתוב, על פתח הכפר בכ"י „חרושי יבמות לחד מקמאי מזכיר להרב אביו לשבח הוא היה בזמן הראב"ד ובא מעשה לפניהם. החיד"א ס"ט"ו (והוא המעשה בדף ס"ו) ושם לא היה היאב"ד כי אם ראב"ו אב"ד חתנו של היאב"ד בעל ההשגות, כאשר יבואר להלן). לכן הדפיסו על השער למס' יבמות „תוס' חד מקמאי הי ניהו נכרו של רבנו משולם“ אבל מי הוא רבנו משולם זקנו לא הנידו לנו, אף כי הרבה רבנו משולם היו בימי הבינים כמו ר"מ מלוקא, ר"מ בר קלונימוס, ומאין נדע

איפו נכדו של איזהו ר"מ היה המחבר? ובשנת תרמ"ה כשגמרו הדפסת מס' יבמות (ככתוב בסוף מס' נדה) ובאותו העת גמרתי אני הדפסת מס' ב"ק ושלחתי למדפיסי ווילנא כרך אחד, ושם בהמבוא כתבתי תולדות המחבר בעל ההשלמה ומשפחתי, אבותיו ואחי אביו, אז נפקחו עיניהם לראות שלרבנו משולם בר' יעקב מלוניל היה נכד ג"כ בשם ר' משולם בן חתנו ר' משה בר' יהודה והיא המחבר ספר ההשלמה, ולכן היספי בסוף מס' נדה שנדפסה בשנת תרמ"ו, באחרית דבר, כזה"ל: „תוס' חד מקמאי על מס' יבמות מנכדו של רבנו משולם בר' יעקב". ויתחבמו להעיר כדברים האלה „וקרוב הדבר שהוא רבינו משולם בר' משה בר' יהודה ז"ל מכדריש בעל ההשלמה נכדו של רבנו משולם בר' יעקב מלוניל ואולי גם התוס' חד מקמאי המה חלק מספרו ההשלמה שעודנו בכתובים בפאריש ואינו לפנינו לעיין בו". אי לאו דרלאי לך חספא לא משכחת מרגניתא מתותיה, וככ"ו לא הזכירו מי האיר להם הדרך, ובספק בלשון „ואולי" הניחו השערות. ואיך כתבו „ואינו לפנינו לעיין בו" והלא כבר היה בידם וכבר עיינו בו? ואנכי אביא בעזר האל ראיות ברורות וחזקות שאין בהם אף נדנוד קל של ספק ספיקא שהתוס' חד מקמאי היא הוא ספר ההשלמה על מס' יבמות שמוזכרו בעל ההשלמה בעצמו בכמה מקומות, ולו היה מדפיסי ווילנא מרגישים בזה בראשית ההדפסה לא חלקו לו מקום בגליוני הש"ס כי אם בצדי האלפסי ששם מקומו הנכון.

ראיות ברורות וחזקות שה'תוס' חד מקמאי'
על מס' יבמות הוא חלק מספר ההשלמה.

בהמבוא למס' ב"ק עמוד ז' בסוף אות ג' הבאתי שאלה שנעתקה מכ"י ישן הנדפס בחוברת השנתי לעטערבאדע „מעשה בא ליד ר' שמואל בר' משה זק"ל ולפני הרב ר' משולם בר' יעקב זק"ל ושאר חבמי לוניל, שכיו מרע שצוה מחמת מיתה לזכות לעובר, ואשתו לא היתה מעוברת אלא מל' יום וזא הרין לפניהם וטען הראב"ו ז"ל וכו' והרב ר' משה בר' יהודה נימה לדעת הראב"ו" „ע"כ. וכיבמות דף ס"ו א' בתוס' חד מקמאי נמצא כל המצא הזה בשנוי לשון כזה, מצאתי כתוב בחרושי שחרשתי לפני אבא מארי ז"ל שמעשה היה בלוגיל לפני הראב"ד ולפני זקני ר' משולם ולפני הרב ר' שמואל בר'

משה ע"ה באחד שנתן מתנה לבנו קודם ארבעים יום ליצירתו והיה מחלוקת ביניהם, יש מהם שאמרו שהמתנה מתנה הואיל ודעתו של אדם קרובה אצל העובר, ויש מהם שאמרו שאין מתנה מתנה כיוון דארבעים יום קודם ליצירתו מיה בעלמא הוא וכמו דלא עוברת כלל דמיה, ונגמר הדין עפ"י רובם שהמתנה מתנה, ולאבא מארי ז"ל היה מסתברא כדעת היחיד שאין המתנה מתנה ע"כ. מזה אנו רואים בעליל שבמקום הרב ר' משולם בר' יעקב בהשאלה שהבאתי, נמצא ביבמות הלשון זקני הרב ר' משולם, ובמקום הרב ר' משה בר' יהודה כתוב ולאבא מארי ז"ל. הרי לנו ברור כי המחבר תוס' חד מקמאי ביבמות הוא בן ר' משה בר' יהודה נכד ר' משולם בר' יעקב מלוניל, ומלת הראב"ד שביבמות היא מעות המעתיק שהרב"ק בין הנפרדים וצ"ל הר"א אב"ד שהוא ר' אברהם בר' יצחק אב"ד שהוא הראב"י הנזכר בשאלה שהבאתי, הותנו של הראב"ד ר' אברהם בר' דוד בעל החשנות וכ"פ מצינו שצעו המעתיקים בין הר"א אב"ד ובין הראב"ד. ואם ישאל השואל אחרי כי נודע לנו רק כי בעל תוס' חד מקמאי הוא בן רמב"י נכדו של רבינו משולם בר"י מלוניל מי לידנו יתקע כי הוא ר"מ בעל ההשלמה ואולי אחיו של בעל ההשלמה הוא כי כנודע ארבעה בנים היו לו לרמב"י כמ"ש הר"י אבן תבון לבנו הר" שמואל (ע' במבוא הג"ל אות ב' עמוד ד') ע"ז נשיב אמרים מלבד כי לא מצאנו שום חרושי תורה משאר בני רמב"י, הנה גם רואים אנחנו כי החביר הזה הוא ספ"ה ההשלמה המשלים את הלכות הרי"ף כי כמה פעמים מצאנו שמביא סוגיא שלמה כמו שהיא בגמרא ולא הוסיף עליה כלום, ולאיוהו צורך טרח להביאה אם לא להשלים את הלכות הרי"ף אשר השמיט הדינים האלה? (כמו ברף י"א ב, י"ב ב, י"ד א, י"ז ב, כ' א, כ"א ב, כ"ר א, וב' נ"ב א, נ"ד ב, נ"ו ב, ס' ב, פ"ו ב, ק"ב א, ק"ה ב, וכדומה כמו שישמתי במקומו בפנים) גם על מי רמו המחבר כ"פ „ולדעת היב" סתם אם לא על הרי"ף אשר עליו בנה כל יסודו? — גם עוד נמצאים מאמרים רבים ושלמים אשר רמו עליהם בעל תוספות חד מקמאי שכבר כתבם במקום אחר והמה בההשלמה בכ"י ובהנדפס שלפנינו, כמו ברף ל"א ב' כתב ובפ' שנים איוחין כתבתי דעת ר' יעקב והוא לפנינו שם כפי' י"ב בנדפס, וברף ל"ז בענין קם דינא הוא כמו שפי' בכ"ק ס' י"ב יעו"ש, וברף ס"ו ד"ה מה שפסק הרי"ף וכו' וכבר כתבתי דבר זה בפ' מי שמת והוא בהכ"י שם כמו שהעתיקתי דבריו בפנים ע"ש, וברף

צ"מ עמוד א' יש מוכר את אביו סובב דבריו עפמ"ש בפ' יש נוחלין דף קל"ג. וכן ברף ק"ר ב' בד"ה אמר רבה הלכתא סובב עמ"ש בפרק כל הצלמים, כמו שכתבתי בפנים, וכן דף קט"ו א' ד"ה איבעי להו ע"ש. וכן שם עמוד ב' ורבא אמר תברק רמו על פירושו בסוף פרק קמא דב"מ. ומעתה אין שום ספק שהתוס' חד מקמאי הוא חלק מספר ההשלמה לסדר נשים.

השקפה כללית על הוצאות של ד' מס' ברכות, מגילה, תענית ויבמות.

ראיתי אחד קרוש וקרוב לזמננו מדבר ע"ד ההסכמות על הוצאות ספרים חדשים גם ישנים, ודעתו שבדבר זה צריך חווק לבל יקנה ויקרא כל איש בספר החדש מחדש אם אין עליו הסכמת רב גדול ומ'בהק (הח"ס ח' ח"מ סי' מ"א). ואי איישר חילי הייתי אימ' כי במה שחדלו לקבל הסכמות על ספרים חדשים היו"ל ממחבר בזמננו לא אמצא בזה כל עון, יען כי כל המעין בספר חדש וימצא איזה דבר שאינו מתוקן יתלה החסידן במחברו. לא כן המוציא לאור ספר ישן נושן ממחבר אשר שמו נודע בשערים ולכל דבריו קרוש יאמר והקורא בו יבנה עליו דעותיו כמו רמים על כונתו, ספר כזה אם יודפס משובש יכשיל את המעיינים בו, והתלמידים אשר ישתו דבריו עם החרולים והקמשונים יתעקשו וישתכשו ויסבבו כונתו על דרך לא אמת. ולכן מהראוי היה לעשות גדר שלא יודפס ספר קדמון מרם תוצע ההעתקה לפני גדולי הדור לאען יחרצו משפצ ההעתקה אם נכונה היא וקוני הספר לא יעברו על לאו דאל תשכן באהלך עולה כדרשת חז"ל „זה המשהה ספ' שאינו מוגה בתוך ביתו" (כתובות י"ט ב.).

ואף אמנם כי אין רשות ביד כל אדם המו"ל ספר ישן למחוק הנוסחא הישנה אשר לפניו ולהגיה כפי רוחו וראות עיניו. כמ"ש הרמב"ן בחרושו למס' ב"ב דף קל"ג שהמגיה בספ' ישן עבירה גדולה היא בידו, אולם כונתי היא כי על המו"ל החובה להשתדל שיובין את דברי המחבר אשר הוא מעתיק על בורים ולהאריך א"ע לעיין היטב בהסוגיא

שלא יתחלפו לו אותיות באותיות וענין בענין שבנקל למעות בכ"י ישנים, כמו שאנו רואים מהוצאות הג' מסכתות קטנות המשובשות עד למאוד. ואם גם ימצא המו"ל איזו טעות דמוכה יעשה כמו שרגילים הקדמונים לעשות היינו להניח הנוסחא הישנה בתוך שני חצאי לבנה ולהביא הנוסחא הנכונה בתוך חצאי רבועים.

וע"ז ראויים לתהלה מרפ"סי ווילנא אשר לא חסה עינם על ההוצאה הגדולה וכל ספר כ"י שהדפיסו בהש"ס החדש שי"ל על ידם מסרו מקידם לגדולי ישראל לשום עיניהם עליו לנקותו מכל שבוש גם היסיפו בצדו, לעת הצורך, הנהות ישרות כראוי. ובכ"ז במחילת כבוד הרבנים הג' המגיהים, חסיה להם עין בקירת חזרת. כי לולא זאת בנקל הבינו מתכונת הספר כי הוא איננו תוספות על הש"ס כ"א ספר המשלים את הי"ף, כמו שהוכחנו כבר לעיל. אמנם בניגע לעצם ההגהות יבין כל מעיין שאיש גדול ובקי הגיהם ולא הניח להכתב יד לבוא תחת מקבש הרפוס כמרם העמיק להבין היטב דברי המחבר ושיטתו בעיון נמרץ ושיב טעם, וכ"פ הגיה הנהות קצרות והנה נעימות ונפלאית עד למאוד. ב"וך הוא וברוך טעמו. ועכ"ז הניח גם לי מקום קטן להתגדר בו, כי מצאתי בכמה מקומות שקשה להבין דעת המחבר אם לא נשוה אל הכ"י על סדר נויקין שנמצא ת"י, ולפעמים שכתב להגיה את הנחויץ. אבל אשרי לאדם שחסרונותיו ספורות.

לא כן המה המו"ל את שלש המסכתות קטנות. המו"ל מס' תענית ומגילה כנראה לא העמים עליו לקרוא ולהבין עכ"פ דברי המחבר שלפניו ורק למען עשית נחת רוח להמדפיס צירף את הכ"י בסוף הכ"י פ"א על התורה שהדפיס, ולכן יצא פרוץ מרובה על העומד ואחשב למותר לדבר אודותיו. א"ל המו"ל מס' ברכות מסר את הכ"י להגיה להח' בראדי נ"י שכבר היה לפניו ספר ההשלמה למס' ב"ק וב"ט שהוצאתי לאור עם מבוא ממני המציץ אור על תולדות וחי המחבר ומשפחתו, וממנו שאב רוב דעותיו בנוגע לתולדות המחבר. בפתח הש"ר עמוד י"ז כתב וז"ל, ואני לא הלכתי בדרך הרב וכו' רי"ל לשית על ההשלמה נוספות הערות ע"ד הפלפול עד כי היה הטפל מדיבה על העיקר, אך בחרתי לי דרך אחת הנראה לי לדרך הישרה, והוא לתקן את כל מעות ולהעמיד את הנוסחא העקרית והאמיתית על מקומה למען יובנו דברי הרב וז"ל על נקלה ולחדול מלפלפל בפלפולים אשר ילאו את הקורא. הדרך הזה יתכן בעיני, ואקוה כי גם בעיניכם יתכן קראים יקרים. עוד שם כתב: הגהתי את הכ"י פעמים ושלוש השויתי את נוסחאותיו עם

הנסחא אשר לפנינו בתלמוד ובד"ס והעירותי בכ"מ אשר לא התאימו יחדיו". והנה אם היה עושה כן כהכמתו היו כל לומדי תורה ואוהביה מחוייבין לו טובה, אולם לדאבון לב כל דורשי תושיה כאשר שמתי עיני בהספר ראיתי אף שעסק במלאכתי באמונה אבל רק מלאכה היא עשה להשיות נסחאית הגמרא אשר הובאו בהכ"י עם נסחאית אשר בנמ' שלפנינו או נסחאית שבד"ס. ובאמת הנסחאות והגרסאות של הראשונים יקרים המה לנו עד למאד וכמה פעמים מצינו שהגרסאות הישנות יותר מזוונות וישות מאלה אשר לפנינו, ובנוף דביי המחבר הניח שבושים בקורת בית הכד, מלאכת המצותים שקדמוהו או שחלפו לו אותיות באותיות כמש"ל, והמעין יראה למצוא הדרך הישר, וכמצינו כל הנהותיו להשוות את הנסחאות יש מהם שאינם נחוצים, ויש מהם שאינם אמיתים, כמו שיראה המעיין בהנהותי. ואשר לא הלך המניה בדיכוי, בדרך הפלפול לפי דבריו, אית הוא כי לא קרא את באירי תורת ההשמה בעיין, כי לו היה מעיין בו לא היה מוציא שם פלפולים כלל ורק לעצמים הנהתי הנחוץ בשני חצאי רבועים וכתבתי מעם הכיח ההגהה גם הראיתי שימת המחבר אם מתאימה לרברי שארי ראשונים, ולפעמים ראיתי שקשה על המעיין להבין בהשקפה ראשונה דברי המחבר הנכתבים בלשון הלמודים שבמדינת פראוואנס במו הבינים ופזשתי בקצור נמרץ דבריו בכדי להקל ההכנה בהם, ואם רחבה דעתי של המעיין ויבין דברי המחבר בלעדי פרושי, מי יכריחו לעיין בבאירי תורה? אמנם נזהר הייתי הרבה מאד שלא להכניס פלפולים וחדושים אחרים שאינם נוגעים לפירוש דברי המחבר, ומי יולץ לא שמעתי כי הביאור יכבד על המעיין, ורק המביט בספר ואינו חפץ לדרת עד תכונתו, והיה בראותו עוד שורות אחדות מתחתיו יודעוץ ויאמר פנה כאן אל פלפולים שנואי ננשי. זאת כל אלה מצאתי בשלש המסכתות התן ואמרת ללכבי "הכתחיל במצוה אימרים לו גמור" יען כי אני הייתי הראשון שנתתי לבי אל הספר הזה להו"ל לא אחים גם עתה על עמלי הרב להדפיס הגהות ותקונים קצרים על ה"ד מסכתות שלא להלאות את הקורא גם שלא תעלה היצאת הדפוס הרבה, ואולי אוכה כי כאשר יודעו המס' האלה בפנים השנית עם הנהתי בצרף והיה זה שכרו, כי יהיה לי לזכר עולם לנפשי, וזכות המחבר יעמד לי להצילני משגיאות בעירת הש"ת.

ראשית הבדק.

המו"ל את ספר ההשלמה על מס' ברכות הח' בראדי כתב גם פתיחה אשר קראה בשם „ראשית דבר" ע"ד תולדות בעל ההשלמה, וכבר הארכתי אני בתולדה אשר כתבתי לספר ההשלמה עם באורי על מס' בבא קמא שהוצאתי לאור, ואין לי לעולל אחר דקדוקי הח' בראדי. אולם באשר הביא שם בשמי דברים, אשר לא דברתי ולא עלו על לבי ולפעמים שם בפי גם ההפך מהאמור ממני, ע"כ הגני מוכרח להעיר עוד על דברים אחרים.

בעמוד א' הערה ב' כתב „והיה ר' משולם אחר וכו' ואביו ר' משה היה בן איתאל והיה מעיר מאגנצא". הלא כבר ראה המבוא שלי אם כן היה לו לראות גם מה שכתבתי שם סוף סי' י"א ראש עמוד י"ח ומדוע הכפיל את הדברים? ומאחר „שאינו אוהב פלפולים" למה לו לפלפל אודות ר' משולם אחר, שאינו נוגע כלל לתולדות מחבר ספר ההשלמה ומשפחתו? הלא הרבה ר' משולם נמצאו בימי הבינים! גם מה שרצה לומר שר"מ הנוכח במחזור וויזרי הוא בעל ההשלמה, לא יתכן, כי ר' שמחה בעל המחזור הוא זקנו של ר' ב"ר שמואל בעל התוס' ור' שמואל אביו הוא בן ר' שמחה, כמ"ש במרדכי פרק קמא דמו"ק סי' תתל"ח וז"ל „ראיתי במחזור וויזרי שיסד זקני הר' שמחה שהיה מתלמידי רש"י וכו' שלום יצחק בר שמואל". ובעל ההשלמה היה מאוחר, עד שגם ר' אשר מלונגיל, דודו, שאל את הר"י (תוס' ב"ק ס"ד א' בד"ה „יאמר" וכס' תמים דעים בכ"מ). גם מ"ש בהערה ה' ו' כתבתי כבר בהמבוא בס"י ג' והערה י"א י"ח.

בהערה י"ט כתב „ור' אהרן זה הוא אשר שאל ממנו הראב"ד" מעות הוא, דר"א היה תלמיד הראב"ד כמ"ש בס' אסופות* סי' י"א שהבאתי

(* כ"י באוה"ס לג"ב ונמצא אצלי העתקה ממנו.)

בהמבוא עמוד י' סי' ה', שכתב אל הוטיק התלמיד ר' אהרן, והיא השאלה בעצמה שהובאה בת"ד סי' ט' לר' שלחיה. אמנם שם נאמר רק „אל הוטיק ר"א" אולם בס' האסופות כתיב מפורש, אל הוטיק „התלמיד" ר'א ובהדיא נאמר שר"א שאל מהראב"ד והראב"ד השיבו ומוזכיר תשובתו זאת לר' שלחיה, וכן שם סי' כ"ז שהשיב ר' אברהם לר' אהרן. אבל הראב"ד לא שאל מעולם את ר"א.

גם מ"ש ראש עמוד ח' „ושניהם רבנו משולם הגדול וחתנו רמב"י היו רבותיו של הראב"ד בעל ההשגות", ובהערה י"א רמו שלקח הדברים האלה מהמבוא שלי עמוד ד'. הנה בעה בהמפורש בדברי, כי אנכי שש הארכתי לבאר שמעו בזה בעל „קורא הדרורות" והח' חן טוב ובעל המפתחית בס' תמים דעים בחשבם שר' משה בר' יהודה היה רבו של הראב"ד, ונתחלף להם הרמב"י ברמב"י אחר היינו, הרב ר' משה בר' יהודה חברו של הראב"ד בהרב ר' משה בר' יוסף רבו של הראב"ד והרז"ה י והנה בא החכם הנה ומעה מעית זה עצמו ומיחסו להמבוא שלי. והוא פלא למעשה חזון כזאת!

ומ"ש בהערה י' ע"ד ספר המנהגות שר' אשר בר"מ חברו ולא ר"מ ב"ר שאול, והח' שוח"ה בהערותיו כ' שבאכת ר' משולם ב"ר שאול חברו. לפי דעתי אין לנו ראיה יותר ברורה ממה שהובא בס' האסופות סי' מ"ח מה' מריפות „מצאתי בס' המנהגות לר' אשר ז"ל בענין עוף הדורס". וכן כתוב בש"ג ח"ב אות קל"ז בשם הכלבו, ואולי ספר „המנהגי" הוא שחבר ר"מ ב"ר שאול והוא ספר אחר, או ששני ספר המנהגות המה. ועכ"פ גם ר' אשר בר"מ חבר סי' המנהגות וקרוב הדבר שהוא ספר „המתנות" שהביא בס' שערי ציון שר' אשר חברו ונתחלף להמעי' ת' בה' ונ' בג'.

עמוד י"ד כתב, כי גם ר' מאיר הכהן מנרבוני היה מנכדיו של בעל ההשלמה ובמס' ברכות מביא את דברי וקני בס' ההשלמה, ובהערה כ"א יציין כי לקח זאת מהמבוא שלי, ואיך העלים עין ממה שכתבתי שם כמה פעמים כי ר"מ מנרבוני היה בן אחיתו של ר' משולם יען הוא קורא את בעל ההשלמה בשם דודו. אשתאה מאוד איך יכל לכתוב בשמי שהיא נכרו!

כל רבותיו וחבריו שהביא בעל ההשלמה בסדר נוקין מביאם ג"כ בר' המסכתות! חוץ מר' שמואל בר' רוד שמביא ביבמית דף פ' ב' ור' שמואל בר' משה שמבואו שם ס"ו. ר"ש בר"ד גר בעיר בדריש כמ"ש בס' אסופת ה' יו"ט סי' נ"ד שאלה מחצלת גדולה כו' לסכך

בו והתירה הרב ר"ש בר' גרשון וכן נמצא בדרשות רי' שמואל בר' דוד, ושניהם חיו בדור אחד עם ר' משולם בר' מלוניל וקני של בעה"ש כמ"ש בהקדמה לספר האשכול, גם מ"כר את הרב "הצרפתי" כמס' יבמות. ולדעתי או שהוא הר"י בעל התוס' שכן יכונה בספר האסופית ובתמים דעים בשם ר' יצחק הצרפתי או שהיא הריצב"א שבת"ס או אחזי הר"ש משאנץ, כי רש"י ור"ת והרשב"ם מביאים תמיד בשמם המפורש.

ע"ד לידת רבינו משולם החליט הח' בראדי בתחלה שנולד בקרוב לשנת ד"א תתק"נ, ואח"כ בהערה י"ם מפסק בזה, כי מדברי ר' ידעיה (בעל בחינת עולם) שמתאונן על פמירת ר"מ לא נראה שחי מאה שנה, ואם נולד בשנת תתק"נ וראה את ר' ידעיה לכל הפחות מ"ו שנה, כמו שכתב, "ואני בבואי אל בית מדרשו הייתי כבן ט"ו שנה", ור"י נולד ד"א מ', אם כן חי רבינו משולם משנת ד"א תתק"נ עד ה"א נ"ה"ס'. וכל זה גרם לו שנמשך אחר הפלפול של הח' נ"ב, ברדע"י כרך עשרים עמיד רמ"ד, וכל ראיותיו שם שדופות קדים הנה ובנויות על יסודות קורי עכביש והקורא יוכח חיש קל לדעת שהיא רק לפלפול בעלמא, כי במדה שהפלפול בעניני הלכה הוא שנואי נפש החכמים האלה, באותה מדה הוא מבח-שעשועם בנוגע לתולדות החכמים וחייהם, מנהגיהם, סדר הלובם ומקום מגורתם. כי מי הוליד את ר' ידעיה בשנת ד"א ט' אם לא הח' נ"ב, באשר מצא במכתב שכתב ר' ידעיה להרשב"א ז"ל בשנת ה"א ס"ה שחתם עצמו "הצעיר" * וזוהי החליט, כי הר"י היה או בן כ"ה שנה. (P) אבל הנה לפנינו סדר

(P) הרשא"ו מירושלים יצא בהתוקף שהו"ל הרב הח' ש"י פוכס נ"ע חברת א' עמוד כ"ב להביא ראיה לדבריו הח' נ"ב שר' ידעיה היה צעיר לימים בעת שבי' להרשב"א, מפני שכתב, "וכי אצא כעול ימים ממחבואו" והח' נ"ב הראה ענותנותו בפעם הזאת וכתב לו כדברים האלה, "בושתי וגם נכלמתי אשר לא ראיתי את הדברים האלה" ובאמת יבושו שניהם גם אחרי רואם ולא התכוונו, כי אם היה ר"י באמת עול ימים היה כותב בזה"ל "אף כי עול ימים אנכי ואצא ממחבואו". אמנם המבין במליצת ר"י במכתב הזה אשר בו הרבה לתאר את גדולת הרשב"א ומשפיל עצמו לפניו, יבין שתפס מליצתו זאת ע"ד הכ' ראוני נערים ויחבאו וכמו שאמר ר' אלעזר לר' יוחנן (ירושלמי פ"ב דברכות) שהיה מתחבא ממנו ולא שאל בשלומו דנהיגין גבן דועירא לא שאיל בשלמא דרבה, דאינן מקיימין ראוני נערים ויחבאו. וע"כ ימליץ ר"י בן ואומר עם הספר כי לא כמתפאר להתיחס אל הגדולים כי יש לו לב להבין אפיסת ערכו גם בתוך הקטנים ואף כי ישא ראשו בין אנשי מופת

היש-ר לר"ת וכו הרבה מבטאים כאלו, ברף ע"ו כותב ר' יעקב על עצמו
„לצעיר כמוני", ובסי' תק"צ בתשובת ר"ת להרב ר' שמשון אומר „אנכי
הצעיר" אף כי הר"ש שאל מר"ת תמיד וקראו אלופי ומודעי, וא"כ
לא היה ר"ת צעיר ממנו. ואם נוסף לזה גם זאת שהרשב"א היה „יחיד
בדורו", או אין לתמוה שר' ידעיה בכתבו אליו חתם א"ע „הצעיר"
גם אם היה זקן בשנים כמוהו. וכפי הנראה היה או הר"י זקן ויושב
בישיבה של פלוסופיא. וגם מתוך דברים אלו נובל לראות שהרשב"א כתב
נגד כל חכמי פראוואנס ובכ"ו לא מלא אדם להשיבו חוץ מר' ידעיה
שהיה הראש והראשון, והרשב"א מצא דבריו נכונים וצדק לספרו, ואיך
יתכן לומר שר' ידעיה היה אז בן כ"ה? גם מה שכתב הח' נייבוער
ברדע"י שר' גרשון בר"ש מזכיר ספר „כתב הדת" שהעתיק ר"י איננו נכון.
ר' גרשון היה ברור אחד עם רבינו משולם בעל ההשלמה ונפטר, כפי
הנראה, קודם לר"מ, אחרי שר"י אימר „כי בלעדי הר"מ לא ירים איש
את ידו ואת רגלו" ואילו היה אז ר"ג בחיים, היה מירה ודאין עמו,
כמש"כ בספר אסופות הלכת מרפות סי' מ"ג „והתירוה ר' משולם והר"ש
בר אשר והרב המובהק ר' גרשון כו", ואיך יתכן שר"ג יביא דברי ר"י
תלמידו הצעיר של רבינו משולם חברו? ונראין לי דברי הרמש"ש „שר"ג
לא ראה כי אם העתקה ישנה ממעתיק אחר.

לפי דעתי נולד ר"מ סביב לשנת תתקל"ה ונפטר סביב לשנת
ה"א י' ור' ידעיה נולד סביב לשנת ד"א תתק"צ וחיו שניהם כמו פ'
שנים, כי אביו רמב"י היה בזמן הראב"ד והר"ז והראב"י, ולפי הנראה
נפטר סביב לשנת תתק"נ עד ס' ובעל ההשלמה למד רוב תורתו מאביו
כמש"כ בכמה מקומות וכן כתב לפניו כמה חרושים, וא"כ היה לזחית
בן כ"ה עד ל' בחיי אביו וכבר הוכחתי בהמבוא שהר"מ היה קשיש
הרבה מהרמב"ן אחרי כי חברי התוכפות היה מסודר ונתפרסם בימי
הרמב"ן כמו שהביא בספר „תורת האדם" ובכ"מ בעוד אשר בע"הש
אינו מזכיר כי אם כתבי בעלי התוס' הראשונים „ספר הישי-ר לר"ת
והרשב"ם. ומה שלא הזכיר ר"א אביו של ר"י את בנו בין המשוררים
אין כל הוכחה להיפך מפני שבך צריך להיות „ההלליך זר ולא פ"ך"

אף „כי אצא בעול ימים ממחבואו" ואדברה משפטים ותורות אל מול בני
המגורה הטהורה. ולכן כתב בכף הדמיון, וכונתו כמו אם היה יוצא עול ימים
ממחבואו לדבר נגד גדולים, כן אנכי אשר אצא לדבר נגד הרשב"א. וקצת
ראיה להיפך ממש"כ בכף הדמיון ובלשון נסתר שלא היה אז צעיר לימים,

ועדותו של היוחסין שכתב שרבינו משולם נפטר סוף אלף החמישי נאמנו לנו, ואילוי לא כוון בחשבון של עש-שנים, וכן נראה שרבינו משולם חי בימי ר' נתן ממרננקטילייש רבו של הרמב"ן ותלמידו וב"א רבי מאיר מנרבוני בעל המאורות היה גם כן תלמיד ר' נתן, ובעל "כפתור ופרח" שהיה מגרושי צרפת בשנת ס"ו לאלף החמישי היה בן בנו של ר"ג בר"מ ממרננקטילייש.

וכן נמצא בספר "מנחת קנאות" לר' אבא מרי מכתב שהשיב הרשב"א לר' יצחק די לאמיש" כתוב בערך שנת ס"ד לאלף החמישי בדבר אסור למוד הפלסופיא (מכתב ל"ו מג). ור' יצחק הוא בן ר' יהודה בן בן בנו של רבינו משולם בעל ההשלמה שהוא בן ר' יהודה בעל "האסופות" בן ר' יעקב חתנו של רבינו משולם בעל ההשלמה. כמו שהבאתי בהמבוא שלי סי' ז'.

מכל זה נראה ברור מאוד שרבינו משולם נפטר סביב לתחלת אלף החמישי.

ופה מקום אתי להציע לפני הקוראים מה שכתב הח' "נייבוער" בחוברת שנתו "רדע"י" ב"ך כ"ה עמוד קל"ד בעת שהוצאתי לאור ס' ההשלמה על מס' ב"ק וב"מ ובהמבוא כתבתי "תולדות רבינו משולם ומשפחתו" וירא הח' נ"ב וירע בעיניו כי "תורני" יעזק בעניני "תולדות גדולי ישראל" ויחשוב זאת להשגת גבול, וכאשר לא מצא שום השגות בעצם הענין הסתפק במועט לבוא עלי "במענות" לבד, ויהי הנקל בעיניו לפגוע בי לבדי, ויתלוצץ גם ברבני פולין בכדל בני עמי וארצי, ובגלל זאת אצא הפעם מגדרי לתבוע ממנו עלבון כבוד רבני רוס"פ אשר בדורנו שכ" בית ישראל נשען עליהם, ולמען תת לזקוראים מושג נאמן מבקרותו הקשה הנני מתרגם מצרפתית קצור דבריו החדים, "וצא לאור ספר ההשלמה מר' משולם בר"מ מבדריש על מס' ב"ק ע"י ה' לובעצקי וכו'. כמעט כל רבני צרפת הדרומית הקדישו עתותיהם להשלים הלכות הריוף והרמב"ם אשר למדו אותם או בכל קהלה ועדה, אפס החבורים והפרושים האלה אשר נשאו עליהם חותם המקום ורוחו לא עברו גבול הקהלה אשר בה ראו אור ולא נפוצו החוצה, וע"כ נשכח גם כהיום מאנוש זכרם ומכל ספרי חכמי פראוואנס וגדוליה לא נשאר כמעט מאומה, ואלה המעטים אשר זכרם נמלט משן העת הנם כבר ערוכים לתולדותיהם ולספריהם ע"י האדון "גראס" וביחוד תמצא השקפה כללית על אודות הרבנים האלה בכרך העשרים ושבעה לספר

«Histoire littéraire de France». לו העתיק לעברית את כל הכתוב שם ע"ד תולדות ר' משולם מעיר Béziers מלהביא דברי די לאמיש הצעיר והחלטת ר"א זכות בספרו אשר אינם מכוונים היטב. למשל אין כל ראייה מוחלטת שרבינו משולם לא היה בעל קבלה יען יצא ביחד עם שאר רבנים נגד ספר הבהיר (בהחליטם כי ר' עזריאל זיפו) אבל לפי הנראה רבני פולין לא יוכלו למנוע את עצמם מלעשות הקדמות גדולות ומכתוב באורים רחבים מן הספר עצמו וע"כ צדק ה' "דוקס" באמרו "כי אצלם החבור הוא סבה לפירושים". ה' לובעצקי בהיותו בפאריש יכל על נקדה לחקור ולדעת את כוונת השם רימוג כי הוא עיר «Ramorupt» עיר שבה נולדו ר' יעקב ואחיו ר"ש נכדי רש"י גם היה עליו להזכיר בעמוד ג' כי "יודאך רושי דולברגה" מכר את הכ"י מן ספר ההשלמה ביום ג' היא קל"ה לזון נשקש" עכ"ד.

החלטתו על חכמי פראוואנס לא נכונה כי למה למדו הלכות הר"ף והרמב"ם רק במדינת פראוואנס ולא בכל שאר תפוצות ישראל? ואם העמיקו חכמים רבים בצרפת הדרומות את דברי הר"ף והרמב"ם יותר מבשאר מקומות הוא, מפני כי ישיבות גדולות ל"תלמוד" ונושאי כליו פרחו בהדרן שם בערים רבות כמו "מונטפלייר", "נימשי", "פותקירש" ו"לוניל". גם מה שאמר שספרים אשר חברו חכמי פראוואנס נשתקעו במקומם ולא יצאו לאור עולם, מעות הוא. כי כנודע כל מלה שיצאה מפי עטם נתפשטה בעולם בין לומדי התורה כמו כתבי הראב"ד והר"ה ור' יהונתן הכהן ור' אברהם בר' יצחק בעל האשכול ושאר חכמי לוניל. גם אשר הקדיש דברי הסופר "רענאן" אשר מרבית השערותיו תלויות על בלימה אשר גם רוח מצויה תעצר כח לזון אותן ממקומן, ודוחה באמת בנין החדש את גדולי ישראל כמו הר"י די לאמיש שהיה קרוב לזמן בעל ההשלמה ומצאצאיו, והר"א זכות בעל היוחסין שהיה גדול בתורה ובחכמה ופלוסוף מובהק שבדואו ידעו את הדבר על בוריה. — לא נכון. ואם מצא באמת איזה שגיאה בדברי בהקדמתו, עליו החובה בתור מבקר להעיר עליה ולתקנה ולא לפטפט ולגבב דברים בעלמא בלי טעם וריח ובלי כל תועלת. ומהשערתי שם בהערה ב' "כי ר' משולם לא היה מבעלי הסוד" ראייה, להיפך ממה שכתב עלי הי נייבוער, כי הארכתו במקום שהיה עלי לקצר. ובאמת קצרתו הרבה במקום שראוי היה לי להאריך ועי"ז לא ירד ה' נייבוער לתוך כונתי. וכונתי היתה "מאחר שהרמב"ן שהיה כמעט בדורו של

ר' משולם העריץ והקדיש את ספר הבהיר וכמה פעמים כתב עליו "מצאתי במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה" והעמיק והרחיב בדבריו. אם כן איך יוכל להיות שרכינו משולם יכתוב עליו דברי בוז? איך יהיה מרחק רב כזה בין שני גדולי ישראל בעת ההיא? ולכן שערתי שם, שהרמב"ן בהיותו מבעלי הסוד כידוע טעם בו טעם מתוק. ור"מ שלא היה מבעלי הסוד, טעם בו טעם מר ("). וממנו עצמו נחזה זאת.

(*) כל זה כתבתי לברר דברי כפי מה שהם להסיר מעלי עקשות פה הח' נייבוער אשר לא נהג מנהג חכמים בפעם הזאת להתנפל עלי בלא שום השגה על עיקר דברי, ורק טען על מלאכתי להטיל בה דופי ובשנאה יהרפני. אמנם בעיקר הדבר לא אוכל לכתר תחת לשוני כי בהמבוא שלי נמשכתי אחרי הדברים והמכתב שהעתיק החכם ג"ב בהחוכרת השנתי ל"עמערבאדע" שנה שלישית עמוד כ"א שבו נמצאו דברי בוז על ספר "הבהיר" בשם רבינו משולם בעל ההשלמה. אולם אחרי אשר ההבוננתי חיטב בהדברים האמורים הנה קרוב הדבר בעניי שכל הדברים מזויפים המה מאיזה מתפלסף. כי מלבד שסגנון הלשון שם הוא רחוק מאוד מדברי חכמים הנה אין לדבריו לא טעם ולא המשך רק קול דברים ורות אין בהם. וידוע שאז בימים ההם בכתבם מכתב לרבים ובפרט בדבר גדול שננו לשונם שיהיה מועט מחזיק את המרובה ובדברים כדורים ולוקחים נפשות והלשון כאן נער יכתובו. ומה נוכל לכנות, למשל, לדברים כאלה "ושמענו שכבר חבר אליהם (למ"ץ) ספר קראו בשמו "בהיר" שהוכרנו למעלה ובו לא ראו אור וכבר הגיע אותו ספר לידנו ומצאנו בו שתלוי אותו "בר' נחוניא בן הקנה". ח"ו לא היה ולא נברא ולא נבשל בו אותו צדיק וכו'. הנה התחיל בלשון "שמענו" ותיכף הוא אומר "וכבר הגיע לידנו". ואם כבר "הוכירו למעלה" ו"הגיע אליו" בודאי "כבר" קרא בו וידע לנכון את הכתוב בו א"כ איך יאמר "שמענו"?

ומסיים שם דבריו בזה"ל "כתבנו כל זה בהסכמת אדוננו הרב הגדול נר ישראל מורנו ר' משולם בן הרב הגדול ר' משה ג"י ושאר חכמי הארץ מקצתם שידעו בצנעה שורש הענין הביאוני לכתוב והמשכילים יזהירו וגו'" עכ"ל. הנה בכל מקום אשר נמצא ענינים גדולים ונכבדים כאלה לא עשו מעולם חכמי ישראל שלוחים ולהסיר מכשול מדרך עמם לא התעצלו לכתוב בעצמם ובדברים כדורים. ואף אם נאמר שדבר זה יצא מן הכלל ונשתנה והרב רבינו משולם ספר לאחרים לכתוב בשמו, מדוע לכל הפחות לא חתמו הם, הכותבים בשמו, את שמם? ומדוע בכל הכתבים הנמצאים בידנו על ענינים כאלה כמו ע"ד "המורה" ו"המורה" באו בכל פעם חתימות הרבנים הכותבים וכאן בענין יתר גדול מאוד, לעשות למוויף ספר, שהרמב"ן מיהסו לר' נחוניא בן הקנה בלי ערעור כלל ובודאי הוחזק כן גם מאחרים, על מכתב כזה אין חתימה כלל ומרחיקים את עדותם, שנצטוו מהרב ר' משולם לכתוב כך.

גם להדברים "ושאר חכמי הארץ מקצתם שידעו בצנעה שורש הענין וכו'" אין כל מובן כלל. כי איך יוכל להיות שדבר הנמסר לרבים, ובפי דברי הכותב,

ה' נ"ב אוהב לפלפל הרבה בדברים שנוגעים לתולדות חיי מחבר תלמודי ואלה המעמיקים לחקור בעצם תורתו של המחבר אינם רצויים לו מאוד יען כי הוא איננו "תלמודי גדול", כמו שנראה מחבורו בדבר גלילות א"י, שהעתיק המשנה פ"ה ממע"ש "כרם רבעי היה עולה וכו'. כרם

נכתב "לקהלות ולכל ישראל" לפרסם ברבים ולהזהירם, דבר כזה, יאמר לנו הכותב לא נגלה לכל חכמי עירו ורק "מקצתם ידעו" מזה וגם אלה רק "בצנעה". ואיך אפשר להאמין לסתירה גלויה כזאת. כל זה מורה בעליל שהכותב התהפך בתחבולות לתת לו סתר פנים, ובחפצו לזייף לכן הרחיק את עדותו.

ובכל האופנים אי אפשר ליתם הדברים האלה לר' "מאיר מנרבוני" בעל ספר "המאורות" אף שנכתבו בסוף ספר "מלחמות מצוה" המיוחס אליו. כי הוא היה כותב על ר' משולם "דודי" כמו שמכנהו בכ"מ שמוכירו בשמו.

אמנם אם מכאן אין עוד ראיה להשערתו שבעל ההשלמה לא עסק בנסתרות אבל ממקום אחר יש זכר לדבריו, וגם רואים אנחנו שגם קודם שנתפשו ספרי הוזהר ונחביר, כבר ידעו כמה מגדולי ישראל מחכמת הסוד, ומקצתם לא עסקו בה. ומפסקי ההלכות שכתבו אז, נוכל לדעת ולהבין מי אלה המה שלמדו וידעו חכמת הסוד עד שצרפיה גם להלכה למעשה, ומי המה אשר לא היה להם עסק בנסתרות, והננו להעתיק דבר אחר ממה שכתבתי בתורת ההשלמה למס' ע"ז אשר אתי בכתובים.

"רבינו בעל ההשלמה בפ' כל הצלמים סי' ג' כתב דצורת דרקן לא הוי כמשמשו מרום, ולהכי אינו אסור לעשותה רק בכולט משום חשדא. וז"ל שם, והוי יודע שכל אלה שאסורים לעשותם לא שניא שקועים לא שניא בולטים. ומה שאסרו טבעת שהותמה בולט אסור להניחה ומותר לחתום בה אנו רגילים לפרשה בצורת דרקן שיותר לעשותה ולפיכך מותר לחתום ואסור להניחה משום חשדא מפני שדרכה לעברה דתנן מצא כלים ועליהם צורת דרקן וכו'. אבל כל שמישים המשמישים לפני במרום אסור לעשות בין שקועין בין בולטין" ע"ב.

אכן המרדכי בפ' כ"ה סי' תת"מ הביא מה שהשיב רבינו אפרים לרבינו יואל גבי חתם שיש עליו פרצוף אדם או דמות חמה ולבנה ודרקן שעובדים להם כתב, ודרקן הוא נחש בריח בשמים ושמו "תלי" הגדול ומושל כמולות. ומשום הכי השיב ליה בהדי צורות חמה ולבנה אבל צורות עופות כו' ובאמת כי כדברי רבינו אפרים נמצא בספרא דציניעותא על מאמר הכתוב בראשית ברא וז"ל, (דף י"א ב' דפוס ווילנא) גלוזי דגלוזין בחייו דהויא אריך ומתפשטין לכאן ולכאן, ועו"ש מה שכתב עוד על מאמר הכתוב שברת ראשו תנינם על המים, תרין הוי חד אתחזרו תנינם כתיב חסר, ראשי כד"א ודמות על ראשי החיה רקיע. ועו"ש בביאור הגר"א על מאמר בחיו דהויא שכתב וז"ל "והוא ג"כ במולות הרקיע י"ב מולות" ותלי" שהוא כמלך שהוא נקרא תנין כידוע וכו' נאחזין כל צבא השמים ונכללין בו". ועו"ש עוד להלן. והוא ממש כדברי רבינו אפרים.

עכשיו שזכינו לכל זה, הננו רואים שהפוסקים שלא עסקו בנסתרות דחקו לפרש דברי המשנה למה השיב צורת דרקן בהדי חמה ולבנה, אבל אלה שהבינו הדבר עפ"י הסוד ראו בעינים מאירות עד היכן מגיעים דברי המשנה והגמ' שהשבו צורת דרקן בין צבא השמים שהוא הראש והראשון בין משמשי מרים.

מרובע בעל ארבע קצוות, ובכ"ז לא התנפלנו עליו. ואת אשר כתב רעהו ה' דוקס כי אצל רבני פולין הספר הוא סבה לפרושם. נוכל ג"כ להפך הדברים ולאמר, כי אצל החכמים האלה החבור והמחבר עצמו המה רק סבה לחקר תולדותיו, מתי חי המחבר ואיך היה הנהגת ביתו ומלבושיו. כמדומה לי שכל קורא נכון יבין מה הוא יותר נכבד, אם תוכן החבור רוחו ומטרתו, או הרפתקאות דעדו על המחבר. כן בדבר עיר „רימרוג“ העתקתי כפי שמצאתי בספרי הראשונים אשר היו כמעט כדור הר"ת, כמו הר"א אב"ד בעל האשכול, וס' כפתור ופרח שמביאים את ר"ת ור"ש אחיו מרימרוג, וכן מביא אותו בע"ה השלמה, וכן יעשו כהיום כל בעלי האסופות בעסקם בדברי הראשונים לכתוב שמות הערים כפי אשר יקראו להן הם, ולא כמו שקוראים להן עכשיו. ואשר לא כתבתי שם המוכר והקונה את כ"י ההשלמה יען לא חפצתי להלאות את הקוראים בדברים של מה בכך, ורק הראתי לדעת כי הכ"י ישן נושן, אחרי כי כבר נמכר עוד בשנת ה"א קל"ה, וגם כי היה הכ"י העתקה, לא עצם כ"י המחבר, ומדוע ידרוש ממני ה' נייכועה, האוהב את הקצור, בפעם הזאת כי אאריך הרבה מאוד בלי כל תועלת?

עוד מצאתי אחד שמביא את בעל ההשלמה, והוא בעל השיטה על מס' קדושין הנדפסה בש"ס ווילנא ומיוחסת במעות מהמדפיסים „לר"י הזקן“, ואנב אמרתי כי לא למותר הוא להפיץ אור על מחבר השיטה הנכבדה ההיא, ואף שעדין לא נתברר לנו מי הוא, עכ"פ נשתדל למצוא זמנו.

ראיות ברורות שהכ"י על מס' קדושין הנדפס בש"ס ווילנא בשם „תוספות ר"י הזקן“ אי אפשר להקדימו לדורו של הר"א ש.

מדפיסי ווילנא אחרי שהדפיסו את הכ"י בשם „תוספות“ ובשם אשר יתפעל המעיין „תוספות ר"י הזקן“, שבו אחרי כן לאמה שמצאו בו שמוכיר את „ספר התרומות“ (מוכירו פעם אחר, ולא ב' פעמים כמו שכתבו הם) שהיה תלמידו של ר"י הזקן, ואי משום הא לא אריא ומשום פעם אחד אין להוציא הדבר מחוקתו, שיכול להיות שנתוסף ע"י התלמידים, כמו שהוא בהרכבה מקומות בדברי התוס', ובפרט בהיות הדין ההוא שם כדין גט ומתנות גוסס ששקלו ומרו ביה ראשונים ואחרונים. עיין אור זרוע חלק ב' בפ"ח דב"ב סי' צ"ו.

תמיהני על מגיה דפוס ווילנא שיש ביניהם תלמידי חכמים מובהקים איך לא הרגישו שאין כל צורך לחזור ולמצוא ראייה, שאין זה תוספות

ר"י הוקן. הן תיבן ויסוד החבור מראשו לסיפו מעיד עליו שהיא מאוחר ודורה בסוף דורו של הרשב"א, ולאמר דבר מכוון נאמה שיהיה ברורו של הרא"ש ואי אפשר להקדימו ממנו.

ראשונה נביא בזה את אשר הביא את רבינו בעל ההשלמה, הנה ברף ל"ט א' כתב שם וו"ל, ובעל ה"ה כתב דשני מינים אם זרעם בכרם אסור בהנאה, והאי דהמעביר עציץ נקיב מיירו שיש שני מינים בעציץ, והיכא שזרע בכרם מין אחד מותר בהנאה, והיינו נהוג עלמא כרי' יאשי' בכלאים ואין אלו אלא דברי נביאות, ועוד בהדיא תנן בכלאים פ"ה הנוטע ירק בכרם או המקיים הר"ז לוקה עכ"ל.

והנה אחרי שזכינו לספר ההשלמה על מס' ברכות הננו רואים שבעל ה"ה צ"ל בעל הי"ש ויכן בר' ט' א' במ"ש, ומ"ש בעל ש"ש דמקודשת מספק" נ"ל שצ"ל בעל הי"ש והוא בעל ההשלמה, שבאמת כן כתב בטס ברכות עמוד י"ז וו"ל, ומיהו אם זרע שני מינים בכרם הנוטע כבר אסור בהנאה שהרי אמרו המעביר עציץ נקיב בכרם הרי זה קדש, מדכתוב המלאה הזרע כו', ואם זרע מין אחד בכרם כיון דנהוג עלמא כרי' יאשי' מיחוי שמותר באכילה ובהנאה כו' ע"ש, ועי' ר"ן ספ"ק דקדושין שדעתו ג"כ כדעת רבינו בעל ההשלמה.

אמנם אם במקום הזה לא בא שם ההשלמה מזושר אבל עיין ברף כ"ח ב' על הבריייתא דגובר שנתן מעות בכחמה כו' קנה וכתב וו"ל, "כתב בעל ההשלמה אע"פ שאינו שוה כ"כ הואיל ונתן מעות אינו חוזר דהא גבי הרויט איכא מי' שפדע, והואיל וגבי הרויט אם חוזר בו הלוקח איכא מ"ש גובר אינו חוזר, וכדמשמע בסוף הבריייתא וזה אינו כמו שנבאר למטה עכ"ל". גם ברף ס"א ב' כתב בפירוש וו"ל, ובעל ההשלמה כתב שהר"ף כתב בתשובה דכממוינא לא בעינן תנאי כפול, והן קודם, ותנאי קודם למעשה וכו', וכן גם ברף ס"ג ב'

(*) בנתנו כמ"ש שם כ"ט א' לחלק דאינו דומה אם קנה מן הגובר בכסף שהוא קונה מר"ת בהקדש רק דאלמותרו רבנן לכתו דהקדש שלא יהא גרוע מהדיוט וא"כ מאחר דגם בהדיוט איכא מ"ש אוקמי אדין תורה אבל היכי דקנה גובר מהדיוט דמדינא לא קנה לא אמרינן דמישום מ"ש לבטל דין תורה, והביא ראיה ממשנה דשקלים פרק ד' שהביא הגמ' בב"מ נ"ז ב' המקבל עליו לספק סלחות מדי' סאין כסלע כו' שיד הקדש על העליונה, ונראה שדעתו כדעת הכ"מ בפרק ט' מה' מכירה שבי' כן בדעת הרמב"ם והראב"ד שם, ועי' מל"ט שתמה עליו, וכדעת בעל ההשלמה כתב נמי הרשב"א בחו' וב"ב הר"ן, וכתב על ראייה זו מפרק ד' דשקלים שהביא גם הראב"ד ראיה לפסק הרמב"ם וו"ל, ואינו ענין לכאן דשם כיון שלא היה הסלחות בעינן ל"ק הקדש" יעו"ש, ועי' תו"ט

כתב וז"ל "ורקדק מכאן בעל ההשלמה דשלא ימחה אע"ג כו' וכן להלן דף ס"ד א' ואע"ג דאמר אין לדעת בעל ההשלמה ולדעת אחרים כו'. אמנם הוא מביא גם את הרמב"ן ואף שאינו מזכירו בשמו אבל מביאו מתוך ספרו להשלים ה' הרי"ף. על גדרים וקראו בשם "בעל התשלו"ם". בפעם הראשון מביאו ברף כ"ג ע"ב. וז"ל שם "והרב בעל התשלו"ם כתב בגדרים דבר פלא והעיקר כמו שכתבנו" עכ"ל. עוד כתב שם וז"ל "ורמי דר"מ אדר"מ וכו' לר"א מוטיב דבעל מנת שתוצא בהם לתורות פליגי ושמעינן מהא דלר"א בין בעבד בין באשה קאמר ודינס שוה שלא כדברי בעל התשלו"ם שכתב דהא דר"א לא איירי אלא בעבד אבל באשה מודה דע"מ שאין לבעלך רשות בהן לא קנה בעל. דא"כ אמאי וכו' והוא דחק עצמו לפרש דהכא מיירי דלא אמר לה על מנת שאין לבעלך רשות אלא ע"מ שתפרי בו את המעשה ואין אלו אלא דברי נביאות" עכ"ל. והנה לפנינו בחלכות הרמב"ן לא נמצא מזה דבר אבל הרי"ן בגדרים דף פ"ח כתב דכן פסק הרמב"ן. וגם בחלכות הרמב"ן הנה נראה שם דבר פלא כי נחצר שם כל המשנה והגמ' מן המורר הזאת מחתנו. ובהגמ' שם כתב כל זה והביא מחלוקת הראשונים בזה ולכסוף כתב וכן דעת התוס' ודעת הרמב"ן ז"ל. ודבר תימה שנשמטה לפנינו כל הסוגיא עם המשנה מחלכות הרמב"ן שם.

ובן ברף ס"א ב' כתב וז"ל "ובעל התשלו"ם כתב בגדרים פ"ק

דשאר משפטי התנאי בעי הרי"ף וכו' ר' חנניא מודה בהו כדפרשנא. ואף רבנן לא פליגי עליה אלא במכלל לאו וכו' והאי דגבי גימין וקדושין כו' אבל בר"מ לא חיישינן לר"מ ע"כ. וכן הוא גם לפנינו בחלכות הרמב"ן שם ככל אשר כתב כאן משמו.

אמנם נוכל להגביל ולצמצם זמנו עוד יותר כי מזכיר גם פירוש המשנה להרמב"ם ברף ס"ג ע"א וז"ל שם "וכן כתב הר"מ בפ"ז ויראה לי שצריך לחזור ולקדש מאביה את שתולד כדי שתבנום אותה בקדושין שאין בה דופי. ולשונו בפירושו המשנה ואשר יתחוק אצלי שהוא יצטרך לקדש אותה אחר לידתה ואו יותר לו לבוא עליה לפי שהעיקר אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם. ואמנם אמרנו דבריו קיימין להחמיר שהיא אשת איש" ע"כ. וכן ממש הוא לפנינו. והנה פירוש

שם שמחלק דשם הוא תנאי ב"ד כמו בספ"ו. וכן פסקו הרמ"א והש"ך בח"מ ס"ס קצ"ט כדעת בעה"ש והר"ן. וקצת פלא שבעל השיטה בקדושין לא הזכיר כלל דעת הרמב"ם אף שכל דבריו מבוטאים להלכה כמותה.

המשנה להרמב"ם נעתק בשנה נ"ח לאלף השישי ואין לומר שראה פירוש המשנה בערבית שהיו מביאו כלשון העתקה שלפנינו ממש. עוד זאת שגם ספר המצות להרמב"ם שבימים הראשונים אך מעט מהקדמונים הביאו אותו עד שנסתפקו אם ראוהו מפרשי הרמב"ם כמו הרב המגיד והמגדל עזו שהיו אחרונים הרבה (באמת ראוהו שניהם כמו שכבר העיר ע"ז הרב חיד"א ז"ל) הנה גם אותו הביאו והוא שם בקדושין דף ע"ח א' וז"ל "ודעת הרמב"ם ז"ל לפי מה שכתב באיסורי ביאה פ"ז ומ"ו ובספר המצות בקס"א ובקס"ב דאינו לוקה משים לא יחלה אלא כ"ג באלמנה מפני שהיא כשה וכוונת הכעילה חללה ופסלה לכהונה אמנם כהן הדיוט אם בעל בלא קדושין אע"פ שזה אסור עליו וכוונתו מפניו ופסלה לכהונה אינו לוקה כי לא נתבארה האזהרה וכתב כ"ג בגרושה וחללה זונה עם כהן הדיוט אחר הוא" ע"כ ענין לשונו. זה הוא לשון התוס' ר"י שם. והנה אף כי יסוד הדברים הם גם ברמב"ם במשנה תורה אבל עיקרי הלשונות הם שם בספר המצות. ובכלל אם נעבור בעיון על פני החבור נראה כי אינו מביא את הרמב"ם על הדרך שיביאו אותו שארי הראשונים. כי אם שמראשו לסופו הוא אצלו יסוד גדול לחבורו ובכל הלכה והלכה מביאו ומרשים גם הפרק והוא יוכל להתחשב בצדק לאחר מנושאי כלי הרמב"ם. אלא שהמרפסים העירו כן בשם הרב חיד"א. וכתבו בסוף מס' נדה וזה לשונם "תוספות ר"י הוקן למסכת קדושין. הרחיד"א בס' שו"ת חיים שאל ח"ב סי' כ"ז כתב וז"ל וכוונתו היות בתוס' ר"י הוקן כ"י ירושלם תוב"ב. ובשהג' ח"ב סי' י"ב לסימני התוספות כתב וז"ל תוספות ר"י הוקן בעצמו. ראיתי תוס' לקדושין כ"י והעיד רב אחד בכ"י בס' הזה שכן הוא האמת שהם תוספות ר"י בעצמו עכ"ל. והתוס' נעתקו לשמנו מכתב יד לנדון מעקר הספרים. בריש משוועאם. ע"ז ה"ד יחודה זאב כהנא שפירא. והכ"י נתחם לר"י הוקן" עכ"ל בקונטרס אחרית דבר. והיה הדבר לפ"א בעינינו. איך אפשר כי הרב הג' חיד"א. שהוא מומחה ובקי בכ"י קדמונים. יטעה בדבר פשוט כזה. וזאת הורה לנו פתרון החידה כי רק נתלו בהרב חיד"א ומעו בפשיטות. ובאמת לפני הרב חיד"א ז"ל היה תוספות ר"י הוקן על מס' קדושין האמיתי שעדין לא נדפסה עד היום ומונחת בבית אוצר הספרים ומחכה למרפס שיחברה להש"ם כראוי לחמדה גנוזה כזו. כי אין לנו דוגמתה עוד. אבל זו שהרפסו מרפסו וזילנא על גליון הש"ס מס' קדושין בשם תוס' ר"י הוקן הוא רק דבר הכדוי מלב. ואף שגם זה חבור

נכבד מאד, אבל מאוחר הרבה מר"י הזקן ואיננו אף מבעלי התוס' אפי' מהמאוחרים, ונבאר דברינו.

הנה הביאו דברי הרב חיד"א מספרו שו"ת חיים שאל ח"ב סי' כ"ז והוא קאי שם על דברי הגמ' בקדושין דף ל"ה ב' וברש"י שם ד"ה אם כן, ועל זה כתב שם הרב חיד"א וז"ל „וחזה הוית בתוס' ר"י הזקן כ"י שכתב על דברי רש"י האלו וז"ל „פירש הקונטרס א"נ כבנן אב אע"ג דבכהנים ריבה בהם מצות יתירות הוה ילפינן גלות שיש בו השחתה בגלוי מלתא" עכ"ל.

והדבר נפלא איך לא רצו מניה הדפוס למרוח ולעיין בהספר אם נמצא שם כך, והלא אין שם אף רמז מזה ולא לבר שלא נמצא דבר מזה הלא הלשון עצמו לא נמצא בכל הספר, כי בכל הספר הזה שנדפס לפנינו אין שם בכל המסכתא אף מקום אחד שיכתוב על פירש רש"י „פי' הקונטרס", כלשינום של בעלי התוס', ומזה לבר היו יכולים להבין שאיננו לא ר"י הזקן ולא אחד משארי בעלי התוספות.

והנה זה שהיה אצל הרב חיד"א ז"ל בא אחר זה ליד ר' חיים מיכל מהמבורג, ובקאמאלאג שלו סימן 83 נאמר „תוס' ר"י הזקן לקדושין ותוס' שאנץ למס' סוטה, ע"י הכתוב בראשו וע"י ועד לחכמים ח"א אות ת' סי' י"ב ואות פ' סי' י"ח, ובשנת תק"ס חתם בראשו הרב חיד"א" עד כאן לשונו שם.

והנה כונתו של רמז"ש במה שכתב „ע"י הכתוב בראשו" היא, שבהכתב יד כתוב בראשו שהוא מר"י הזקן, ובמה שציין „ע"י בויעד לחכמים" כונתו למה שכתב הרב חיד"א שם וז"ל „תוספות ר"י הזקן בעצמו, ראיתי תוס' לקדושין כ"י והעיד רב אחד בכ"י בס' הוה שכן הוא האמת שהם תוספות ר"י עצמו" עכ"ל.

והנה כאן אין לפנינו דבר מענין הכתב יד לדעת את אשר נכתב בו בפנים, אבל הכ"י של ר' חיים מיכל ראה הח' צונץ, ובספרו „צנא"ל" העתיק שמות כל אלה שמביאן מחבר התו' האלה, וז"ל שם עמוד מ"ה למסכת קדושין כ"י אצל ר' ח"מ אשר היה תחת יד אוולאי, שם נזכרו ר' שמואל ב"ר מאיר, רבינו תם, ר' שמשון הזקן, ר' יום טוב, ר' מנחם, ר' יואל הלוי, ר' משה כהן, ר' יצחק ב"ר מרדכי, ר' יצחק הלבן, ר' אליעזר ממיץ, ר' יצחק ב"ר אברהם, התוס' מיחסים לר"י הזקן, ואולי הטעם מפני שהוא לא נזכר שם, אבל קשה להסכים לזה מפני שנוכרו שם אלה האחרונים" עכ"ל הח' צונץ, וכונתו שנוכרו שם רבינו אליעזר ממיץ ור"י ב"ר אברהם שהיו צעירים מר"י הזקן ולא היה מוכירם, ובאמת המיחסו

לר"י הוקן איננו מעתיק קדמון. כי אם רב אחד כתב שם כן. כמו שב הרב חיד"א ז"ל ולא ידענו הרב הזה מני.

ויהיה איך שיהיה. הנה הודיע לנו בזה הח' צונץ את הנזכרים בהתוספות כ"י שראה הרב חיד"א. ומכל אלה שמנה אין גם אחד נזכר בהתוספות שהו"ל מדפיסי ווילנא. הוץ מר' שמואל ברבינו מאיר שנזכר פעם אחד בדף כ"ח ב' בפירושו ל"ב.ב. וגם לא בשם רבינו שמואל בן רבינו מאיר כי אם „הרב ר' שמואל“.

אחרי כל הדברים האלה הנה לפנינו ברור שהנדפס בש"ס ווילנא איננו הכ"י שראה הרב חיד"א ואשר היה אח"כ ביד ר' ח"מ ומונח עדין בכ"י.

ואחרי אשר נתבאר לי כל זה חפצתי לדעת את הכתוב על הכ"י הנמצא בלנדון כברימיש מוועאום ואשר אותו העתיק הר' יהודה זאב כהנא שפירא בשביל מדפיסי ווילנא. אולי אמצא מקור המעות ופגתי לאחי מהר"א ג"י הדר שם להודיעני דבר אודות הכ"י הנ"ל וזה אשר השיב לי:

שמחתי להשיב לך תשובה ברורה על אודות הכ"י תוס' ר"י הוקן אשר דרשת ממני. הנה חקרתי ודרשתי אחרי ספר כ"י זה בכל הדרי הקאטאלאג ולא מצאתי וגם מספתי את שם תוס' ר"י הוקן להממונים על בית עקד הלזה אשר כמעט יודעים את כל הכ"י הנמצאים שם, והשיבו לי כי בשם זה לא נמצא ספר בכל בית עקד הספרים. וראה זה מצאתי בהקאטאלאג „תוס' ישנים על מס' יבמות וקדושין“, ולא נזכר שום מחבר כלל על הספר הזה. וכאשר עיינתי בו והעתיקתי ממנו איזה דברים ממקומות שונים ממסכת יבמות וקדושין. נוכחתי לדעת כי הוא הכ"י אשר ממנו העתיק הר"י שפירא את התוס' ישנים למס' יבמות ולמסכת קדושין אשר יכונהו בשם תוס' ר"י הוקן כי הוא אות באות כאשר נדפס על הגליון. אך לפלא בעיני מאין שאב ר"י שפירא את המקור לכנות את החלק מהכ"י על מס' קדושין בשם „תוס' ר"י תוקן“ כי ע"י הכ"י אין שום שם אשר הספר יכונה בו לא בראשו ולא בסופו ולא על גביו וגם חפשתי בין הפרקים ולא מצאתי. גם אין שום הקדמה להספר היה לא מהרב חיד"א ולא משום רב אחר. וראיתי אחרי פרק האשה ויבה במסכת יבמות כתוב „פרק נושאין חסר חבל על דאבדוין.“ (יעו' נגמ' יבמות שבהתוס' ישנים הנדפס על הגליון חסר פרק זה) מזה נזכר להבין כי אין זה כתב יד המחבר עצמו רק העתקה. והוא כ"י אחר על שתי המסכתות כאלו בעט יחת נכתבו, והמעתיק הניח דף אחר חלק בין מסכת יבמות למס' קדושין ולו ידע המעתיק מי הוא המחבר מספר השני כי אז לא מנע את עצמו לכל הפחות מכתוב איזה דלגות כי הוא ספר אחר מהראשון, ואם הח' שפירא ראה באיזה מקום אשר הספר הוא לר"י הוקן כאשר כתב באחרית דבר למסכת גדה. מדוע לא ידע גם את המחבר למסכת יבמות. ע"כ תוכן מכתב אחי ג"י.

מהדברים הנאמנים האלה הננו רואים שהכתב יד הזה הוא שיטה בלתי נודעת לטי מקדושים. ואין לנו מכוא ודרך לדעת מי הוא מחברת

אבל זמנו של המחבר כבר בררנו שלא קדם לזמנו של הרא"ש ז"ל. ובנוגע למקומו, נוכל לברר שלא היה ספרדי, כי ברף ז' יאמר, ובהלכות

הרי"ף הבאות מספרד נמצא דמטיה זמנא" וכו'.

ומבואר שיהיה צרפתי, שכן הם כל מלות בלע"ז שמביא כולם

בשפת צרפת, ונביא בזה דוגמאות אחדות מהן כמו ברף י"ב ב' למסול'ם

שול"א בלע"ז, עקב, מאלו"ץ בלע"ז, וברף כ"ח ב' אפס, קבישמר"ז בלע"ז.

דף ל"א ב' פסונו, פונד"ש בלע"ז, וברף מ"ד א' ככרוכיא, גרווא"ה בלע"ז

אבל לא צרפתי ממקומות בעלי התוספות, מפני שבכל ספרו איננו מוכיר

לא את התוס' ולא את בעלי התוס' אף היותר ראשונים כמו ר"ת ור"י.

ויוצא לנו מתוך כל זה שהיה אחד מחבמי פרוכניצא בזמן הרא"ש

והמאירי ור' יצחק די לאמיש ז"ל (ששאלו שניהם מהרשב"א, ע"י שו"ת

הרשב"א ח"א סי' אלף רמ"ט), ואולי נזכה שיורפס ממנו עוד איזה שיטה

על מסכת אחרת ועל פי ברורי הדברים האלה אולי יהיה אפשר לדעת

גם שם המחבר, כי ידענו שהרב המחבר הזה חבר עוד על כמה מס

כפי שמוכר בתוך דבריו במס' קדושין, ונפרטם בזה על הסדר,

ברף כ"ט ב' כתב, ובארנו כמובן בתכלית הבאור, דף ס"ח א' ודף

ע"ה א' מביא פירושו למסכת יבמות, דף י"ב א' / סו א' / ס"ט ב' / מביא

פירושו למסכת כתובות, דף י"ב א' / וב' מביא ממש' גיטין / כ"ח א' / מו א' /

ממש' נדרים, דף ל' ג א' ממש' בבא מציעא, דף מ"ב ב' ממש' בבא בתרא

דף נ"ו ב' כתב, כמו שבארנו בפ' ר' ישמעאל ובריש פ' השוכר את הפועל

(ומה שכתב שם, שלא כדברי רש"י שכתב בפ' ר' ישמעאל, הוא מ"ס

וצריך לומר רש"י, והוא ברף נ"ד ב' ד"ה למעוטי, ועיין תוס' שם ד"ה

מכרן, ברף נ"ו א' מביא ממסכת נדה בפרק התינוקת,

והמרפסים בני ראם בוילנא אשר התחילו בדבר, נכשלו הפעם

להרפים כ"ז אחר בשם תוס' ר"י הוקן במעות, מהרא"י שישתדלו לתקן

המעות להשיג את הכ"י האמיתי לר"י הוקן אשר היה ביד ר' חיים מיכל

ואשר אותו ראה הרב חיד"א ז"ל, ולהרפסו עכשיו לזכות את הרבים,

וכל קוני הש"ס ישמחו בו לשלם עבורו כפי אשר ישיתו עליו המרפסים,

סוף דבר שתיים זו שמענו מחקירתנו זו, התוספות חר מקמא"י שלא

נודע להם למי הוא, מבורר שהוא ספר ההשלמה, ולחפך התוס' על

מס' קדושין שיחסוהו לר"י הוקן, הוא לחד מקמא"י ולא נודע למי.

עוד מצאתי מי שמביא חרושים מבעל ההשלמה על סדר נשים,

הוא ר' מאיר ב"ר שמעון המעיל"י הטובא בשיטה מקובצת למס' כתובות

בפ"ב סוף דף כ"א ד"ה. כתוב בהשלמה מה שכתב הר"ף דחוקת ממנו
 עדיף כו' כן מצאתי בפירושי הרב המעילי ז"ל על הלכות. ושם דף
 כ"ב. כתוב בהשלמה עד א' אומר מז כו' אין דבריו של א' במקום
 שנים ע"כ. וכתב הראב"ד כו' ולשון רבנו מאיר הלוי כו' והרב ר' שמואל
 ב"ר דוד כתב כו' עכ"ל הרב ר' מאיר ב"ר שמעון המעילי ז"ל. כן הוא
 לשון הש"ט. ושם בדף כ"ג. כתוב בהשלמה הא דתנן נשבתי ופתורה
 נאמנת שהפה שאסר כו' איכא לעיוני אי אמרינן כן גבי שדה כו' ע"כ.
 וכבוד רבינו במקומו מונח דאיכא למימר דלא דמו דממונא מאסורי
 לא ילפי' כו' וצ"ע הרב המעילי. ובפרק נערה מ"ד א' ד"ה שניהם במכר
 כתוב בהשלמה כו' ע"כ השלמה ואפשר לומר דמעמא דאחילה אחילה
 כו' עכ"ל הרמב"ש המעילי. ובפרק האשה דף ע"ט א' ד"ה אבא כתוב
 בהשלמה קשיא לי על פירש"י מה שכתב פירא דכוורא מגפרית כו'
 וכתב הראב"ד כו' עוד כתב הראב"ד כו' ע"כ מהשלמה. הרב המעילי
 ז"ל הוא אחד מחבמי פרוכיניציא כי כל רכותיו שמביא המה משם כמו
 הר"ש ב"ר דוד והראב"ד. וקרוב הדבר שהוא ר' מאיר ב"ר שמעון הכהן
 בעל המאורות בן אחותו ותלמידו של בעה"ש. כמו שכתבתי לעיל (עיין
 מבוא ב"ק ס"ו ח"ו). וגם כאן מביאו בתנ"ש כבוד. ומה שאינו מזכיר
 בשם דוד, אולי מפני שאינו מזכירו רק בשם ספרו. אך שם מעילי
 לא נתברר לנו אם הוא שם משפחה או שם מקום. וגם אביו ר"ש
 נקרא בשם מעילי כמו שמביאו בעל שה"ג ורדב"ז. גם בשיטה מקובצת
 פ' המדר דף ע"ב א' ד"ה גירש"י מביאו ז"ל. וכתב הרב ר' שמעון
 המעילי ז"ל, ולא תימא דאמרה כו' וכתב הראב"ד כו' ובאמת בעל
 המאורות מקומו בנרבוני.

פאריש בחודש סיון שנת תרנ"ו.

הנהגות ותקנים למצ' ברבות

עמוד א. שורה ה'. וגרסת רש"י ז"ל וכו'. גרסת רבינו כגרסת בעל המאור היפך ממה שכתוב לפני רש"י ותוס' ממאי כו' דלמא ביאת אורו ומאי ומהר מהור גברא. רק גרסתם וממאי דהאי ובא השמש כו' מהור יומא כו' דלמא ביאת שמשו כו' מהור גברא. — שורה י"ג. וכו' תימא בלא ברכה. נ"ל דצ"ל דהוי ברכה כו'. — שורה ט"ז. אעפ"י שלא עבר. נ"ל דצ"ל אעפ"י שעבר. וכן בשורה ט"ז. דמה לי אם לא עבר. צ"ל אם עבר. — שורה י"ח. ופירש"י דלר"ג ז"ל דלא גרסינן מותרים. נ"ל דצ"ל ופירש"י דל"ג. והמעתיק טעה והוסיף אות ר קסבר שזה הוא ר"ת דלרבן גמליאל. — שורה כ"א. כי יהיה ירצה. תיבת ירצה כנראה היא מהמניה בשני חצאי לבנה זמסומן ממנו בסימן השאלה. ולי נראה דצ"ל „צריך" ההמון להמתין. והחליף תיבת צריך בירצה. ונ"ל שעל דברים אלו סמך הב"י בס' רל"ג שמביא מצ' אהל מועד בשם ספר ההשלמה. שעבשו נהנו ע"י הרחק שנושים פעמים כר' יהודה ופעמים כרבנן שפיר דמי. דלא גרע מהשבים לצאת לדרך שמשבים וקורא. ואנו בכל יום כע"י הרחק הוא. שאם ילכו הקהל אחר המנחה לא יתאספו אח"כ מיד כולם לערבית ומתוך כך תתבטל התפלה וגם הקדישים. ואולי ע"כ גם יחידים ישבחו ויתבטלו. והביאו הדברי חמודות פ' תפלת השחר סי' ג' אות ט"ז. אבל רבינו כתב בפ' ת"ה עמוד כ"א בשם רב האי גאון דאם יעשו פעמים כך ופעמים כך הוי תרי חומרא דסתרי אהרדי. יעו"ש וצ"ע. ואולי דהתם מעיקר הדין והכא שאני דהוי כשעת הרחק.

עמוד ג. שורה ה'. הלכה כר"י. צ"ל כר"ג. — שורה י"ז. שלא הותר הנץ. צ"ל הוצרכו כו'. — שם הערה ב'. „עמ"ש ר' יונה דצינת דילפינן מווראיתם אותו אפשר שזמנה משיראה את חברו או אפשר שזמנה משיביר בין תכלת ללבן" והעיר „דנעלם ממנו ומר' יונה הירושלמי

דהתם מפורש דלמ"ד כדי שיראה את חברו בד"א ומכירו כמ"ד בין תכלת ללבן דחד שיעורא הוא" עכ"ד. ומה יענה על הרשב"א בחי' שמכיא הא דירושלמי בדרך מ' ד"ה קצרו בו' וברך י' על הא דאמר אב"י לתפלין כאחרים וז"ל, אמאי שבקיה לצצית ונקט תפלין בו' ותירצו דאפשר דומן צצית אינו משוראה את חברו אלא משיכיר בין תכלת ללבן שבה. וכדאמרין במנחות וראיתם אותו בו' זו ק"ש. ע"כ. והביאו בב"י בס' נ"ח דלדעת הרשב"א לאו חד שיעורא הוא. וצ"ל דדעת ר"י והרשב"א דמירושלמי אינו מוכח דחד שיעורא הוא אלא דשיעורין קרובים זל"ז היינו מ"ד בין זאב לבלב ובין חמור לערוד כמ"ד בין תכלת לכרתי דצריך אור גדול להכירן דמין אהרדי ומ"ד כדי שיראה את חברו בד"א כמ"ד בין תכלת ללבן דאין צריך אור גדול. והיינו שבאו להשוות תנאי דברייתא לתנאי דמתניתין דילפי כ"א שיעוריהן מקראי. לת"ק בעי אור גדול ולר"א א"צ, ובכ"ז מדרתפסי כ"א שיעור אחר מוכח דגם ביניהם יש הפרש מעט, דאל"כ למה אמר ר"מ בין זאב לבלב ור"י בין חמור לערוד, וגם בין ת"ק לאחרים יש ג"כ הפרש מעט ולהכי נקט כל חד שיעוריה. וראיה לזה דלמה פסק רב הונא הלכה כאחרים ולא אמר הלכה כת"ק שהוא סתם משנה אם לא שיש הפרש ביניהם. וזהו מעמם של ר"י והרשב"א ולא קשי מירי.

עמוד ד. בין שורה זו לשורה ה. הפריד בין הדבקים לחנם דדבור אחר הוא. — שורה ז. "ושאר". צ"ל ולשאר.

עמוד ה. שורה ח'. «לכתחלה נמי». ובוה א"צ לתרוץ התוס' ורבינו האי ר"פ היה קורא לחלוק בין יחיד לצבור. — שורה י"א. אבל מצות, צ"ל שכל מצות. — שם בהערת המניה «לדעתו י"ל בו' לישב בסוכה». אבל אחרי העיון דברי רבינו נכונים דאי אמרת דהגמרא שלנו חולק על הירושלמי לגרסא קמיתא והווי הפי' על אתר ששנה לאלתר שלא יפסיק בין ברכה ללמוד שהיא המצוה וגמרא דילין חולק ע"ז. וא"כ צריך לתת טעם לחלק דמ"ש מתפלין ושאר מצות דאף אם אין מסיח דעת שא"צ לברך היינו באמצע אבל אם הפסיק בין ברכה המוציא לאכילה צריך לברך. ומ"ש ת"ת דאפי' אם הפסיק א"צ לברך ותו' התוס' י' לא סגי רק באמצע אבל לא בין הברכה למצוה וכמ"ש הגר"א בס' מ"ז ס"ק ז. יעו"ש. וזה דעת רבינו.

( ) והב"י בס' מ"ו תקשה כן על דברי התוס' ותירץ בשני אופנים יעו"ש.

עמוד ז. שורה ח. כפ' היה קורא „בונה כידועי (ו) צ"ל רבועות והמגיה תקנה בלוח המעות. — שורה אחרונה „לישנה" נ"ל הצריך לומר דלשויה.

עמוד ז. שורה ד. „הני בק"ש" צ"ל הוי. — שורה י"ד „אצל אינו נוהג" צ"ל אבל. — שורה ט"ז „ומא קמא ההוא" נ"ל דצ"ל דהוא. — בסוף העמוד „וכן פי' הראב"ד דל" עי' ברא"ש פ' א"מ סי' ג. הביא דברי הראב"ד כדעת רבינו דס"ל להראב"ד דאבלות ו' מדרבנן ודוקא אבלות שלשים שהוא תספורת לחוד הוי דאורייתא. ולא זכיתי להבין דברי הרמב"ן בס' ת"ה כענין האבלות שהביא דברי הראב"ד אלו וכתב דס"ל להראב"ד כדעת הגאונים בגורת ו' שהם מה"ת ומוסיף עליהם בגורת שלשים וצ"ג.

עמוד ט. שורה א. „ודאי בעינן" צ"ל ודאי רמינן. — שורה ב. „ומדקאמר בעי לזה ולא אמר בעינן מניה" צ"ל ומדקאמר רמינן ליה ולא אמר רמינן מניה. ור"ל דיש מפרשים שמשליכין ממנו התכלת משום הכי הביא ראיה דפרושו שקושרין הציצית ועי' ת"ה להרמב"ן. — שורה ו. והיא זמן לה. והעמוד המגיה שתי התיבות „זמן לה" כחצאי עגולים והגיה בחצי רבועים „אית ליה" והגהתו אינה נכונה. ובאמת צ"ל „אין לה" דהא מסיק שעשאוה לכבוד ולא לכסות. והרב ר"י בר מ"צ מ"ש הקושיא דבעת שמוליכין המת יש בו משום לועג לרש ובעת שמקברין אותו לית ביה משום לועג לרש ומשום מצית במלת לעתיד לבוא צריך להסיר הציצית ובברכות הוי המעם משום דהחיים מקיימין המצות יש בו משום לועג לרש. ובהתכלת משה אמרין למרמי תבלת משום דצריך להוליך המת ואו הוי משום לועג לרש.

עמוד י. שורה ח. „אבל במומאה" צ"ל במומאה דאורייתא.

עמוד יא. שורה י"א „אבל הנחלל מן המת" והגיה אבר מן החי. בגמ' גרים אבר הנחלל מן החי וכן הוא גרסת רש"י והביח שם.

עמוד יב. שורה ח. „שהוא כוית" וכתב המו"ל בהערה א. „בנוכחתנו חסדים המלים שהוא כוית" ובאמת אין ראיה שרבינו גרים כן בגמרא רק שסמך על דברי רב עורא דבסמוך. וכ"כ דקדקו כל הראשונים. וכל אשר מחק והגיה המו"ל בעמוד זה ללא צורך הוא. — שורה י"ד „אלא הכי קאמר ר"י". צ"ל „דהכי קאמר" ותיבת אלא נמחק.

עמוד יג. שורה ה. מי שאינו מחויב, צ"ל מי שהוא מחויב — שורה ו. אפי' קטן צ"ל וקטן. ותיבת אפי' אדלעיל קאי פי' דמוציא אחרים אפילו שאכלו כדי שבען. ובסוף צ"ל וכך פי' רש"י ויל. — שם הערה א. של המו"ל. וכן פרש"י וכן משמע בגמ'. ראיתו אינה ראיה דא"ל מהרהר בלבו קאי אין מברך לפניו. וגם א"צ לראיה דהא בהדיא מוקמינן בגמרא דק"ש וברכת המזון דאורייתא משום הכי מהרהר, ותפלה דרבנן משום הכי אינו מהרהר. ובהמ"ז דאורייתא דוקא לאחריו ומשום הכי לפניו אינו מהרהר. דאי אמרת דבפה אינו מברך אבל מהרהר בלבו אם כן מאי חלוק יש בין קריאת שמע לברכות. וכן כתב ר"י יעוין שם. וזה שמסיק רבינו דבדאורייתא מהרהר ובדרבנן אינו מהרהר. וזה פשוט.

עמוד יד. שורה כ"ד. אמותר לשנה. צ"ל לשכה. ור"ל ממה שנשאר מלשכת הקרבנות. — שורה כ"ו. ומתפלל המו"ל הגיה בתפלה והוא ללא צורך. — שורה כ"ז. איכא דמפרש. הוא דעת הראב"ד וז"ל — שם הערה ב. והודעת נותן כו' כ"כ תוס' הרא"ש אבל כו'. הן הן דברי הרי"ף בעצמו. רק בתוס' הרא"ש נתן טעם דלמה לא יגמור בתורת נדבה ובנדבה ליכא כל תוסף ותירץ דלאו משום כ"ת נגעו בה רק דזה לא יתכן מטעם דלא מצינו קרבן חצי חובה וחצי נדבה. וא"כ אין מקום לדבריו דזה מדויק היטב ופשוט.

עמוד טז. שורה ב. הגיה. וחזור ויתפלל והוא ללא צורך. — בסוף העמוד. לא בעי ברוכי. גם רבינו יונה הביא ראיה זו אבל כמה מהראשונים דחו אותה ופי' ודאי דבריהם מה שתיקנו על ודאי אבל ספק אפי' דאורייתא לא מברכינן וכ"כ כ"פ. ועיין ביאור הגר"א באו"ח סי' תרפ"ח. אבל ראיה ראשונה אין להשיב עליה. — שם בהערה ירושלמי כו'. כל זה הוא בתוס' כ"א ב. ד"ה ער וברא"ש יעו"ש.

עמוד טז. רבא אמר כו'. גם פה הפריד בין הדבקים והכל ד"א מסקנת הגמרא פי' כ"מ — שורה ד. דבושה. צ"ל כבושה. — שורה י"ח. אשבחן תירוש ויצהר דגן ויצהר כו'. מחק המלים דגן ויצהר ובאמת א"צ למחוק. וכן הוא גרסת רבינו גרשם בש"ס ווילנא. ואדלעיל קאי אשבחן תירוש ויצהר דגן ויצהר דכתיב חלב לזה וחלב לזה. — סוף העמוד. בהשכשה צ"ל בהשרשה.

עמוד י"ח. שורה ה. האשה מפשיל לאחוריו ומטיל מימין צ"ל האיש. וא"ש מש"כ לאחוריו והוא נמי גרסת בעל המאור. והביא נמי

דברו הירושלמי שכן האיש מפשיל. ופי' שיש בכח האיש להפשיל לאחוריו ולהשתין משא"כ באשה. ואין מקום למ"ש המו"ל בהערה א. — שורה מ"ז. מגיה עפ"י המקראות בישיעה כ"ב והגהתו ללא צורך רבינו אינו מביא רק עיקר הקרא.

עמוד יט. שורה י. "הא דאמר להם הממונה" צ"ל דאמר רב המנונא. — שורה י"ט "באדומים". פי' ממלכות אדום ששם אוכלים שעורין וצאתן מסרתת. — שורה כ"ג. תניא גרף כו' כנגדו". כל מה שתיקן ומחק בבאן הוא ללא צורך דכן הוא גרסת ה"י"ף אות באות. רק מה שיש לדקדק למה כתב רבינו כל זה. ואולי בספרי הרי"ף שלפניו נשמט הלכה זו. ואולי עפ"י דברי רבינו הגיהו אח"כ ברי"ף וכ"כ מצינו כ"פ. וכמו שהגיהו בהרי"ף על פי הרי"ן.

עמוד כ. ריש העמוד "או לא ד. ה. ה. ה." והגיה המו"ל ג. וא"צ להגיה דהא גרסא זו האיבעי באת"ל אי אמרת בפחות מג' לא מפסיק ולחומרא א"כ אף בג' הוי נמי לחומרא ודוקא ביתר מג' יש להסתפק ולהכי נקט ד'. וגרסת רבינו הוא כמו שהיה גרים רבינו יונה אות באות וגרסא השניה הוא כמו שהוא לפנינו בגמ'. — שורה ה. "וכמאן היא". צ"ל וכמאן דמכוסה הוא.

עמוד כא. שורה ג. "לאו משום" צ"ל לא. — שורה ז. "בעונתה". עי' שו"ע סי' נ"ח סעי' ה. ב' דעית בשם הכלבו. — שורה מ"ז. "ברבנן" עי' מ"ש בעמוד ראשון בשם הדברי חמודות יעו"ש. — בהערת המו"ל "סתם גאון". גם הרי"ף במקום שמוכיר גאון סתם הוא על הרוב רב האי כמו שנמצא בספר יד מלאכי.

עמוד כב. שורה י"ג. "לתפלת שחרית". אולי כונת רבינו על הא דאמרינן בדרף ל' היה משכים לדרך מביא שופר ותוקע ולא אמר נמי דמקדש משום דאו קריאת שמע עליו חובה לכן אסור לקדש מקודם. ועכ"ז דבריו צריכים ביאור. — סוף העמוד דאדבר מקמי. צ"ל בתר. — שם. "אידי דהוה". ג"ל דצ"ל אידי ואידי בין ביחיד בין בצבור הוי ליה למימר ומדקאמר אידי ואידי ביחיד אלמא דוקא ביחיד אבל בצבור אפילו כו'.

עמוד כג. שורה ה. "ומדבר זה כו'. פי' דכמו בשאלה שעקרה בברכת השנים רק בדיעבד סגי בש"ת. אם שכח גם בש"ת לא הוצרכו לחזור לראש ברכת השנים כמו כן בהבדלה רק בדיעבד סגי

על הכוס אין צריך לחזור ולהתפלל. ואחר כך דחה זה ומחלק דשאני הכי דכל ברכות י"ח חר ברכה הוא קודם שעקר הגליו. וגם דכל עיקר הבעי הוא על התפלה. דאי על הכוס לעולם מבדיל דק"ל טעם מבדיל. — שורה י"ב. „בהזכרת השם בתפלה.“ צ"ל ש"מ בתפלה. — שורה כ"ד. ומתפלל במאי. נ"ל דצ"ל רשב"א כו' במאי.

עמוד כד. שורה א. „מליצלי.“ צ"ל לצלוי — שורה ב. „קודם זמנה עם ק"ש אבל.“ נ"ל דצ"ל זמנה מעומד אבל כו' ותיבות „עם ק"ש“ נמחק. — שורה ח. „יש כמו בזה כפר"ש ז"ל בפ"י קודם היום.“ נ"ל שכן היה כתוב, ויש בזה כמה פירושים בפ"י קודם היום. — שורה י"ח. „אין מקדשים את החודש ביום.“ צ"ל בלילה. — הערה ג' של המו"ל „וג"ל שמי"ם יש שם וצ"ל בצ"ש“ אלו הבין דברו רש"י לא מצא שם טעות דפי' קמא של רש"י בצבור שנו היינו יחיד המתפלל בצבור וע"ז הביא דברי בה"ג דפי' בצבור הוא על שליח צבור מפני הטורח אבל יחיד אפי' אם מתפלל בצבור צריך לחזור.

עמוד כה. שורה ט. „כמו שכתב הר"ף ו"ל.“ ר"ל לאפוקי דעת הגאון ובעה"מ שפסקו שחזור לאותה ברכה שלא כסדר.

עמוד כו. שורה ה. מו"ה גפנים. וכ"כ הרא"ש במס' ערלה ועיין שו"ע יו"ד סי' רצ"ד סעי' ז. — שורה ה. „ואין ספק בזה.“ וכן הוא בת"כ פ' קדושים. — שורה י"ד. „אימי כך ואמ"ה ודאה ספקא ומותר.“ צ"ל אימי כך נאמר ודאה אסור ספקא מותר. ופי' דהלכה נאמרה כך דספקא מותר. והוא בקדושין ל"ט א'. — שורה כ"ג. „בורא פרי העץ.“ וכן פסקו הגאונים כדברי הר"ף ע"י ר"י. — שורה כ"ז. „ערסן ב. ב.“ צ"ל ה"ג. ה. — שורה כ"ח. „אי שליח.“ צ"ל שליק.

עמוד כז. שורה י"א. „פת אורו ורוחן ופת דוחן.“ נ"ל דצ"ל פת אורו ופת דוחן ותיבת ורוחן נמחק. — שורה י"ב. מתיבת אלא עד נפשות כ"ז ללא צורך הוא דהא כל היכי דתני ולא כלום מברך ב"ג — שורה י"ט. „המוציא.“ גם פה הפריד בין הדבקים והכל דבור אחד מסקנת הירושלמי וחסר פה תיבת אלו דאיתא שם הותבין הרי פחות מבוית אין אומר לאחרינו ג' ברכות מעתה לא יאמרו לפנינו המוציא לחם מ"ה רבי יעקב בר אחי כו'. — שורה כו. „ושאר מינים כדבר"ג נצרכא.“ צ"ל לשאר מינים נצרכה ותיבת כדבר"ג אין לו ביאור וליתא בירושלמי שלפנינו. ואולי צריך לומר ודלא כרבי"ג — שורה כ"ט.

ירושלמי. נראה לי לגרום במקום תיבת ירושלמי תיבת שכן דכל זה הוא מדברי הירושלמי וגם פה הפריד בין הדבקים לחנם.

עמוד כח. שורה א. מיני חיוב הוא. עי' בעה"מ שכתב בדברי רבינו. - שורה כ"ד. זאת התוספתא כתבה ר"ח ז"ל. וכתב המו"ל הערה ה. ובתוספתא שלנו לא מצאתי ומי יתן ואדע מי הוא זה ר"ח המוזכר כאן. ואני אומר התוספתא הוא בפרק ג. דכלאים ור"ח הוא רבינו חננאל שמביא אותו רבינו תמיד.

עמוד כט. שורה ג. בריך רחמנא. ג"ל דצ"ל ומסקינן דאמר בריך רחמנא מלכא כו'. והיינו דמסיק רבינו דק"ל בר' יוחנן. עיין ברא"ש דגרים כן. והמגוה היה לו להוסיף במקום שמחק. ואולי דעת רבינו דמרא הוא במקום מלכות. - שורה כ. הנסיב עיגלא יש גורסין פיגלא וכן הוא בירושלמי שלפנינו והכ"מ גרים כגרסת רבינו. - שורה כ"ד. הן. צ"ל אהן - שורה כ"ה לאמת. צ"ל מה בינו לאמת. - שם דרך. צ"ל דהך. - שורה כ"ז. אמרינן הלה. צ"ל כולהו. והוא בסוף פרק ג' שאכלו פי' האיבעי לקולא לדעת הראב"ד וכמו שכתב הגמ"מ בפרק ד. מהלכות ברכות בשם רבינו תם. והרבה פוסקים פרשו לקולא הרא"ש והרמב"ם בפרק ד. הלכה י.

עמוד לא. שורה ד. והוא הולך. ג"ל דצ"ל והוא אינו הולך על דרך כו'. - שורה ט. אמר מובח לר' חזקיה במה הווי. צ"ל אמר ר' אמי ר' יוחנן פליגי. אמר מנא כו' הוא פליגי כו'. - שורה י"ח. שאם באו. צ"ל שהם באו.

עמוד לב. שורה ה. מסתברא כותיה. ג"ל דצ"ל ולא מסתברא כותיה. - שורה ט"ז. ומתריץ פירוש. נראה ל' דצ"ל ומתוך פרושי. - שורה כ. הלכך בעי. ג"ל דצ"ל לא בעי - שם. ולית הלכתא. זה קאי על פלוגתא דר"פ ור"ה ברית דר"ג דח"א סילק אתמר וח"א גמר אתמר ולפירשו לעיל דמונא בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה טעונה ברכה לפניהם ולא לאחריהם א"כ מכ"ש הכא שמעונה ברכת המוציא. ולהר"ף אפילו בלא ברכת המוציא. ומסיק דאפילו להר"ף היכי דנטל ידיו דצריך ברכת המוציא אסור לו לאכול ואפילו בכרכה עד דגמר בהמ"ז. - שורה כ"ז. דברכת המוציא. ג"ל דיותר טוב לגרום ברכת המזון. דרבינו הביא ראיה דלא כמו שיש מפרשים דקאי דוקא על ברכת המוציא אבל בהמ"ז לא צריך הסיבה ועי' כתב גם בהמ"ז צריך הסיבה וגם הראב"ד ז"ל כ"כ עיין שו"ע סי' תר"ז.

עמוד לנ. שורה. מ. „ראין זימון לפירות“ אמאי. נ"ל דצ"ל והא אין זימון לפירות ואמאי כו' – שורה כ"ג „לספק ברכ ממ"ש כו'. דברכה לאחריו יליף מו' מינים ושם אחת מעין ג'. אבל כ"ג ליכא ילפותא וא"כ הוי רק מדרבנן וספיקי להקל. – סוף העמוד. „הרי"ף ז"ל הביא לפניו שמן“. נ"ל דצ"ל הרי"ף הביא הברייתא. והנקודה באה שלא במקומה.

עמוד לד. שורה י"ב „בשלמא לר' יצחק למעוטי מ"א אלא לר"פ למעוטי מאי. למעוטי מצות“ כצ"ל. והמגיה הגיה בר אבדומי. והמעין בגמ' יראה כי ר' יצחק לחוד דאמר לאפוקי מ"א ור"ז בר אבדומי לחוד דאמר למעוטי ירקא ובתנן מחק והגיה. – שורה י"ח „לא קתני מן“. צ"ל ל"ק מצות. – שורה כ"ב „גבי שתיקה“. צ"ל גבי שתיתא והוא בדף ל"ח א. ואינגרון בדף ל"ז א. – שורה כ"ז „דמי עדיף כו'. יש כאן ערבובי דברים ולא זכותי להבינם. ואולי צריך לומר ואף לא ברכה א' מעין ג'. כיון שאינו מחמשת מינים. ולא דמי למעשה קדרה שמברכין עליו במ"מ וברכה אחת מעין ג'. אבל משלק לא. מולא פריש במעשה קדרה כו' ומדחה דא"ל דמ"ק מברך עליה ברכה א' מעין ג'. אע"פ שאינו מווני ושלק מברכים ברכה א' מעין ג'. דוקא שהוא מווני ואח"כ מדחה גם זה כיון שאינו מברך עליו במ"מ אלא שהכל או בפ"א אינו מברך עליו ברכה א' מעין ג'.

עמוד לה. שורה א. „ולא שהכל“. צריך לומר אלא שהכל. – שורה ג'. לתנן הגיה וכן בסמוך. – שורה י. „עד השתא“. גם כאן לתנן הגיה ומחק. – שורה כ"ב „במול תורה“. והגיה במול בהמ"ד ובאמת א"צ להגיה וכן הוא בתוספתא פ"ח דשבת. רק צ"ע דבגמרא שלפנינו הגרסא ב"ה אומרים אחד מברך לכולן משום ברוב עם ובש"א כ"א מברך לעצמו. ומפרשי הגמ' טעמא דב"ש משום במול בהמ"ד. וגרסת רבינו להיפך דעל טעמא דב"ה הוא משום במול בהמ"ד. וצריך לומר שלפי דבריו יש במול יותר אם כל אחד יברך לעצמו. ולגרסא זו אי"ש דמיתרי הגמ' תניא נמי הכי כו' רשב"ג כב"ה ולפי גרסתנו הוא ראייה לדבריו ב"ש. ונראה דמשום הכי השמיט הרמב"ם דינא דהך ברייתא משום דרשב"ג פליג אב"ה והביא הא דרשב"ג בפ"ד מהלכת תלמוד תורה. והרי"ף הביא הברייתא והשמיט הא דרשב"ג. ולדבריו רבינו א"ש הכל ועי' לח"מ שם. אבל ראיתי בתוספתא שלפנינו הגרסא להיפך בש"א אחד מברך לכולם ובה"א כ"א מברך

לעצמו ולא ראיתי בכל מפרשי התוספתא שהרגישו בזה שהוא להיפך גרסת הגמ' שלפנינו בהתוספתא וצע"ג. - שורה אחרונה "תני כ"א" נ"ל דצ"ל היה כ"א.

עמוד לו. שורה א. "המדרש". צריך לומר תורה. - שורה ב. "מצוה ליחלק". נ"ל דצ"ל מצוה שלא ליחלק. - שורה ג. "משום תורה" צריך לומר בטול תורה. - שורה ה. "מפסיק לו". צריך לומר לא היה מומן עליו ולא הוא עליהם כו'. וכן הוא כרא"ש סי' ז'. - שורה יז "והראב"ד כתב כך נהגו כ'. הוא תמוה דהא הביא דעת הראב"ד דצריך להפסיק כל הכרכה ולטול ידיו פעם אחרת ולברך המוציא. רק דט"ס הוא וכצ"ל "כבוד הרב במקומו מונח דנהגו העם להיות אחד מפסיק עד נברך וחזור ואוכל כו'. וכן מצאתי בכלבו דף כ"ב ע"ג וז"ל דעת הר"ף דמפסיק עד נברך ודעת בה"ג עד סוף ברכת הון. והראב"ד כתב דצריך נט"י והמוציא וצריך להפסיק לכל הכרכה. וכתב רבינו משולם דכבוד הרב במקומו מונח דנהגו העם להיות אחד מפסיק עד נברך וחזור ואוכל בלא נט"י ובלא המוציא עכ"ל. ועי' במבוא על ב"ק סי' ה'.

עמוד לו. שורה א. "בשנים ליכא כו'. נ"ל דצ"ל בשנים לא יאמרוהו כפירשי' אלא וכו'. דקאי אברכות ולא אנברא כפי' הר"ף. - שורה ה. "פי' אהא". וכן פי' בעל המאור ז"ל. - שורה ט"ו וט"ז שתי הגהות הללו למותר. וכן בסוף העמוד שתי ההגהות למותר המה.

עמוד לח. שורה ה. "דכותי" צריך לומר כותי - שם "הלכה כרבנן ולא כאחרים כו'. דברי רבינו צע"ג דהא רב הונא פסק בהדיא הלכה כאחרים. ואולי רבינו לא גרס לה בגמ' ועי' תוס' מ"ז ב' ד"ה אמר ר"ה וצ"ע. - שורה ה. "למעום" והגיה מלת כלום. וא"צ לכ"ז. דרבינו לפי המסקנא כתב דאמרו בגמ' למעום ובמעימה לא שייך לומר כלום דמעימה כ"ש הוא. - שורה י"ד הגיה שתי תיבות "הכא במ"ע". וא"צ לזה. דתיבות לא צריכא נמי נוחא. - שורה י"ד "בין מילה למבילה" ר"ל דקודם מילה אסור ללמוד תורה לגוי. כדאיתא בחגיגה דף י"ג א' וא"כ לא שמש ת"ח ואפ"ה מומנן עליו. והוא ראיה למה שפסק רבינו לעיל כרבנן ולא כאחרים. ומדבריו למדן דגר שמל ולא טבל מלמדיו אותו תורה וכן משמע בשמות רבה פ' ל' גבי עקילום הגר דאמר לאנדרינום אפי' חכם שבמלכותך אינו וכולל ללמוד תורה אם אינו מל. ולא הוכיח טבולה. - בסוף העמוד. "ט' וארון מצטרפין" חסר

ברכות

כאן תיבת "וכו". וכן בסמוך אחר תיבות "בהלכה מצטרפין". וא"צ להגיה כמו שהגיה המו"ל בהערה ז'. - שם בהערת המו"ל אות א'. "ונסחאת רבינו לא מצאתי בספר אחר". גרסתו כמו שהוא לפנינו בגמ' והוא פי' לא דק ר"ל לא שמיע ליה שלא דקדק לדעת אם שמש תלמידי חכמים או לא. - שם הערה ד'. "בגמ' דילן איתא א"ר זיורא אמר ר"י. גרסת רבינו נראה נכונה. דבע"ז נ"מ וכיבמות מ"ו אמרה ר"י על עובדא דריח ב"א ור"ז ליתא שם.

עמוד ל"ג. מה שהגיה בשורה ב' ג' א"צ לזה. - שורה י"ח "ירושלמי כו' סניף". בירושלמי שלפנינו איתא קמן וס"ת עושין אותו סניף א"ר יודן כיני מתניתא קמן לס"ת נועי' תוס' מ"ח א' ד"ה ולית בשם ר"ז מאימתי עושין אותו סניף ר' אבינא אמר איתפלגן כו'. - שורה כ"ג "הני עלה הסב". צריך לומר והסב ומכל עמהם בצירי. - שורה כ"ד "עליו עד שיאכל". ג"ל דצ"ל ולהוציא רבים ידי חובתן עד שיאכל. - שורה כ"ה "ובכ"ר פליגי". אולי הוא ר"ת ובכרייתא. והוא לשון הירושלמי שהביאו התוס' והרא"ש.

עמוד ל"ג. שורה ז'. אינו מצטרף להוציא רבים ידי חובתן. והמו"ל העמיד תיבות אלו בשני חצאי עגולים והעיר באות ג' צריך לומר מצטרף להוציא אינו מוציא עד שיאכל. וא"צ להגיה דעיקר כונת רבינו במה שהביא מימרא זו רק לענין להוציא רבים י"ח ולענין אצטרופי כבר הביא לעיל הכרייתא. - שורה מ"ו "וקשיא לן כו'. עי' בדברי רבינו בפ' מי שמתו דפ' שם לדעת רש"י ובעה"מ דשאני נשים וקטנים דאינו מחויבי כלל מה"ת ומש"ה אינם מוציאים את הגדול אפי' בשעורי דרבנן וגדול שמתחייב מה"ת אף בשעורי דרבנן מוציא רבים י"ח גם בשעור תורה. ועי' דף מ"ח בגליון הש"ס הקשה ג"כ קשיא זאת. - שורה כ"ב "ירושלמי לא סוף כו'. בירושלמי שלפנינו הנוסחא אמר כו' לשני בתים נצרכה ולא נאמר הלשון "לא סוף דבר" ובמקום ר' ירמיה איתא ר' יוחנן. - שורה כ"ה "ומסתברא דאפי'. וכן דעת הרשב"א. ועי' שו"ע סי' קצ"ה ובביאור הגר"א שם.

עמוד מ"א. שורה ה'. "ובשלא נתן". ג"ל דצ"ל ובשנתן - שם "אבל אם נתן". ג"ל דצ"ל אם לא נתן והוא כפי' לשון ראשון ברש"י. - שורה ו'. "ורבנן ס"ל כשמואל". ג"ל דצ"ל לא ס"ל. - שורה י"ב "ולהאי גרסא ה"ה. עי' ברא"ש סי' ל"א שכו' נמי דהראב"ד גרים בדרא"י בין ברישא ובין בסופא ונטלין יעו"ש. - שורה י"ז "במשקין חוזר ומכרך". בספרי

הרמב"ם שלפנינו לא נכתב לשון חוזר רק ומברך עליהן בסוף ומשה נסתפק הכ"מ בדבריו אם כונתו על ברכה ראשונה. וצ"ע על הגר"א סי' קע"ב ס"ק ב' שב' דפשוט הוא בדעת הרמב"ם דאינו מברך ברכה ראשונה. והיותר נראה דמעות סופר יש כאן בדברי הגר"א. וכן צריך לומר ר"ח ודברי הרמב"ם פשוט. ור"ל שעיקר הדיון הוא מר"ח וגם דברי הרמב"ם על פי פ"י הפשוט שכתב הלשון לבסוף היה משמע כן. אבל אחרי העיון יש לפרש בדברי הרמב"ם שלא כדעת הר"ח. וכמו שהוא בכסף משנה ובכ"י דאם לא כן למה לא הביאו דברי ר"ח שהן מפורשין. ואיך כתב "משמע מדברי הרמב"ם" ואחר כך "ופשוט" והמעין בכסף משנה ובכ"י יראה שזה הוא כונת הגר"א.

עמוד מב. שורה ח. "רוב גוים". מחק מלת גוים והגיה כותים ולפנינו הגרסא גוים וא"צ להגיה.

עמוד מג. שורה ב. "א"נ בתחלה ישתמשו בו". נ"ל דצ"ל לא נשתמשו בו פי' דאם ראה מתחלה במוצ"ש אור כבשן א"כ עדין לא נשתמשו בו והוי אור ששבת אבל אם ראה בסוף לא הוי אור ששבת וגור אמו עמוד ראשון. — שורה ה. "אותו". צריך לומר יאותו פי' בסמוך. — שורה ו. "תני" צריך לומר דתנו. — שורה י. "אלא א"כ שמע כל הברכה". פי' אף שצריך לענות אמן אפי' לא אבל אבל זה רק שמחויב לענות אחר ברכתו של חברו אבל לצאת בברכת חברו דלהוי שמוע כעונה אינו יוצא אא"כ שמע כל הברכה. — שורה י"ג. "אין מברכין עליו בש"ע". נ"ל דמ"ס יש כאן או דצ"ל מברכין עליו ותיבת אין נמחק או דצ"ל במקום בורא שמן ערב בורא עצי בשמים.

עמוד מד. שורה ט. "שיטעום המברך". חסר כאן תיבת בו. — שם. "בשאין כולם זקוקים". צריך לומר בשהיה כולם זקוקים. ודברי רבינו פשוטים וברורים ודברי המו"ל בהערה אך למותר.

הגהות ותקונים למס' תענית

עמוד רל"ז). שורה ח. בששי במרחשון. נ"ל דצריך לומר בשביעי במרחשון דבששי ליכא למ"ד. גם צ"ע מה שכתב דבני פרוכניצא נהגו בששים בתקופה והרא"ש והמור סי' קי"ז הביאו להפך דבני פרוכניצא נהגו בו' מרחשון. ואלמלא דמסתפינא הייתי מגיה דכצ"ל ובני פרוכניצא נהגו כן ולא נהגו בששים בתקופה. וכן משמע נמו ממה שמסיק ואנן נמי אית לן פירא בדברא ונהגין הכי. ורבינו היה בעיר בדריש במדינת פרוכניצא. — שורה י"ח. „רכיעה ראשונה ושלישית“. צ"ל ראשונה כג' וכו' ומשום. — שורה כ. „מית' להתענות“ צריך לומר מתחילין להתענות. — שורה כ"ב. „כר"ג“. צריך לומר ור"ג.

עמוד רל"ח. שורה ה. „בראשונה פסקין“. צ"ל פסקינן. — שורה י. „וי"ל דליכא כו'. נראה דדברי רבינו הוא לפי מ"ש דהברייתא אליבא דר"מ הוא ולר"מ אין משלמים אם כן ליכא חלוק בין יחיד לצבור אבל אליבא דהלכתא פסקו בנמרא בסוף פרק ב' דמשלמים דלא כר"מ. — שורה ט"ו. „פירא“. צ"ל פירקא. — שורה י"ז. „זה דעת הראב"ד ז"ל“. עיין בר"ן שהביא דברי הראב"ד אלו בשינוי לשון קצת. ונראה דכונתו דבגשמים צריך להתענות תמיד בכל יום שצריכין לזה ולהכי לא המריחו על הצבור להשלים. אבל שאר צרה שאינה שכיחא ואם עברה צריכים להשלים. אבל הרא"ש בס"ו. ה. הבין כונה אחרת בדעת הראב"ד ולכן הקשה עליו עיין שם. והשיג והמור וכו' הביאו דעת הראב"ד כהרא"ש הפך ממשיך. ומרברי הראב"ד בהשגות פרק א. הלכה ט"ז מחלבת תענית שכתב חוץ מתענית גשמים שאין

(*) ספר „ההשלמה“ [למס' תענית ומגלה, נספח לספר „פשימים ובאורים“

ד- יעקב מווינא בסופו, ומתחיל מעמוד רל"ז ואילך.

צרה עוברת גמורה אלא צרת גשמים שחיא לשעתה. מלשון "שהיא לשעתה" יש לומר שהוא כמו שהבין רבינו בדבריו. ואולי במקום שהיא צ"ל היא. ורצה לומר דכל צרה היא עוברת גמורה אבל גשמים אין צרה עוברת גמורה אלא עוברת לשעתה. וכל זה צ"ע. — שורה י"ז. "למחר והר"ף". צ"ל למחר לן בתעניתו כו' והר"ף. — שורה י"ט. "בתעניתו". צ"ל לן בתעניתו. — שורה כ"ג. "שלו" צ"ל שלא. — שורה כ"ד "קסבר רב הונא". חסר כאן השקלי ומרי של רב יוסף עד אמר אבוי קסבר. ואולי היה כתוב כאן תיבת וכו'.

עמוד רמא. שורה א. "ואם אין לשעות". צ"ל מתענים לשעות. — שם. "ור"ש ז"ל פירש כו'. רצה לומר לאו לענין תענית סתם שנדר אלא לשעות עצמן שנדר אם מתענין לשעות צריך להשלים השעות שקבל עליו. ואם אין מתענין אין צריך ויכול לחזור ולאכול אפילו בשעות שקבל עליו. — שורה ט. "ומתפלל עננו בערב ויצא ידי נדרו". צ"ל ואינו מתפלל עננו ואינו יוצא ידי נדרו. ומה שכתב רבינו בבגון שקבל עליו להתענות עד הערב. פירש מאתמול לא קבל רק עד חצי היום ואחר כך קבל עליו להתענות עד הערב. וכן מה שכתב בבבא אחרונה שקבל להתענות עד חצי היום ר"ל ואחר חצי היום אבל. — שורה י"א. "עליו חמה ומתפלל". חסר כאן ג' תיבות. וכן צ"ל לאו שמים תענית ומתפלל כו'. ור"ל אם שקעה עליו חמה. — שורה י"ז. "מחצי היום ואילך". ודבריו ר"ח האחרונים אפילו קבל עליו להתענות מאתמול עד חצי היום אינו כלום כל שלא התענה עד ששקעה חמה. — שורה כ"א. "גורתיו תדחה גורתיו". צריך לומר גורתנו. ונתחלף להמעתיק אותיות נ"ו ב"ו. — שורה כ"ח. "הע". צ"ל ח"מ. ר"ת הני מילי. — שורה ל. "סופה". צ"ל כופה. — שם. "יפה". צ"ל יפר.

עמוד רמב. שורה ו. "מצות". חסר כאן. וכן צריך לומר ואע"ג דלא חייל כולל לבטל מצות לא תעשה. — שורה ז. "מדגרסינן בפרק ג. דשבועות". והוא שם ברף כ"ד. — שורה י"ז. "שאמר בפ'. צ"ל בפירושו. — שורה י"ח. "אע"ו". צריך לומר אע"ג כו'. פירש דהכי קיל נמי מנדרי שגנות דאין כאן נדר כלל.

עמוד רמג. שורה ח. "ללישנא קמא מיהו". צ"ל בתרא מהא. וכן בשורה שאחר זו במקום קמא צריך לומר בתרא. — שורה י"ד.

„אמר רב כהנא, הרי"ף השמיט להא דרב כהנא. ועיין רא"ש סימן ט"ו מה שכתב בזה. — שורה כ"ו. „מתנית' נמי דקתני". צריך לומר נמי דייקא דקתני. — שורה כ"ח. „בראשונות נמי". נראה לי דצריך לומר באמצעות. — שם. „כ"ד ברכות". לא מצאתי לו חבר. דכל הפוסקים ר"א כתבו דכ"ד ברכות דוקא באחרונות ולא באמצעות כדעת רש"י. ובהדיא אמרו בגמרא דף ט"ז עמוד ב. ג' תענית ראשונות ושניות נכנסים לבית הכנסת ומתפללים בדרך שמתפללים כל השנה כולה. וצ"ע ג' להבין דבריו הקדושים.

עמוד רמז. שורה ג'. „אומיה בשתא". צריך לומר בש"ת. ר"ל בשומע תפלה. — שורה ט. „שבע התרעות דכולי עלמא". צ"ל שבע התרעות שופרות דכולי עלמא. ר"ל שבע התרעות של תר"ת שהן כ"א. וכן גרסת הגר"א בגמרא והרמב"ם בפרק ד' מהלכת תענית. — שורה י. „דקרי ליה התענית" צ"ל התרעה. — שורה י"ח. „ומה אקשי". צ"ל ומ"ה. ראשי תיבות ומשום הכי. — שורה כ. „ו. ברכות" וכן שם בשורות כ"א וכ"ג. צ"ל ו. ברכות. — שורה כ"ט. „בשופרות" ג"ל דחסר כאן תיבות אלו אי בעי בחצוצרות.

עמוד רמז. שורה ג'. „חד אמר אי". נראה לי דבמקום שתי תיבות חד אמר צריך להיות רק תיבה אחת „כאחד" ובמקום אי צ"ל ואי. — שורה ה. „הני וכהנ". צריך לומר הוי וכהניס. — שורה ו. „שמערבין". צ"ל כשמרבין. — שורה ח. „בראש". צריך לומר בשש. — שורה י"ז. „לרשום". נראה לי דצ"ל לשאול. ועיין ב"י סי' ק"ו.

עמוד רמז. שורה ח. „הריעו". צריך לומר והריעו.

עמוד רמז. שורה ג'. „כהאני". צ"ל כהני. — שורה כ"א. „כתו בהוי". צריך לומר בהון קתני. — שם. „שנהגו ב"ג". חסר כאן מלת להתענות וצ"ל שנהגו להתענות ב"ג.

עמוד רמז. שורה ה. „כרב". צריך לומר כתב. — שורה י"ג. „מ"ל דמרימא". נראה לי דצריך לומר מ"ל נר"ת מצי למימר דעדופא. ור"ל דבאמת יש לתרין שאני התם דהוי תענית צבור. — שורה ט"ז. „האינין". צ"ל פרכינין.

עמוד רמז. שורה י"ג. „ומשום לא דמי אהדרי". נראה לי דחסר כאן. וכן צריך לומר ומשום הא לא אירא דלא דמי וכו'. — שורה כ"ג. „גומר בלא ברכה". ועיין רבינו יונה פרק היה קורא שכתב

גומר בברכה. — שורה כ"ז. „לא יברך לא בעי תלמודא“ נ"ל דצריך לומר והכא לא בעי תלמודא. ר"ל דשם בעי בגמרא לאחריו מאי מברך והכא לא בעי שמע מיניה דכאן ברכה שלאחריו ידוע. — שורה אחרונה. „מליגרש“ צ"ל מלאירס.

עמוד רנ. שורה ה. „כאותו הנא“ פי' כהא דממעטין בשמחה. — שורה י. „של שמחה“ וכן הוא בירושלמי. — שורה י"ב. „וגיחוץ“ (וכן כמה פעמים בכל הסוגיא). צריך לומר גיחוץ. והמעתיק לא הבחין בין הא לחית.

עמוד רנא. שורה ד. „שמותר לאכול מותר לרחוץ“ ולא גריס בשר כמו שהיא בגרסת רש"י. ועיין הגהות הגר"א בגמרא. — שורה י. „שמותר לאכול בשר מותר לרחוץ“ ולגרסא זו גרסינן בר"ר ישמעאל לאכול בשר.

הגהות ותקונים למס' מגלה

עמוד רנג. שורה ד. "הצרות עשו". חסר כאן שתי תיבות מי סברת עשו כו'. - שורה י"א. "איכא מאן כו'. הוא דעת ר"ח כהן בתוס' יבמות דף י"ד ד"ה כו'. - שורה י"ג. "אחת הוא כו'. וכן כתב הרא"ש דהכא שאני דהמקום גורם מפני שהוא בן כפר.

עמוד רנה. שורה ד. "אלא אשורית במגלה". הוא כדעת בעל המאור. ודלא כהר"ף והרמב"ן דפסקו כרב ושמואל. - שורה ח. מכאן מתחיל פרק שני הקורא למפרע. - שורה י"ט. "אפי' לכתחלה" ובוה יתורץ קושית הרשב"א שהביא הר"ן יעו"ש.

עמוד רנו. שורה ג. "כי גם הר"ף שכתב". רבינו לא גרים בדברי הר"ף בן עיר שהלך לכרך. לכן פרשו דברי הר"ף דקאי רק אבן כרך שהלך לעיר. ועיין ברא"ש שפירש בדרך אחרת. ואולי דעת רבינו כמו שכתב בעל המאור בדברי רבא אף דגרים דרבא אבן עיר שהלך לכרך קאי יעו"ש. וכן כתב הר"ן על דברי הר"ף דנקט בן עיר שהלך לכרך שהוא רק פסקא דמתניתין. ועיין מלחמות והשגות הראב"ד על בעה"מ. - שורה ו. "ורוב". צ"ל ורבים. - שורה י. "הכתוב". צ"ל הכתובים. - שורה י"ג. "וכמו שהמיל". נראה לי דצ"ל וכן נמו שהמיל בה ג' חומי גידין. - שורה ט"ז. "לא שנו דיניהו אהרדי כאלו". נראה לי דצ"ל לא שוי דיניהו אהרדי דאלו. - שורה י"ח. "ק"ש". צריך לומר קדושת. - שם. "הר"י". צ"ל הרדי. וכן בשורה שלאחריה.

עמוד רנו. שורה א. "מבעיא". צ"ל מדבעיא. - שורה ג. "שרינן" תיבה זו למותר. - שורה ו. "למשני בהו שנויא". צ"ל למשתי בהו שברא. - שורה י. "של רבי דרבים". צ"ל שר רבים. ותיבת רבי

למותר. — שורה י"א. „קאמר“ צ"ל קמקשי. — שורה כ"ג. „והא בקדושתיה“, תיבת והא מיותר. — שורה כ"ז. „רב אשא“, צ"ל רב אשי.

עמוד רנח. שורה ו. „המותר“, צ"ל המוכר. — שורה י"ג. „ליתנם המוטל“, נראה לי דצ"ל לתנם לאחד המוטל עליהם. — שורה מ"ז. „דלא יחוד מענה ז“, נראה לי דצ"ל דכל יחוד מעלה ז' טובי העיר אית ליה. — שורה כ"ד. „מסתברא בשלא מכרו“, צ"ל בשלא שברו. — שורה כ"ח. „מסתברא שאם היה כו“, נראה לי דכן צ"ל מסתברא שהיה במעמד אנשי העיר ולא מסתברא כותיה דהר"ף דאם כן כו. דהר"ף כתב בהדיא מתנה בו' טובי העיר.

עמוד רנמ. שורה ז. „מתיר“, צ"ל מבר. — שורה מ"ז. „של צרכו“, צ"ל כל צרכו. — שורה כו. „ספחים“, צ"ל ספרים. — שורה כ"א. „יחוד שאין“, צ"ל של יחוד ליחוד שאין. — שורה כ"ב. מתיבת אבל עד תיבת מקדושתן שבשורה כ"ג נמחק ונכפלו הדברים בטעות. — שורה כ"ג. „דמשום“, צ"ל דבשל. — שורה כ"ז. „בשל רבום ליחוד“ נראה לי דצ"ל בשל רבום לרבום.

עמוד רס. שורה ו. „אבל של רבום לרבום“, נראה לי דצ"ל אפילו של רבום ליחוד. אבל צ"ע דבעל המאור הביא דעת ר' אפרים להפך דגם בהכ"ע של יחוד צריך תנאי לרי"מ. ועיין בר"ן. — שורה י"א. „אם“, צ"ל ואם. — שורה י"ב. „אנשי העיר אפילו“, צ"ל אנשי העיר שאלמלא מכרו ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר אפילו. — שורה י"ג. „בתר“, צ"ל ובתר. — שורה מ"ז. „בקדושת הרבום“, צ"ל בקדושת הרמים. — שורה כ"ז. „לתלמיד“, צ"ל לתלמיד חכם. — שורה כ"ח. „כהן כמותו“, עיין כ"ח או"ח סי' קל"ה ותראה דשיטת רבינו לאו יחידאי היא.

עמוד רסא. שורה ג. „כלאמו“, צריך לומר כדמר. — שורה י. „כי נש“, צ"ל בר נש. — שורה י"ג. „וומא הר“, צ"ל חמא הר. — שם. „הרנמו עגו“, צ"ל תרגמו מגו.

הגהות ותקונים למס' יבמות*

דף י. ע"ב. „אתמר החולץ ליבמתו וכו' הלכה כר' יוחנן אע"ג דרב אשי פסק כר"ל. וכן פסק הרב בפרק החולץ. סתם הרב הוא הרי"ף שרבינו משלימו ובא בכאן לומר שלא כהראב"ד שמשוג עליו בפרק החולץ שמביא הרי"ף ראייה דהלכה כר"י דשמואל סבירא ליה מותיה. וכתב הראב"ד דהכא גם רב אשי סבירא ליה כריש לקיש ולכן פוסק במותו. ועיין בספר הוכות ובמה שכתב הרמב"ן שם שהוא בדעת רבינו.

יא ע"ב. „תנן שתי יבמות וכו' משום דרב יוסף לא ישפוך וכו'. לא הוסיף כלום על סוגיית הגמרא רק משום דהרי"ף לא כתב כאן כי אם בעי דר' יוחנן בא להשלימו לאשמיעינן גם דינו של ר"י מלא ישפוך.

יב ע"ב. הביא הא דרבין אמר ר' יוחנן אחד צרת ממאנת כו'. ולא חדש כלל. ונראה שלא היה כתוב לפניו בספרי הרי"ף מימרא זו וכמו שראינו בסדר נזיקין בכמה מקומות שהיה משנה גרסתו בהרי"ף מאשר הוא לפנינו ועל ידי תלמידיו הוגהו בספרי הרי"ף.

יד ע"א. הביא פליגתא דרב ושמואל ומסקנת רבא דליא לא התגודדו רק בבית דין אחד ולא בב' בתי דינים. לא היה כתוב לפניו מימרא זו בספרי הרי"ף ולכן בא להשלימו.

יז ע"ב. „אסיקנא דאחין מן האב כו'. משום דהרי"ף קצר ולא הביא רק הדרשה מיוחדת מיוחדים בנחלה פרט לאחיו מן האם ושלא

(*) נדפס בש"ס ווילנא בשם „תוספות חד מקמאי" והוא ספר ההשלמה כמ"ש במבוא.

למענות שצריך שיהיו מהאם ומהאב יחדיו כמו שאמרו בגמרא שם יעו"ש. ולהכי השלים רבינו.

כ ע"ב. "תניא איסור מצוה וכו' וביאת כהן גדול באלמנה מן הנשואין אינו פומרת כו'. משום דהר"ף קצר כאן מאוד ולא הביא רק דאלמנה לא שני מן האירוסין ולא שני מן הנשואין חולצת ולא מתיבמת לכן בא רבינו בתוספת ביאור.

כא ע"א. הביא דברי הגמרא מה הן שניות. לא הוסיף בזה רק שמסים מאחר שהר"ף לא הכריע ק"ל בשל ס' הולך אחר המיקל.

כג ע"א. "היא דולדה כמוה". נראה לי דחסר כאן איזה תיבות וכצ"ל היא אמר קרא וכו' פרט לאחותו משפחה דולדה כמוה כו'. ודברי רבינו קאי על דברי הגמרא דמסיק להוציא בן השפחה ולא מרבינן מהיא.

שם ע"ב. הביא דברי הגמרא ודוקא מוחלץ ברישא כו' דקא פגע ביבמה לשוק. משום דהר"ף לא הביא רק הרישא דקא פגע באחות זקוקתו.

כד ע"א. "תניא אבא קשישא מצוה בגדול ליבם כו' כבמוחוק. משום דהר"ף לא הביא רק המשנה לכן משלימו רבינו.

שם ע"ב. "תניא אחד איש שנתגייר לשם אישות". השמיט הר"ף דין זה. גם נראה לי דנתחלפו כאן השורות. וכצ"ל הלכה כולם גרים ואע"ג דכותים כו'. והן הן דברי התוס' ד"ה הלכה. והא דמביא דרב מנשה נראה שלא היה בספרי הר"ף שלפניו הא דרב מנשה.

לא ע"ב. "מאי דכתב הרב אלפסי גבי מפייהם וכו' וכפרק שנים אוהוין כתבתי דעת ר' יעקב בענין מפייהם. והוא לפנינו במס' בי"מ שם בסו"י"ב. אחר שהביא דברי הר"ף מפרק ד' אחין מביא דעת ר"ת שמחלק אם עדותן עושה מעשה שמר כלומר שיש יתרון וזכות לבעל השמר יותר מעדות על פה לא מצי כתבם הוא יעו"ש. ועיין בתוה"ש שם ס"ק כ"א ממ"ש בביאור דעת רבינו תם.

לו ע"ב. בסוגיא דקם דינא הביא דעת הר"ף שפסק כר' אבא והר"א פסק כר"ז והוא כמו שפי' בבבא קמא פרק א' סו"י ד' ורמו שם לכאן והביא לחוק דעת הר"ף. יעו"ש בתוה"ש ס"ק י'.

נג ע"א. גרים הרב אלפס אמר רב נחמן ק"ו מה במקום שאסור לספר ולכבם וכו' ומוכח מהכא שהאשה מותרת לספר בשבעת האיבול והכא איתא באבל רבתא". דברי הר"ף הוא בפרק ג' דמו"ק ומביא שם מימרא זו בשם רב חסדא (ורבינו גרים רב נחמן) וגרים לספר ולכבם ומסיק שמעת מינה שהאשה מותרת בנמילת שער. לאחר שבעה. וכן הוא הלשון במסכת שמחות שהביאו הר"ף והרא"ש דלאחר שבעה ומותרת בנמילת שער וסוגיא דהכא אשלשים קאי ובהריא אמרינן וכמה איבול שלשים יום. וכן הוא בספר אסופות כ"ו הלכת אבלות ס' א' וז"ל ואשה אינה נוהגת שלשים כלל דומיא דנמילת שער לסכרת הר"ף ע"כ. ובתוך ז' ליכא למ"ד. וע"כ צריך לומר דטעות סופר הוא כאן בדברי רבינו וצ"ל ומוכח מהכא שהאשה מותרת לספר אחר שבעת האיבול. ומה שכתב ומאי דמספקא לרב אלפס ז"ל וכו' פגום לכהונה אין שם סוף הדבור רק הכל דבור אחד עם מה שכתב בדרך מ"ה ואם נשא כהן כו' לכהונה הס"ד. ודברי רבינו הן דברי הראב"ד שמביא הרמב"ן בספר הזכות. יעו"ש שמישב דבריו. ועיין בנמ"י שם ובנמ"י פרק ט"ו מה' א"ב הלכה ג' ומל"מ פ' י"ז אות ז'.

נג ע"א. בעי מינה אב"י מרבה נתן לה גט ואמר הרי את מגורשת ממני ואי את מותרת כו' אתא לאחלופי בניטא מעליא ולא אפשטא". לפני רבינו לא היתה הגרסא בגמרא "אל חיישינן דלמא אתי לאחלופי בניטא והרא"ש גרים לה ועל פי דברי הרא"ש העמידו הגרסא הזאת בגמרא. וכן נראה מדברי הב"י בא"ע ס' ק"ע שלא היתה גרסא זאת שכתב ומשמע דלמפשט בעי אמר רבא הכי יעו"ש. ונראה דלהכי השמיט הר"ף בעי זו כיון דחששא דרבנן הוא דלא אתי לאחלופי בניטא הוי בעי דלא אפשטא לקולא. אבל הרמב"ם בפ' ה' ה"א מהלכת יבום והטוש"ע בס' ק"ע סעי' א' הביאו להלכה. וצ"ע מה שהביא בעי דרמי בר חמא דהא גם הר"ף הביאו באורך בסוף הפרק.

נג ע"א. ד"ה "הא וכו' וכו' חליץ לאחרת לא הוי תיובתא דרב יוסף כלומר לית ליה דשמואל וכו'. כתב הרב המגיה אינו מובן ונראה דצ"ל ולכן חולץ לאחרת ור"י לית ליה דשמואל וס"ל דאם חליץ וכו' ולכן כתב אח"כ באות ג' הדבר צ"ע דמנ"ל דר"י פליג אדשמואל הא רב יוסף לא אמר זה רק אמתניתן לעיל דף מ"ד. אבל לפענ"ד נראה דא"צ להגיה כ"כ רק במקום תיבת כלומר שאין מובן

בכאן צ"ל "רק אם נאמר". והשתא אתי שפיר דדעתו דר"י אית ליה נמי דשמואל ולהכי עושין כן לכתחלה. ועיין תוס' ד"ה לימא.

שם. ריש פרק הבא על יבמתו. "הא דתנן כו' תניא עד דף נ"ד ב'. ד"ה ומה שכתב הר"ף. בא להשלים להר"ף שלא הביא כל השקליא ומריא.

נה ע"ב. ד"ה אמר רבה כו' בנשיקה הס"ד. ואח"כ צ"ל המערה קנה מאי קנה רב אמר וכו'. ובנסחאות שלפנינו גרסינן רבא. ורבינו הביאו להשלים דברי הר"ף.

נו ע"ב. "אמר רבה אשת כהן שנאנסה וכו' ולא כדכתב הרב בעל התוס'". נ"ל דצ"ל ולא כדכתב הרב "בעל המאור" דהמעין כבעל המאור יראה דעליו כיון דהוא כתב דרבה חולק אדרב עמרם ולא התוס'. גם אין דרך רבינו להביא את התוס' בשם "בעלי התוספות" כמו שכתבתי במבוא לספרי זה.

נח ע"ב. "בי אתא רבין וכו' לר"ג אכלה". מעות סופר וצ"ל לד"ה אכלה. והביא רבינו סוגיא זו נמי להשלים הלכות הר"ף.

נט ע"א. "אר"י אמר רב נבעלה שלי"כ כו' הולד חלל ואקימנא דראב"י במפותה כו'. הרב המניה הניח דברי רבינו בצ"ע דבגמרא לפנינו לא אמרינן שום חלוק בין מפותה לאנוסה אליבא דר"א. גם הגיה ועוד לקמן פסק רב הלכה כראב"י. ולדעתי דברי רבינו ברורים בלי שום תקון כמעט. דהנה דעת רבינו הוא כדעת הרשב"א בתשובה סי' אלף רל"א שהביא במושנה למלך בפרק י"ח מהלכת אסורי ביאה אות ב' דלר"א פנוי הבא על הפנויה באונס לא עשאה זונה כמו שאמר רבה ברך נ"ו ב' אשת כהן שנאנסה אין בעלה לוקה עליה משום זונה דבאונס לא קרינא ביה זונה. וכן כתב בחדושי ליבמות (ומקשי כל הג' קושיות שהקשה רבינו). ורבינו הביא עוד ראייה מרב מהא דפסק בפ"ק דכתובות כ"ר יוסי. ועיין תוס' נ"ט ד"ה ורב. וכן הביא המל"מ בשם שיטה ישנה שהביא ר' בצלאל. והמל"מ תמה על דעה זו וז"ל "ומה יענה הרשב"א ביום שידוכר בו סוגית פ' הבע"י דאיכא מ"ד דטעמא דראב"י דאית ליה אנוסת חברו ומפותת חברו דהולד חלל משום דס"ל כר"א פנוי הבא על הפנויה עשאה זונה דהתינח מפותת חברו אלא אנוסת חברו אמאו הולד חלל הרי לא עשאה זונה אלמא פשיטא דלר"א דאף באונס עשאה זונה. וזו נראה

לי ראייה שאין עליה תשובה". עכ"ל. ועל קושית המל"מ ההיא בא רבינו לתרץ דמוקי לה דראב"י רק אמפותה ולא אאנופה. וויש רבינו "אוקימנא דראב"י במפותה אבל באנוסה ליכא משום זונה. ואנוסת חברו דקתני לה משום דאמר לא ישא". כצ"ל. וולחנם הביאו דברים אלו במוסגר כי זה הוא עיקר התרויץ ור"ל דלא ישא קאי אשניהם אבל הולד חלל קאי רק אמפותה. וזכינו לדעת כי כשיטת הרשב"א והשיטה הישנה כן הוא גם שיטת רבינו בעל ההשלמה ושקושיה המל"מ שכ' שאין עליה תשובה כבר עמד עליה רבינו ותרצה. גרסת רבינו כאן "מתיב רבה וכו'. ולפנינו הגרסא רבא. וכן הוא בחדושי הרשב"א.

סא ע"ב. "והא דתנן כו' דזכרים עדיפא מנקבות מדאמר לקמן כו' והא דמקשינן כו' ומאי קושיא כו'. דבריו צריכים ביאור דלמה יהיה מעמא לב"ש דזכרים עדיפא מנקבות דאם כן לב"ה מאי מעמא איכא. ואח"כ קשיא ליה מאי מקשי על ב"ה הא שפיר מקשי דבריו דמעמא דב"ש עדיפא ועוד דהא גם לב"ש מקשי לילוף מבריותו ש"ע ונראה לי דדעת רבינו דב"ש מחמיר על ב"ה דלא סגי בזכר ונקבה אבל לב"ה מקיים פו"ר גם בשני זכרים מק"ו מהאי מעמא דזכרים עדיפא מנקבות ואם כן לב"ה אין ראייה ממשה שפירש מן האשה אחר שהיה לו ב' זכרים. דהא כבר קיים מצות פו"ר לכל הדעות. וא"כ קשיא ליה לרבינו מאי מקשי לב"ה נילוף ממשה ועל זה מתרץ דהקושיא הוא שלא נילף מבריותו ש"ע משום דאי אפשר ומשני דגם ממשה אין ללמוד דמדעתיה עביד ושפיר יליף מבריותו ש"ע אף דא"א דסבירא ליה כר"א בהחולץ מ"ו ע"א. וזה דלא ככל הפוסקים דפסקו דלב"ה אינו יוצא בב' זכרים. עיין א"ע סי' א'. והמגיהים בהרפוס לא הרגישו בכאן וחלקו הדברים לשני מאמרים בשני דפים ואח"ז וכן בכ"מ. וע"ז נאמר שנגת מדפים עולה ודון.

סד ע"א. הביא דעת ר"א משבחה ודעת ב"ה ודעת אביו ואח"כ כתב הרי כאן ג' סברות כו' ולדעת הרב בעל התוספות וכו'. והגיה המגיה "בעל הלכות" ולא כיון יפה שצריך להגיה "בעל המאור" שהוא ר"ת ב"ה שהכיו מקודם. וכן הביאו כ"פ בלשון ב"ה וכן הוא הלשון כבעל המאור במקומו יעו"ש.

סו ע"א. ר"פ אלמנה. "הא דתנן וכו'. הרב אלפס לא הביא השקלא וטריא דגמרא מנכסי מלוג משום הכי השלימו.

שם ע"ב. כתב הרב אלפס וכו' ואבא מארי ז"ל כתב מכרו שניהם לפרנסה ביון שלקח מן האיש וחור ולקח האשה וכו' רש"י לא מבעיא כו'. מעות סופר יש כאן וכצ"ל כגון שלקח מן האיש וחור ולקח מן האשה וכו' לא מבעיא. ותיבת רש"י נמחק כי שימתו היפך משימת רש"י דס"ל דהאשה מוציאה מיד הלוקחות דוקא אם מת או גרשה. וכמו שהביא נמי רבינו לקמן שימת רש"י. וכל זה הוא דברי אביו ז"ל. והביא רבינו כאן תלתא גונא לקח מן האיש וחור ולקח מן האשה לא מבעיא במטלטלים והיפך דעת הרמב"ם בפ' כ"ב מה' אישות הלכה מ"ו שכתב במטלטלים דאם מכרו הבעל ממכרו ממכרו שמוציאה מיד הלוקחות אלא אפילו בקרקעות ביון שיכולה לומר קרקעותי אני נוטל מוציאה. וכבא הג' הוא מה שכתב לה בכתובתה שהוא נותן לה קרקע כמנהג נרבונה שהוא אפותקי מפורש ועדיפי מניה. ובכל הני תלתא כבא הכפיל רבינו ונקט לקח מן האיש וחור ולקח מן האשה וכבא הג' צ"ל וכן אם לקח כו' עשיתי לבעלי ואפי' נמי שלקח מן האשה היא מוציאה מהלוקחות וא"צ למה שהגיה הרב המגיה שם.

סו ע"א. והראב"ד פי' מכרו שניהם לפרנסה כו' מוציאה מיד הלוקחות זהו לשונו. הס"ד ואח"כ מתחיל הרבור מה שפסק הרב כרבנן כו' הלכה כרבא. וכבר כתבתי דבר זה בפרק מי שמת. והנקודה צ"ל מסומן אחר תיבת לשינוי וקאי על דברי הראב"ד שכתב לעיל מניה ופי' "זהו לשונו" כמו עד כאן לשונו דעל מה שפסק הר"י כרבנן דעובר לית ליה זכיה חולק הראב"ד עליו כמו שהעתיק הרא"ש וש"ג דבריו דפוסק בר' יוסי רק בעל ההשלמה מביא ראיה לדברי הר"י ועל זה רמו כאן "וכבר כתבתי כו' בפרק מ"ש וזה לשונו שם. בכ"י אשר לפנינו. על הא דתניא כדף קמ"ג גר שמת ובזבוזו ישראל נכסיו וכו' אוקמי משום דירושה הבאה מאליה שאני דאביו ס"ל כר' יוסי דאמר עובר אית ליה זכיה ורבא אמר שאני הכא דרפויי מרפיא בידהו מעיקרא וכו' דעובר לית ליה זכיה כרבנן. אלמא לית הלכתא כר"י דאמר עובר אית ליה זכיה. וזהו ס"ייע למה שפסק הרב אלפס פרק אלמנה לב"ג דאפילו למאן דפסק המוכה לעובר קנה בבנו הואיל ודעתו של אדם קרובה אצל בנו בירושה הבאה מאליה לית ליה זכיה דק"ל דאביו ורבא הלכה כרבא עכ"ל. ומה שכ' מצאתי כתוב

בחדושי שחדשתי לפני אבא מארי ו"ל עיין במבוא שלי סוף סי' ג
ובמ"ש כאן במבוא לבתים .

ע"ב. נקב למטה מעטרה וכו'. הביא כל הני מימרות הגמ'
משום שהרי"ף השמיטם. וגרסת רבינו רבה תוספאה כגרסת היעב"ץ
ובגמרא איתא רבא. גם גרים אמר מר זוטרא משמיה דרבינא הלכתא
בין כקולמס כו' ובגמרא שלפנינו הגרסא אמר ליה רבינא למרימר
הכי אמר מר זוטרא משמיה דרב פפא. וכן מוכח דמסיק ורבינא
לשבושי למרימר הוא דבעי.

ע"א. בעי מניה מרב ששת פצוע דכא מהו כגורת". צ"ל
פצוע דכא כהן כו' ומשמע דס"ל לרבינו לדינא כלישנא בתרא דאף
כגורתן אסורין מה"ת דלא כהרמב"ם בפרק י"ב מהלכת א"ב. וגרסתו
כאן רבה ולפנינו הגרסא רבא.

פ ע"א. אמר ר' אבהו כו' השתא יש לומר אי בשנגמר
סימניו כו' כשי"ב כשלא נגמרו סימניו אם היה נפל אינו יכול לחיות
שלושים יום כו'. והגיה המגיה וו"ל "אולי צ"ל דיש לומר דאי בשנגמר
סימניו אמרו ששה ל יום אינו נפל היה בלא נגמר סימניו שאם היה
נפל כו' ע"כ. ובאמת דברי רבינו ברורים ופשוטים בלא שום תקון.
והכי פירושו דע"כ רשב"ג בין נגמר בין לא נגמר ס"ל דמהני ל' יום
דא"א דרשב"ג דוקא בשנגמר מהני ל' יום אבל בשלא נגמר לא מהני
הוא נגד השכל דאם כשנולד בסימניו שהוא חזק אמר רשב"ג דאי
ששה ל' יום אינו נפל דאם איתא דהוי נפל אינו יכול לחיות ל' יום
כל שכן אם נולד בלא סימנים דהוא חלש ביותר אי חי ל' יום יש
הוכחה דלאו נפל הוא דאי היה נפל לא היה יכול לחיות ל' יום.
ולרבי אין צריך ל' יום דסימנים עצמן מוכיחין דלא הוי נפל אפילו
קודם ששהה ל' יום רק דאין עושין מעשה עד שיהי' בן עשרים. ועי'
חידושי הרשב"א מה שכתב ברעת הרמב"ם.

פא ע"א. תנן התם בפרק בתרא דבכורים אנדרוגינוס כו'. מזה
ראיה שלפני הראשונים היתה המשנה הזאת בסוף מסכת בכורים.
והגאון ר"י ברלין מפקפק בזה.

פו ע"ב. העתיק המשנה כצורתה משום שהרי"ף לא הביאה
ויש ג"מ נם כוח"ז.

צב ע"ב. אמר רב יהודה אמר רב יבמה קדושין אין ביה וכו'
לפנינו הגרסא אמר רב גידל אמר רב חייא בר יוסף אמר רב .

צו ע"ב. „איבעי להו עד אחד ביבמה וכו' פי' אמאי תצא אם נשאת לאחד מעדיה כיון דאיכא תרי סהדי ויבם עיצמו יודע שמת בברי כו' והוא אומרת ברי וכו'. והגיה המגיה וז"ל עיין תוס' כאן ד"ה מאי הוית דאפילו לא נשאת לאחד מעדיה לא תצא ע"כ. וזה מעות בירו דדברי רבינו הם כדברי התוס' דע"כ כאן כונת רבינו שנשאת ליבם עיצמו שגם הוא אחד מעדיה אם אומר שיודע שמת דהא הכא לא מצי להנשא לאחד מהעדים דהוי יבמה לשוק. ובהדיא תנן במתניתין והלכה ונתיבמה. ואולי חסר בדברי רבינו שתי תיבות וכן צ"ל אם נשאת ליבם דהוי כאחד מעדיה וכדמסיק אה"כ דכיון שאומר ברי לי שמת. וכמ"ש התוס' אבל גם בלא תקון א"ש דכונתו דיבם הוי נמי אחד מעדיה.

צו ע"א. „תניא כו' שהרי צריך שיאמר לסופר כתוב ולעדים חתומו ואין שליחות לקמן ובעדי מסירה נמי לא דהא ס"ל לר"מ ע"ה כרתי כו'. וכתב הרב המגיה „עיין תוס' גיטין כ"ב ב' דלא בעינן שליחות בכתיבה". ולפי דעתי גם רבינו מוכרח לסבור כן. מדכתב „דהא ס"ל לר"מ ע"ה כרתי". ואי ס"ל דגם בכתיבה בעינן שליחות א"כ אפילו סבר ר"מ עדי מסירה כרתי צ"ל דמייירי שכתב בכתב ידו דהא בעינן שליחות לכתיבה. וע"כ הא דכתב רבינו „צריך שיאמר לסופר כתוב" משום לשמה. ועיקר ראיתו ממה שצריך שליחות לאמר לעדים חתומו.

צו ע"א. „יש מוכר את אביו וכו' ולא במתנת ש"מ כו' דהא אפילו באפותקי קי"ל עשה שורו אפותקי אין ב"ח יוכל לגבות וכו' ואיכא לדחוקי כו' הלקוחות. ומ"ש ולא במתנת שכ"מ צ"ל דמתנת ש"מ ואין צריך להגיה כמו שהגיה המגיה רק שנתחלף ד' במקום ב' להמעתיקים כמו שנמצא כ"פ בכ"י הישנים. ועל מש"ר דהא אפילו באפותקי קי"ל עשה שורו אפותקי אין ב"ח יוכל לגבות כתב הרב המגיה צ"ע דהא הכא בעבד מייירי ובעבד הא מהני אפותקי וכמבואר שם. וכן כתב רבינו בעצמו בסמוך דלא מצינן לאוקמי שעשה לה אפותקי דאיכא אפילו לרבנן נמי.

ולי נראה דאין כאן קושי הבנה כלל ודברי רבינו מבוארין יותר בפ' יש נוחלין בהכ"י אשר לפנינו. ולא אמנע מלהעתיק משם הצריך לענינו. על מימרא דרב ארי בר אהבה דף קל"ג על הא דאמר רב הונא הכותב כל נכסיו לאחר רואין אם ראוי לירשו נוטלין משום

ירושל' ואם לאו נומלין משום מתנה ואמרו למאי הלכתא סבר ראב"א קמי דרבא למימר אם ראוי לירשוי אלמנותו ניוונית מנכסיו א"ל רבא מנרע גרע השתא בירושה דאורייתא אלמנותו ניוונית במתנה דרבנן לא כש"כ. ומביא רבינו שם דעת הגאונים דאפילו בראוי לירשו אין אלמנותו ניוונית, ומסיק דהפירוש הנכון הוא דאפילו בראוי לירשו אלמנותו ניוונית משום דמתנת ש"מ כירושה שויה, ומביא ראייה מהא דאיסר גיורא דף קמ"ט א' דאמרינן כירושה שויה רבנן כל היכי דאיתא בירושה איתא במתנה שלא כדעת הר"ף. ולפי זה ש"מ שנתן מטלטלין לאחר אפי' מלוה ע"פ גובה מהם דמקבלי מתנת ש"מ יורשין הם. וכתב אח"כ מצאתי להרב אבן מיגאש ז"ל שכ"כ, ויש לי ראייה ע"ז ממסכת יבמות. דתניא יש מוכר את אביו וכו' עד גמירא, וכתב במאי עסקינן אלימא שנתן הבעל (בן להשפחה) נצ"ל לבן השפחה מתנת בריא א"כ לר"מ נמו (מגובו) נצ"ל אמאי גבין מניה וכו' מטלטלין לאחר שמכר אותם או נתנם במתנה מי יכול בעל (הכית) נצ"ל בעל חובו לגבות מהם וכי' בשעשאו אפותקי אפי' לרבנן דהא אמר רבא בפרק ח"ה עשה עבדו מכרו אפותקי ב"ח גובה דאית ליה קלא אלא לאו בשנתן אותו מתנת ש"מ שמע מינה דכירושה שויה רבנן לגבות ב"ח אפילו מטלטלין כו'. ואח"כ כתב ויש לדחוק ולומר דלעולם ב"ח אינו גובה ממתנת ש"מ של מטלטלין, וההיא דיבמות לעולם במתנת בריא ולא קשיא דביון דאמר ר"מ מטלטלי משתעבדי לכתובה אפילו מן היתומים הכי נמי מן הלקוחות ע"כ.

וסדור דבריו כפי מה שכתב הרא"ש בקדושין פרק האומר סי' י"ד דר"מ דס"ל מטלטלי משתעבדא לכתובה היינו מניה, אבל לא עדיפא כתובת אשה מב"ח דפסקינן דאינו גובה מלקוחות או ממקבלי מתנה דנהי דלרבנן גריע כתובה מב"ח לר"מ לא גריע יעו"ש, וכ"כ מביא רבינו ראייה בכאן דבב"ח בשאר מטלטלין חוץ מעבד לא גבי אפילו עשה אפותקי דהא אמר רבא עשה שורו אפותקי אין ב"ח גובה ממנו וכ"ש אשה בכתובתה רק בעבד שאני באפותקי דאית ליה קלא וזה הוא דמיייתי הראיה מעשה שורו אפותקי ואחר כך כתב דליכא למימר דה"נ כאן בעבד שעשאו אפותקי א"כ אפילו לרבנן נמי דבזה כו"ע מודים, וע"כ במתנת ש"מ איירי דיינו כירוש שגובה ממנו ב"ח לרבנן וכתובת אשה לר"מ, ואח"כ כתב דיש לדחוק ולומר דלעולם במתנת בריא איירי, ולא תקשי לר"מ האיך עדיף כתובת אשה מב"ח

דלא גבי מלקוחות דכיון דאית ליה לר"מ ממלטלי משעבדי לכתובה אפילו מיתמי עדיפא מב"ח וגובה אפילו מלקוחות. ושם בפרק יש נוחלין מסיק רבינו אח"כ וז"ל והאי סברא ליתא הגרסינן בפ' האשה שנפלה (פא ע"ב) הרי שהיה נושה וכו' אלא אי כר"מ אי כר"ג ואם כשמכר ממלטלים גובה מן הלקוחות כל שכן מן הזורשין ואמאי זו אינה משנה וכו' ויש לומר דהיינו דקאמר איבעית אימא עבדא כמקרקע דמי כלומר אבל לר"מ לא מתוקמי אי עבדא כממלטלי דמוי עב"ל. הארכתי להעתיק רוב דבריו משם כי עודנו בכתובים ואין בידו של המעיין לראותם.

קב ע"א. אמר ר' ינאי בן כו'. הביא הא דר"י משום בעי דר"י קרעתו וכו' שהשמימו הר"ף. ומ"ש בעי מניה נחמיה בן ברוך מרבה ב' מנעלים כו'. בגמרא שלפנינו איתא ר' נחמיה לבר. והוא לגרסת רבינו נחמיה שהביאו בגמרא מ"ק דף מ"ז א' אמר אדי מרי אמר נחמיה בר ברוך אמר ר' חייא בר אבין ואמר רב יהודה. ושם איתא נמי נחמיה ולא ר' נחמיה. ועיין שבת פ"ו ב' מאי קשרים אמר אדי מארי אמר נחמן בר ברוך אמר רב אשי בר אבין אמר ר"י. יעו"ש שנמצא ב' שנוים במימרא זו ובר"ם בנוסח כ"י איתא בשבת גרים ג"כ נחמיה במקום נחמן. והוא הנזכר במ"ק וביבמות לגרסת רבינו. וכן הוא בחרושי הרשב"א נחמיה בר ברוך.

קג ע"ב. אמר רבה הלכתא וכו' וכ"ז כיון דחליץ ביה לאו ע"ז דישאל ואמאי חליצתה כשרה ואפשר שלא נתכון להנות כו' אי"נ כו' והא דקתני כו'. מ"ס יש כאן וצ"ל לאו ע"ז דגוי או דצ"ל הוי ע"ז דישאל. ונ"ל לגרום במקום תיבת להנות דצ"ל לזכות. ואעתיק לשון רבינו דפרק כל הצלמים אהא דתנן של אשרה ושל עיר הנדחת פסול כו'. ופי' בע"ז של ישראל כו' וכ"ז והיכי משכחת לה לולב דגוי והא מדאגביה ישראל זכה בו וה"ל ע"ז דישאל איכא למימר כגון דלא הגביהו לזכות בו אלא לצאת כו'. אי נמי כגון שנתן לו הגוי ע"מ להחזיר דעבודה זרה דגוי הוא ומיהו לכם קרינא ביה דמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה. אי נמי כיום שני. והרב הראב"ד ז"ל פי' שאותו הלולב הוא מתשמישי ע"ז ביד גוי ואע"ג דזכה ישראל בלולב כיון דעיקר ע"ז ביד גוי היא אית ליה תקנה כבטול כדאמרינן בטל ע"ז בטל משמשיה. אי נמי דקל שיש תחתיו ע"ז דאמרינן לקמן העמיד ע"ז וסלקה הרי זו מותרת. ודכותיה אמרינן בפ' מצות חליצה פנדל

של ע"ז כו' כשרה פי' משום דאית ליה תקנה בכטול. של תקרובות ע"ז אין לה בטלה עולמית וכ"ת והא ליתא כעין פנים משכחת לה כגון שקצעה מתחלה לכך כדאמרינן בפרק ר"י כגון שבצון מתחלה לכך עכ"ל. מזה נראה פמו שהנחתו, ודבר חדש למדין מדבריו דמתנה על מנת להחזיר אף דמקרי לבס לענין לצאת בו מ"מ גוף החפץ קנין של נותן הוא. וכוה לא מצאתי לו חבר. עיין תוספות סוכה ל"א ב' ובר"ן שם וכ"ש לשיטת הרא"ש דס"ל שיוכל להחזיר לו דמים.

קה ע"ב. אמרי משמיה דר"א קמן ואנפילא פסולת ואינו פוסלות. והוא בפרק כל הגט דף כ"ה ומשום אנפילות הביא רבינו לפסוק כר"א דאלו קמן פסקו בגמרא בהדיא כרבנן דאינו כלום. והוא כדעת הרמב"ם בפרק ד' מהלכת הליצה הלכה י"ח כמ"ש רבינו לעיל בדף ק"ג א' ודלא כהרשב"א. וראיה למ"ש הב"ח וב"ש סי' קס"ט ס"ק כ' דלא כהמגיד משנה וב"י שחתרו למצוא מעם לדבריו. וכן הביא רבינו דברי ר"י בר"ר יוסי שהר"ף לא הביאו להלכה.

קמ ע"א. בעי מניה רבא מר"ג וכו' והרב אלפס שכתב לא ירדנו לסוף דעתו וכתב והא זיקת ב' יבמין וכו'. חסר כאן שלשה תיבות אלו דה"ה לרבנן וכו' והא דזיקת כ"י. ולא כמו שהגיה הרב המגיה בכאן הרבה, וכן להלן העמיד תיבת גזרה בחצי עגולים והגיה במרובעים. ואנן נקים ונגזר" רק הגרסא הנכונה כמו שהיא. ופי' דברי רבינו דהר"ף הביא פשיטתא דבעי דרבא צרתה או חולצת או מתיבמת וכתב עוד וה"ה לצרתה של יתומה בחיי האב לרבנן. ועל מה שכתב הר"ף בעי דרבא כתב רבינו שלא ירד לסוף דעתו משום דהאיבעי הוא אליבא דר"א ואנן כרבנן ק"ל. ועל מה שכתב דהא הדין לרבנן ביתומה בחיי האב הקשה מוזקת ב' יבמין בסוף פרק האשה קמא גזרינן צרתה אטו היא עצמה אע"ג דאיהי גופיה גזרה מ"מ גזרינן גזרה לגזרה. ואהא משני הגורה לגזרה דר"א קלושה מוזקת ב' יבמין דהא רבנן פליגי אעיקר גזרה משום הכי לא גזר על צרתה. וכן הדין בצרת יתומה בחיי האב. וקשיא זו מב' יבמין הקשה בעל המאור. והיותר ג"ל דצ"ל וכתב עוד דה"ה לרבנן כו' והקשה עליו בעל המאור מוזקת ב' יבמין כו'. אבל עכ"פ פשט דברי רבינו כמ"ש. ועדין דברי רבינו צ"ע במה שכתב, לא ירדנו לסוף דעתו, של הר"ף. דברי הר"ף פשוטים כדברי המלחמות דמה שהביא הבעי דמדרי"א נשמע לרבנן.

ק"ב ע"א. "תנן התם כו' ואפ"ה חייל עלה נדרה כיון שנדרה הנאה סתם כפי' מיבמה ול"ד למתני' וכו'. המגיהים כתבו דאין מובנים דברי רבינו, עי"ש. ובאמת שנו בפשט דבריו, ודברי רבינו פשוטים מאד דהא קאי על פירש"י בסוגין, וע"כ בא לתקן פשיטתא דאביי דיקשה לפירש"י כמו שבאמת הקשו עליו התוס' ד"ה איבעיא, וכתבו ועוד מאי קאמר ש"מ כופין כרב והלא היא מיתרת לו, ועל זה אסברה ל"ה רבינו בפשיטות דעד כאן לא פליגי רב ושמואל, ולרב מותרת לגמרי ליבם אלא על מתני' דנדרים דאמרה נמולה אני מן ההורים דבזה ס"ל לרב דעל היבם לא כוונה שהרי בחיי בעלה היו אסור עליה בלא זה, אבל כאן במשנתנו דיבמות דאיירינן בנודרת בפירוש מיבמה הלא בודאי כוונה על היבם.

קטו ע"א. "איבעי להו וכו' ובפרק השותפין כו' תבעו לאחר זמנו, ובקדושין פ' האומר כו' שא"ה דאין אדם כו'. וכ"כ רבינו בפ' השותפין וז"ל, "איבעי להו לאחר זמנו וא"ל פרעתך בתו"ז מהו מי אמרינן במקום חוקה מ"ל לשקר אי לא ולא אפשטא ולקילא אמרינן ולא משקינן מניה וכו' ובמס' יבמות פרק הא"ש נמי אמרינן איבעי להו החזיקה היא מלחמה בעולם מהו מי אמרינן בטקום חוקה מה לו לשקר אי לא ולא אפשטא, ובמס' קדושין פרק האומר גבי נאמן להיתר וא"נ לאכזר משמע דלכו"ע אמרינן מה לו לשקר במקום חוקה. דבין ר' ובין ר"נ מודי דכשאומר בשעת קדושין יש לי בנים או אין לי אחים נאמן אינפ"י שהוא מוחזק דאית ליה אחים ולית ליה בנים, ואיכא [למימר] שא"ה דאין אדם חוטא ולא לו", עכ"ל.

שם ע"ב. "ורבא אמר תברוק כל העולם כו'. עי' בהשלמה סוף פ"ק דב"מ שסביא שם פי' שמצא כתוב בשם הראב"ד ומעתיק לשונו ואח"כ רמז לכאן שכתב כ"ז כתב הראב"ד ז"ל ויש לנו סברא אחרת בזה ביבמות כמ"ש שם.

ק"ח ע"א. "ולפלוג נמי ר"מ וכו' אבל בעדות דעלמא ודאי לאו הכחשה". צ"ל וראי הכחשה, והוא כמ"ש התוס' שם ד"ה רכל.
ק"ט ע"א. "תניא ב' יבמות וכו'. ל"ו להבין למה הביא רבינו הברייתא זו דהא ממתניתין שמעינ'.

קכ ע"א. "גרסינן בפרק מי שאחזו וכו' למצי כתבם דירושא שכתב ה"ב אדפס [גרסינן בירושלמי] מ"כ בשטר וכו' לא אפשר דלא מכשר". והרי"ף כתב ולא פסק הלכה כדברי מי. תיבת דירושא אין

לו ביאור, ונ"ל דצ"ל דירושלמי ותיבת לא נמחק וצ"ל אפשר דלא ובמקום
לפניו צ"ל לפנינו, ומחלק רבינו דרב יששת ואבוי פקסו דבעדות אשה
כשר מתוך הכתב שא"ה שהשטר מקוים כגון שכתב לפנינו בשטר ומכירין
חתימתו, אבל בירושלמי מיירי שנמצא כתוב ולא נדע מי כתב, וא"צ
להגהה אחרת שהוגהו.

בסוף מבלתיין „תניא כו' דמשום תקנת עגונא וכו', ופי' דבריו
כיון דהלכה דהוחזקו להיות משיאין עד מפי עד משום תקנות עגונות ע"כ
דכשר אף בלא דו"ח.

סליק מסכת יבמות

הגהה למסכת ב"ק

בפ"ק קמא ס' י"ג. „ועוד י"ל וכו' דכתיב מיטב שרהו וכו'
שעבורי דאורייתא דלא גרע מערכי". צ"ל מערב. וכן משמע מדברי
רבינו בפרק בתרא דב"ב שכתב „ומנ"ל דש"ר מדין ערב כו', ומ"ד ל"ד
התם פריש הכא לא פריש אבל אי פריש ואמר כל נכסיו אחראין לך הוי
ליה כערב", עכ"ל.

השגות על הרמב"ם

מרכינו משולם בעל ההשלמה ז"ל

אחרי כי ת"ל גמרתו לכתוב „הגהות ותקונים על ד' המסכתות מספר ההשלמה" שהוא מעט הכמות, אמרתי לצרף אליו קונטרס אחד מרכינו משולם אשר מצאתי בכתובים, על מסכת עירובין ומסכת שבועות, כמה שהשיג על הרמב"ם בהלכות ההן. על מסכת עירובין נמצא בספר המאורות (כ"י אוה"ס ג"ב) מתלמידו ובן אחותו ר' מאיר מנרבוני ז"ל, בסוף מס' עירובין „אלו ההשגות שהשיג הרב ר' משולם על הרב ר' משה ב"ר מיימון ממסכת עירובין". ואנכי סדרתי אותן כפי ההלכות ופרקי הרמב"ם ז"ל. ובספר ההשלמה אשר אתי בכ"י בסוף מסכת שבועות נמצא ג"כ השגות על ספר ההפלאה, וחברתי שתיהן יחד.

פרק ט"ו מהלכת שבת.

ה"א „עומד אדם ברשות הרבים וממלטל ברשות היחיד, ברשות היחיד וממלטל ברשות הרבים, ובלבד שלא יוציא חוץ לד' אמות ואם הוציא פטור”.

כיון דקיימא לן כרבא דאמר המעביר חפץ מתחלת ד' לסוף ד' והעבירו דרך עליו חייב אם הוציא חייב. והכא איתא בפרק המוציא תפלין גרף צ"ח. מיהו יש לומר שהרב ז"ל בלמטה מעשרה.

תורת ההשלמה

פרק ט"ו הלכה א'. „עומד אדם זכו. מיהו ז"ל שהרב ז"ל בלמטה מעשרה”. גם הראב"ד משיגו בזה. ומה שכתב „מיהו ז"ל" נראה שחסר כאן איזהו דברים מסקנת דברו רבינו. ואולי צ"ל בלמטה בכף. ופיו דהרמב"ם מפרש הא דרבא דהמעביר חפץ כו' דרך עליו למעלה מעשרה כפירש"י. וכמו שכתב הרמב"ם בפרק י"ב הלכה י"ד וה"ט דנחייב משום דידו בתר גופיה גריר וחשיב בלמטה

[ה'ה] "אם יש בזיו העליון שלפני החלון רוחב ד' עד ד'
אסור להשתמש עליו".

בפרק המוציא תפלין משמע כהדיא שמותר להשתמש עליו
בשרחבו ארבעה כלים הנשברים (באו) [כמו] כלי חרס אבל כלים
שאין נשברים לא דימא נפל ואתי לאתוי. ומתוך דברי הרב ז"ל נראה
שאפילו בכלים הנשברים אסור בשיש בו ד' על ד'.

[ה'י"ב]. "היה ברחבו יתר מעשר וכו' מהו לטלטל בכל
החצר אם נשאר בצד החצר פס ד' או פס מכאן ופס מכאן בכל
שהוא מותר לטלטל בכל החצר".

יתר מעשר לא מהני פס ארבעה ולא משהו מכאן ומכאן.

[ה'ט"ו]. גזוטרא שהיא למעלה מן המים אין ממלאין

תורת ההשלמה

מעשרה מש"כ בהא דמתני' דאי אמרינן ידו בתר גופיה גריר פטור דהא הוא
בעצמו עומד במקום פטור ולא דמי להא דרבא וסוגיא. דעירובין דף צ"ה סבר
כדעת הירושלמי שהביא המ"מ בפרק י"ג הלכה ב' רב יהודה בשם שמואל והוא
שיהא יד העני למטה מעשרה הרי דלא אמרינן ידו בתר גופיה גריר. והרמב"ם
פוסק דלא כירושלמי רק בפשטא דסוגיית הגמרא. כמו שפירש הרמב"ם ורש"י שם.
ועיין בקובץ שמושב בזה דעת הרמב"ם ועכ"ז רחוק לכיין בדעת רבינו פי' זה.

שם הלכה ה'. "אם יש בזיו כו' בפרק המוציא תפלין כו'. גרסת רבינו
בגרסת רש"י ותוספות. והרמב"ם גרס בגמרא צ"ה ב' ה"ד אי דאית ביה ד' אפילו
כנגד חלון לא ישתמש אי דלית ביה ד' אפי' בכותל כולו לישתמש. ומפרש דברוחב
ד' אסור משום ערובי רשויות. וכן הוא בירושלמי בהדיא הלשון שאין ב' רשויות
משתמשין במקום אחד וא"כ מה לי נשברים ומה לי אינם נשברים. משום הכי כתב
הרמב"ם בהלכה ז' כל זיו שמותר להשתמש אינם מותרים רק בכלים הנשברים
ור"ל שמותר להשתמש משום עירובי רשויות.

שם הלכה י"ב. "היה וכו'. יתר מעשר לא מהני וכו'. הוא פירוש הרמב"ם
במאי דמשני הב"ע דאית ליה גידודי שהוא להי מכאן ולתי מכאן. וכן פי' ר"ח
וה"ל גידודי שהן כמו לחיים. וכן פירש הרב אלפסי ז"ל. ורעת רבינו כשיטת
הראב"ד ורש"י ותוס'. ועי' לח"מ שם שתמה ג"כ על הרמב"ם. אמנם לפי הנראה
לדעת הרמב"ם דוקא בלשון ים הקלו בפסין אפילו ביתר מעשרה דהא דמשני בגמרא
דאית ליה גידודי על יתר מעשרה קאי אבל לא בפרצה אחרת בחצר.
שם הלכה ט"ו. גזוטרא וכו'. הרב ז"ל כתב דבכור שבין שתי חצרות

הימנה בשבת אלא אם כן עשו לה מחיצה מלמעלה או תחת הדיוטא [כו] רואין אותה כאלו היא יורדת ונוגעת במים".

הרב ז"ל כתב דבבור שבין שתי חצרות ובאמת המים שעוברת בחצר צריך לעשות הכותל בתוכו שיגיע במים טפח. אולי הרב ז"ל מקיל בגזוטרטא שהוא למעלה מן הים ומחמיר בבור שבין שתי חצרות מפני שכל אחד ממלא מרשות (חצירו) [נחבירו] עד שיגיעו ראשי הקנים במים טפח. ומיהו איכא לעיוני מאי שנא גזוטרטא מאמת המים שעוברת בחצר.

פרק ט"ז. ה' י"ב. מתוך דברי הרב משמע דמאי דאמרינן בפ"ק יחיד נותנין לו בית סאתים, שיירה נותנין להן כל צרכן אפי' במחיצה מעלוותא אין נותנין ליחיד אלא בית סאתים".
ואנו רגילים לפרש שבמחיצה של שתי או של ערב הדברים אמורים. והירושלמי לכאורא מסיע לדברי הרב ז"ל.

תורת ההשלמה

ובאמת המים וכו' אולי הרב ז"ל מקיל וכו' שכל אחד ממלא מרשות חבירו וכו' מאי שנא גזוטרטא מאמת המים". ר"ל אמת המים כאן הי"ג ובור שבין שתי חצרות בפ' ג' מהלכת עירובין ה' כ"א. ואם שיש לחלק בין גזוטרטא לבור שבין ב"ה מפני שכל אחד ממלא מרשות חבירו אבל מה נ"מ בין גזוטרטא לאמת המים. אמנם הרמ"ב בפ' המשנה ביאר הנ"מ בזה דגזוטרטא שיש נקב למעלה אמרינן גוד אחית וגוד אסיק מחיצתא דהנקב הוי היכר אבל בור בין חצרות צריך להבדיל בין מים למים של חבירו וכן באמת המים צריך להבדיל בין מים של רשות הרבים למים של רשות היחיד. עיין מג"א סי' שע"ז ס"ק א' ובתו' פ"ז ב' ד"ה בין מ"ש מתוך סו' הקונטרס וכו' ולא רצה לפרש כו'. מזה נראה דרש"י ותוס' ס"ל גם כן כהרמב"ם.

פרק ט"ז. הלכה י"ב. מתוך דברי הרב ז"ל כו'. ואנו רגילים לפרש כו' והירושלמי לכאורה מסיע לדברי הרב ז"ל. וכן כתב רש"י ז"ל סוף דף ט"ז ב' ד"ה נותנים קדעת רבינו וכן פסק בשו"ע סי' ש"ס יעו"ש ובמג"א ס"ק א'. וכן משמע דעת רבינו והוגתן ומש"ב לסיע לדעת הרמב"ם מהירושלמי נראה שהוא בפ"א ה' ו' רב אחי בשם ר"ח אתיא דר' יוסי בר' ר"י בשיטת אביו וחולק על אביו. בשיטת אביו ביחיד בפתות מבית סאתים וחולק על אביו בשיורא יתר מבית סאתים והן אשבתן ר"י אמר ביחיד פחות מבית סאתים צריך שתי וערב נשמענה מן הדא כו' כשם שחולקין כאן כך חולקין בכלאים ובכלאים לא אפילו היא בית רובע וכנסת

[ה' ט"ז]. „אם יש לפרצה זו צורת הפתח אעפ"י שיש בה יתר מעשר אמות אינה מפסדת המחיצה והוא שלא יהיה פרוץ מרובה על העומד“.

בפרק קמא דף י"א א"י גרסינן מדברי (רבנן) רבינו גלמוד נלמד חצר שיש בה פתחים וחלונות אינה נתרת בצורת הפתח וכו' משמע מהתם דאי מהני צורת פתח ביתר מעשר כ"ש דמהני לפרוץ מרובה על העומד.

פרק י"ז. [ה' ה']. „ואין חוששין שמא יעלה הים שרטון“.

בהדיא פסקינן בפרק קמא כדברי חכמים שאוסרין וחוששין שמא יעלה הים שרטון (ומי אמי) מרימר פסיק לה להא באיולי אמר חיישינן שמא יעלה הים שרטון.

[ה' ח']. ד"ה מבוי שאין בתים וחצרות פתוחים לתוכו כגון

תורת ההשלמה

הק"ע שם. וניהו דש"ס דילן פליג וס"ל דתרויהו ס"ל דנותנין ליחיד סאתים אפילו בשתי או ערב. אבל בהא דאין נותנין ליחיד יתר מסאתים אפי' בשתי וערב ל"ש ומיון דתרויהו ס"ל בן פסקינן כמותן כמ"ש בגמרא אין משום דקאי אבוהו בשיטתיה. שם הלכה ט"ו. „אם יש בו“. כל שכן לפרוץ מרובה על העומד“ ר"ל דרב

תני במתני' קמיתא צריך למעט^ל ואהא אמר רב יוסף דמדברי רבינו גלמוד כו' דכו היכי דביתר מעשר לא מהני צורת הפתח ה"ג בפרוץ מרובה על העומד ואהא דחי בגמרא דיתר מעשר חמור איסורו שכן לא הותר אצל פסי ביראות תאמר בפרוץ מרובה על העומד שהותר אצל פסי ביראות ואם כן לדידן דקי"ל דאף ביתר מעשר מהני צורת הפתח כ"ש דמהני בפרוץ מרובה על העומד. ועיין מ"מ ולח"מ שהרגישו בזה. אמנם ראית הרמב"ם מירושלמי פרק ד' דכלאים אר"י מודה, ר"ל לענין שבת שאין פיהא מתרת ביתר מעשר. אמר ר"ח מתני' אמרה כן מקיפין בחבלים כו'. ואי מהני די בחבל אחר ובגמרא דילן שם מסיק דמהני בין לענין שבת בין לכלאים ולהכי מחלק דירושלמי מייורי בפרוץ מרובה על העומד וגמרא דילן מייורי בשאין פרוץ מרובה על העומד. ולא תקשי מתני' דחבלים ולא חלק בין בקעה למבוי. ועי' תוספות י"א א' ד"ה אלימא בשם רצב"א.

פרק י"ז הלכה ה'. „ואין חוששין כו' מרימר כו' אמר חיישינן“. אבל גרסת הרמב"ם בגמרא דף ח' א' מרימר פסיק לה לסוריא באיולי אמר לא חיישינן שמא יעלה הים שרטון. וכן הוא גרסת רבינו הנגאל והערך ועיין מ"מ. וכן פסק בשו"ע ס' שס"ג סעי' כ"ט בהרמב"ם. וגרסת רבינו כגרסת רש"י ותוספות.

שם הלכה ה. מבוי כו' דבעינן ב' חצרות וכו' וב' בתים. דעת רבינו כדעת

שלא היה בו אלא בית אחד או חצר אחת אינו נתר בלחי וקורה.
אפילו בית אחת וחצר אחת אינו נתר בלחי וקורה דבעי' שתי
חצרות פתוחות למבוי ושתי בתים לכל חצר דגרסינן בפרק דר' אליעזר
המילה נקל"א א"י סוף סוף בית איכא בתים ליכא אלמא שתי בתים
לכל חצר בעינן.

וה' ט"ז. מבוי שהבשרו בקורה אע"פ שמותר למלטל בכלול
הזורק מתוכו לרשות הרבים או מרשות הרבים לתוכו פטור.

תמה גדול הוא זה כי מדינא דגמרא אע"פ שאין בו קורה כיון
דאיכא ג' מחיצות הזורק מתוכו לרשות הרבים חייב דשלוש מחיצות
דאורייתא לזרוק ולמלטל ורבנן אחמירו במלטול עד דאיכא קורה או
לחי. ובפרק קמא דעירובין נ"ב ב"ז גרסו' אלא אי אתמר הכי אתמר
אמר רב יהודה מבוי שאינו ראוי לשיתוף הכשירו בלחי הזורק לתוכו
חייב הכשירו בקורה הזורק לתוכו פטור אלמא קסבר לחי משום מחיצה
וקורה משום היכר. פירוש שאינו ראוי לשיתוף מבוי מפולש שאין בו
אלא ב' מחיצות ואיתובה ג"ז יעקב לרבא הזורק בתוכו יש לו לחי
חייב אין לו לחי פטור הכי קאמר אינו צריך אלא לחי נהזורק לתוכו
חייב אין לו לחי פטור. פי' הכי קאמר אינו צריך אלא לחי שיש בו
שלוש מחיצות הזורק לתוכו חייב אע"פ שאין בו לחי נלחין ודבר אחר
כגון מבוי מפולש הזורק לתוכו פטור כשאין בו לחי אבל אם יש בו
לחי מצד אחד אע"פ שאין בצד האחר לא לחי ולא קורה ולא צורת
הפתח הזורק לתוכו חייב דלחי משום מחיצה. אחר כן מצאתי פירוש
רבינו נסים דגרים בפרק קמא אלא אי אתמר הכי אתמר אמר רב
יהודה מבוי שנשתתפו בו הכשירו בלחי הזורק לתוכו חייב הכשירו
בקורה הזורק לתוכו פטור. ונראה כי הרב ז"ל סמך על גרסא זו. ועם

תורת ההשלמה

רש"י שם ובעירובין ע"ד א' דבעינן ד' בתים אבל הרמב"ם ס"ל דב' בתים למבוי סגי
ופי' כגון שלא היה בו אלא בית אחד אע"פ שיש בו כמה חצרות או שלא היה בו
אלא חצר אחת אע"פ שיש בו כמה בתים. ב"פ המ"מ. ובירושלמי פ"ק ה"א ריב"א
בשם ר"י אפי' חצר אחת מכאן וחצר וכו' אפי' בית וכו'. וע"ז סמך הרמב"ם ג"כ.
שם הלכה ט. מבוי כו' אחר מצאתי פי' ר"ג כו'. בש"ס החדשים דפוס ווילנא
עם פי' רבינו נסים. לא נמצא זו הגרסא רק בפ"י רבינו הנגאל. וגם הראב"ד משיגו.
ועיין מ"מ טה שכתב בזה.

כל זה הוא תמוה גדול שיהא רשות היחיד למלטל ולא לזרוק ובכמה דוכתא אמרינן ברשות היחיד לזרוק אבל לא למלטל. ואמריו נמו בכמה דוכתא מחיצות דאורייתא ור' יהודה סבירי ליה ב' מחיצות מדאורייתא ופי' מדאורייתא הוי רשות היחיד.

[ה' י']. ד"ה א"צ לנעול הדלתות ובלבד שיהיו ראויות לנעול. בודאי צריך לנעול הדלתות ולא אתמר ראויות לנעול אף ע"פ שאינן ננעלות אלא במבוי מפולש לרשות הרבים [לחנניה] אליבא דבית הלל דאמר' עושה דלת.

[ה' כ"ה]. ד"ה היו קורות אחת למעלה ואחת למטה רואין את העליונה כאלו היא למטה ואת התחתונה כאלו היא למעלה.

בהדיא אמרינן בפרק קמא דר"י יוסי ב"ר יהודה דאמר רואין את התחתונה כאלו היא למעלה סבירי ליה כאבוח אעי"פ שאינה בריאה דאית ליה רואין. והרב עצמו פוסק דלא כר' יהודה וכיון דלית הלכתא כר' יהודה לית הלכתא כר' יוסי ב"ר יהודה.

[ה' ל"ג]. ד"ה ואפי' היה רבים בוקעין. בין פסי ביראות לא במלו המחיצות והרי הן כחצר שרבים בוקעין בה.

הרב ז"ל פסק כרבנן דאמר' אם היה דרך הרבים מפסקת אינו צריך לסלקה לצדדין. ולא כן קבלתי מאבא מרי ז"ל אלא הלכה כר'

תורת ההשלמה

שם הלכה י. אין כו' בודאי צריך לנעול ובני' אלא במבוי מפולש לחנניא אליבא דב"ה כו'. כצ"ל ור"ל ואנן פסקינן כרב דהלכה כת"ק. וכן פסקו הר"ף והרא"ש כמש"ר ודעת הרמב"ם מרשקול ושרי ר"ג בגמ' אליבא דחנניא ש"מ דללמוד מניה לדרן בהכשר ר"ה דסגי בראויות לנעול. כ"כ הב"י בדעת הרמב"ם. ועי' בפ' י"ד מה' שבת ה"א ופ"א מה' עירובין ה"א שם פסק הרמב"ם מדינה המוקפת חומה צריך שיהיו נעולות ולכן ע"כ צ"ל שכאן מיירי הרמב"ם במבוי מפולש אף שלא משמע בן מלשוננו.

שם הלכה כ"ה. היו כו' והרב עצמו פסק דלא כר"י. פ"י בה' י"ג והוא שתהא בריאה לקבל אריות. וכן דעת הר"ם מרוטנבורג והרא"ש כמש"ר. ופעמו של הרמב"ם מדפרכינן מניה לרבא בסוכה כ"ב עמוד ב'. הלכתא היא.

שם הלכה ל"ג. אלא הלכה כר' יהודה כו' דק"ל כו' יוחנן. אבל דעת רמב"ם מאחר דר"א פסק כחכמים וגם סתמא דגמרא בשבת ו' א' אמר מר זו היא ר"ה למעוטי מאי, למעוטי אידיך דר' יהודה. דתנן ר"י אומר אם הייתה דרך ר"ה מפסקתן יסלקנה לצדדין. הרי דפסקינן דלא כר"י.

יהודה דקיימא לן כר' יוחנן דאמר ירושלים אלמלי דלתותיה נעולות
בלילה חייב עליה משום רשות הרבים. ובפרק עושין פסין גרף כ"ב א'
משמע בהדיא דר' יוחנן סבירא לית כר' יהודה דאמר אם היה דרך
הרבים מפסקת יסלקנה לצדדין.

[ה' ל"ד]. באו מים בשבת מותר, שכל מחיצה שנעשית

בשבת שמה מחיצה.

אנן יבשו מים (בערב שבת) ובשבת] ובאו מים בשבת גרסינן.
וכן הוא גרסת רש"י ז"ל אבל אם לא היו מים בערב שבת ובאו מים
אסור ואע"ג דקיימא לן כל מחיצה שנעשית בשבת שמה מחיצה ה"מ
שלא היתה שם מחיצה כלל מערב שבת ונעשית בשבת אבל אם
היה שם מחיצה מערב שבת ולא היתה ראויה למלטל בשבילה בשבת
ונעשית בשבת ראוי למלטל אסור דקיימא לן בשלהי פרק קמא כרב
הונא דאמר בשנים ונתוספו עליהן שבת גורמת והא להא דמיא.

פרק כ"ב. [ה' ל"א]. ד"ה אם הוציא מהבגדים סביב לראשו

או כנגד פניו כמו אוהל והיה מחודק וכו' עד ועושה אוהל עראי.

לא כן אנו מקובלים דלעולם אין בו משום אוהל וברשות היחיד
מותר ואין אסור סייא שהוא כובע הראש אלא משום דילמא נפיל
ואתי לאתווי ולפיכך דמהדיק שרי דלא מהדיק אסור.

תורת ההשלמה

שם הלכה ל"ד. באו מים בשבת כו'. אנן יבשו מים בשבת גרסינן כו'. כצ"ל.
ור"ל דמדברי הרמב"ם דנקט באו מים כו' ולא נקט וחזרו ובאו מים בשבת, משמע
דבאו מים בשבת מלתא באפי נפשיה הוא ואפי' יבשו מע"ש. ודעת רבינו דדוקא יבשו
מים בשבת, וכן הוא גרסת רש"י שכ' יבשו מים בשבת וחזרו ובאו גשמים בו ביום
אבל אם מער"ש לא היה ראוי למלטל דמיא להא דר"ה דף י"ז. וכמו שמחלק רבינו
וכי תימא א"כ אמאי יבשו בשבת אסור דהא ר"ה ס"ל ג' ומת אחר מותר. צ"ל כמו
שכ' התוס' ב' א' ד"ה מחיצה, דשא"ה דליכא מחיצות. ועי' מ"מ שכ' וז"ל ופי' באו
מים בשבת אפי' יבשו מערב שבת ופשוט הוא. וצ"ע, ועיין בס' ת"ת.
פרק כ"ב. הלכה ל"א. אם הוציא כו' לא כן כו'. הוא כדעת רש"י, אבל
הרמב"ם פוסק כדעת רבינו חננאל. וכמו שהביא בתוס' דף ק"ב ד"ה הא ובשבת דף
קל"ח יעו"ש.

הלכות עירובין

כתב הרב ר' משה בפרק שני מהלכות עירובין וה"א. במל
רשות ביתו ורשות חצירו (אם) [הרי] כולן מותרין להוציא מבתם
לחצר.

לא מסתברא הכי (דה) [דהא] לר' אליעזר דאמר המבטל רשות
חצרו ורשות ביתו קא' בפרק שני [דה] כ"ג] ביתו אסור מלהכניס
ומלהוציא (כו) [לו].

[ה] ד'. אבך אחד שלא עירב מבטל רשותו לאחד שעירב.
כיון דקיימא לן המבטל רשותו צריך לבטל רשותו לכל אחד ואחד
לא היה לו לכתוב אחד שעירב דודאי מדעירב אחר איכא בהדי וצריך
לבטל לכל אחד ואחד.

פרק שלישי. ה כ"ד. חצר קטנה שנפרצה לגדולה גדולה
מותרת וקטנה אסורה.

היה לו לומר בד"א בשנכנסין כתלי קטנה בגדולה דאי לאו
הכי קטנה נמי מותרת דק"ל נראת מבחוץ ושוה מבפנים נדון משום לחי.
פרק רביעי. ה' ה' האב ובנו הרב ותלמידו שחן שרויין
בחצר אינן צריכין לערב.

תורת ההשלמה

הלכת עירובין. הלכה א'. בטל כו' הרי כולו כו' דהא כו' ומלהוציא לו.
כ"ל, ביאור דבריו אף דפסקינן כרבנן כמ"ש כל הפוסקים מ"מ ר' אליעזר ורבנן לא
פליגי היכי דבטל רשות חצרו לר"א ביטל גם ביתו ולרבנן לא ביטל וצריך לבטל בפירוש
כדאיתא בגמרא כ"ו ב' וכו' היכי דלר"א ביתו אסור בסתם לו ה"ג לרבנן היכי דגלו
דעתיה. ועו' רש"י כ"ז א' ד"ה אנשי חצר. ועו' שו"ע סי' ש"פ סעי' ב' במג"א ובאבן
העזר וביאור הגר"א דהם מחלקי דמירי לאחר שהוחזקו מותר וקודם שהוחזקו אסור.
והרמב"ם לאחר שהוחזקו מוירי. ועו' רבינו יהונתן שדעתו כמו שכתב רבינו.
שם. הלכה ד'. כיון דק"ל כו' דודאי מדערב אחר איכא בהדי. ובגמ' דף ע'
מקשי כן ל"ד דצריך לבטל לכל אחד ואחד ומשני הב"ע דמית הג'. וכן משיגו הראב"ד
והמ"מ כ' דכ"ג דעת הרמב"ם ולא הוצרך לכתוב כן דסמך אמש"ל דצריך לבטל לכאן"א.
פרק ג'. הלכה כ"ד. חצר קטנה כו' היה ל' לומר בשנכנסין כו'. והב"י בשו"ע
סי' שע"ד סעיף ג' כ"ב דרוקא בשנכנסין והוא איקימתא דגמרא דף ט"ו והרמב"ם סמך
אמ"ש בפ"ו מהלכת שבת ה' כ"ב דנראה מבחוץ ושוה מבפנים נידן משום לחי מש"ה
לא נחית לבאר כאן.
פרק ד'. הלכה ה'. האב ובנו כו' היה לו לומר כו' דיוירין בחצר כצ"ל. לפע"ד

היה לו לומר בשמקבלי פרס מאביו ותלמיד מרבו ובשאינ עמהן
(דוכין) נדוירין בחצר.

[ה' ו'. ד"ה האחין שכל אחד ואחד יש לו בית בפני עצמו
ואינם סמוכין על שלחן אביהם וכו'.

הרי שנינו האחין שאוכלין על שלחן אביהם ומוקמינן בגמרא
בשמקבלי פרס מאביהם.

[וה' כ"א. הניחו עירובין בפנימית ושכח אחד מן החיצונה
ולא עירב שתיהן אסורות עד שיבטל.

ר' עקיבא הוא דאית ליה האי סברא אבל רבנן בלא במל נמי
פנימית שריא דאמר לה לתיקונו אייתיתך והלכתא כרבנן.

פרק חמישי. [וה' ט"ו. כתב הרב מבוי שלא נשתתפו אם
ערבו חצרות עם הבתים אין מוטלמלין בו אלא בד' אמות ככרמלית
לא כן אנו מקובלים דרב דאמר הכי אויל למעמיה דאמר הלכה
כר' שמעון דאמר חצרות וקרפפות ונגות רשות אחת והוא שלא עירבו
אבל עירבו גזרינן דילמא אתי לאפקי מאני דביתו בחצר והיינו דקאמר
רב אשי מי גרם לחצרות שיאסרו בתים ואינם. וכיון דק"ל הלכה
כר' שמעון בין בשעורכו בין בשלא עירבו מוטלמלין במבוי שלא
נשתתפו בו בכלול בין בשעורכו בין בשלא עירבו.

תורת ההשלמה

אין כאן השגה. דהרמב"ם מפרש מקבלי פרס שאין אוכלים בהתמדה אצל אביהם אלא
לפעמים בשכר מלאכה. וכמו שכתב בסמוך בהלכה ו' וא"כ מ"ש שפעמים אוכלים
ופעמים אינם אוכלים היינו מקבלי פרס. ומה שלא הזכיר כאן בשאין עמהם דוירין
סמך אמש"כ בסמוך הלכה ו' אצל אחים. אמנם רבינו מפרש מקבלי פרס כפוי דש"י
שנוטלים המנות ואוכלים בבתיהם. ולהכי מתמה בסמוך בה"ז דלמה לא כתב בשמקבלי
פרס מאביהם. ולפי מה שכתבתי כבר כתב זאת הרמב"ם.

שם, הלכה כ"א. הניחו עירובין בפנימית בו' שתיהן אסורות. כן הוא גרסת
רבינו בדברי הרמב"ם. ולהכי שפיר מקשי דאנן פסקינן כרבנן. אבל לפנינו הגרסא
החיצונה אסורה ופנימית מותרת שכח א' מהפנימית שתיהן אסורות. והוא ממש כדעת
רבנן דר' עקיבא.

פרק ה'. הלכה ט"ו. מבוי בו' וכיון דק"ל כר"ש בו'. עיין בהשגות הראב"ד
ובמ"מ מה שמתרין דבריו דהרמב"ם מפרש הא דר"א באופן אחר. ועיין שו"ע סימן
שפ"ח ובהוספות פרק ר"א דמילה ד"ה מי בדף קל"א א'.

הלכת שבועות

פרק שני מספר הפלאה. (ה' ט'). כתב הרב ר' משה ז"ל בענין מתפיש שבועה כדברי הרב אלפסי ז"ל שהוא פטור מן המלקות ומן הקרבן. מיהו אסור לו לאכול אותה הפת שהפיסה בשבועה.

וכבר כתבנו דעת אחרת בזה שלא פטר רבא אלא מקרבן אבל במלקות לא יחל איתה.

פרק שלישי. (ה' ו'). כתב הרב ז"ל שבועת שגגות כיצד וכו' עד אם שבועת שקר הוא כגון שנשבע שלא אבל ונזכר שאכל ואו שנשבע שלא אבל ונזכר שאכל או שנשבע שלא יאכל ונשבע) ושכח ואכל וכו'.

נראה מדבריו דהא דאמרינן האדם בשבועה פרט לאנוס איתה נמי בלהבא. ואני לא כך קבלתי מאבא מרי ז"ל דבלהבא אפילו לא נזכר מן השבועה בשעת כטולה חייב כיון שקדמה שבועה למעשה הוה ליה למרמא אנפשיה על המעשה שקדם ולפיכך אמרינן בלשעבר האדם בשבועה פרט לאנוס הוא והיינו דמבעיא לן שגגת ביטוי לשעבר היכי משכחת לה ולא מבעיא לן בשגגת כטוי להבא ומיהו לדעת הרב ז"ל יש לפרש דבשלמא להבא משכחת לה כגון שנשבע שלא יאכל פת חטים (וכמה) (ודמה) שנשבע שיאכל כמו שכתב הרב ז"ל.

תורת ההשלמה

פרק שני. כתב הר"מ ז"ל כו' כדברי הר"ף ז"ל שהוא פטור כו' בל יחל איתא צ"ע דהרא"ש והר"ן הבינו כדברי הר"ף דאפילו איסורא ליכא. ועוד דרבינו כתב בריש פרק ג' כמ"ש כאן דכי אמרינן דמתפיש בשבועה לאו כמוציא שבועה מפיו ה"מ לענין קרבן אבל מלקי לקי משום בל יחל. וכתב ובזה הדרך הלך הרב אלפסי ז"ל וכאן כתב דהר"ף ס"ל דהוי רק איסורא אם לא שנאמר דמ"ס שם וצ"ל ובדרך הזה לא הלך הר"ף. ודעת רבינו כדעת הראב"ד שהביא הרא"ש. ומדברי האבן מיוש שהביא הרא"ש אין הכרע לענין מלקות יעו"ש.

פרק שלישי. כתב הרב ז"ל שבועות שגגות כו' איתא נמי בלהבא ואני לא כך קבלתי מאבא מרי ז"ל וכו'. וכן מירש רש"י ז"ל כו' ב' בשלמא להבא משכחת לה שבשעת שבועה דעתו מיושבת עליו ולאחר זמן נתעלמה ממנו שבועה ועיין כ"מ.

פרק רביעי. (ה' ט"ז). שבועה שלא אוכל ככר זו הגדולה אם אוכל הקמנה ושכח תנאי זה בעת שאכל הקמנה ואחר כך אכל את הגדולה במזיד חייב.

והראב"ד ז"ל כתב דפטור. ומגופה דשמעתא משמע ולגרסת ר"ש כיון דבשעת אכילה ראשונה שכח השבועה שבועת אונסין קרינא ביה ומותר לו לאכול השניה לכתחלה.

תורת ההשלמה

פרק רביעי. שבועה שלא אוכל ככר זו הגדולה כו'. עיי' בהשגות וכו"מ שם. ומה שכתב רבינו עוד כתב כו' הוי ליה למימר נמי משום התראת ספק שהרב עצמו כתב בפרק ה' דה"ס לא שמויה התראה. דבריו צע"ג דבאמת הרמב"ם בפרק ט"ז מסנהדרין הלכה ד' פסק דהתראת ספק שמויה התראה וכן בפ' זה הלכה י"ז שכתב שתיהן במזיד בין שאכל הגדולה בתחלה או באחרונה חייב הוא כר"י. וכמו שאמרו בגמרא כ"ח ב' אכליה לאיסורא והדר אכליה לתנאיה פליגתא דר"י וד"ל. ומה שכתב הרמב"ם בפרק ה' הלכה ב' בשנשבע שיזרוק פליגו דאינו לוקה משום דכשמתרים בו בעת שנשבע התראת ספק שאין לוקין עליו אלא אם כן לאו שבו מפורש בתורה כמו שיתבאר בה' סנהדרין. הרי נראה מדבריו דשם הוא יוצא מן הכלל שאין לוקין. וע"כ כמו שכתב הלח"מ שם משום שהלאו אינו מבורר אם שוא או שקר. ועיין לח"מ בפרק ד' הלכה י"ז שהאריך בזה. ואם כן האיך מתמה על הרמב"ם כאן שהביא רק דעת ר"י שהלכה כמותו. ואם צריך לחפש אחר טעם הרמב"ם הוא מה שכתב בפרק ה' ששם הוא יוצא מן הכלל*).

(* וידידו הרב הגאון וכו' מוה' יצחק הלוי ג"י כתב לי בזה וז"ל, מה שהניח בתר"ה דברי בעל ההשלמה בצע"ג הצדק אתו כי כדברי מעלת כתר"ה כן תפסו דברי הרמב"ם בפשיטות כל גדולי האחרונים רק שחקרו אם ס"ל להרמב"ם שמה התראה רק במלקות או גם במיתה.

אבל באמת נכונים וברורים דברי רבינו בעל ההשלמה בשיטת הרמב"ם ותיתי לי כי כבר בארתי מעצמי כן שיטת הרמב"ם וא"א שיחיי שיטת הרמב"ם בפשיטת דברי כל האחרונים ז"ל. שהרי לפי דבריהם אין שום פירוש לדברי הרמב"ם בה' שבועות שם. ועיי' בכ"מ שם שכ' וז"ל, וכאן השמענו שאם אין לאו שבו מפורש בתורה אין לוקין עליה. ומ"מ צריך לדעת מנין לו לרבינו חלוק זה, עכ"ל. וכן תמה הכ"מ גם שם בה' סנהדרין וכתב ובפ"ה מה' שבועות כתב שאין לוקין על התראות ספק אא"כ היה הלאו שבו מפורש בתורה. ואינו יודע מנין לו חלוק זה.

אבל עוד יותר תמוה כי בה' שבועות יסוים ע"ו הרמב"ם כמו שביארנו בהלכת סנהדרין. והיכן הוזכר זה שם. וכבר עמד מרן בכ"מ גם על זה וכתב שלא מצא זה שם. גם כבר נתקשו המפרשים כולם לדעת איו"ד לאוין יש שאינם מפורשין בתורה.

תורת ההשלמה

ויצאו דברי הרמב"ם ז"ל כחידה סתומה והמה נפלאי. אבל לענ"ד דברי הרמב"ם ז"ל ברורים ומפורשים באמת בהלכת סנהדרין. ואין כאן לא קשיא ולא תמיה אבל שימתו הוא דבכל התורה כולה ה'ס לא שמה התראה.

ופירוש דברי הרמב"ם בה' סנהדרין לענ"ד כך הוא, דהתראת ס' לא מהני אלא בלאו הניתק לעשה, וכל דרמי לה. משום דבלאו הניתק לעשה ניהי דאם יקיים אחר זה העשה יהי פטור והוי מפני זה התראת ספק. אבל בכ"ז השתא מיהא עובר בפירוש אמורא דרחמנא שהוא מצווה ועומד לא תעשה זה, והוא עובר ועושה. ולדוגמא פאה, דרחמנא אמר לא תכלה פאת שדך בקוצרך, הנה כשהוא מכלה פאת שדו עובר בודאי אמורא דרחמנא שצויה תורה לא תכלה. וע"כ העדים המתרין אותן הוי להו מתרין ודאי מה שהוא עובר לפניהם איסור אם לא יתקן אח"כ, ואע"ג דבדידיה תלוי וכידו לאנתיקי ללאו, השתא מיהא עושה מעשה התלויה בתקון והמעשה שהוא עושה הוא לאו המפורש בתורה וע"ז הם מתרין אותו. וזה הוא פירוש דברי הרמב"ם בה' שבועות פרק ה' הלכה ב' שכתב שאין לוקין על התראת ספק אא"כ היה לאו שבו מפורש בתורה, כמו שיתבאר בהלכת סנהדרין, ושם בסנהדרין באמת הדברים מפורשים כן. שהרי ז"ל הרמב"ם שם עבר על לאו שניתק לעשה והתרו בו ואמרו לו לא תעשה דבר זה שאם תעשנו ולא תקיים עשה שבו תלקה ועבר ולא קיים העשה הר"ז לוקה אע"פ שהתראה בספק הוא שאם יקיים יפטר התראת ס' התראה הוא עכ"ל. הרי דאידי בלאו הניתק לעשה. וכל דין התראת ס' לא כתב אלא על לאו הנתק לעשה ושם בשעת התראה הוא עובר על לאו המפורש בתורה.

שוב ראיתי דברי הלח"מ פרק ד' מה' שבועות הלכה ו"ז שכפי הנראה הרגיש בחלוק זה אלא שדחה הדבר מדברי הרמב"ם שם, שבועה שלא אוכל כבר זו הגדולה אם אוכל זו הקטנה וכו' שתייהן כמזיד בין שאכל הגדולה בתחלה או באחרונה חייב וע"כ כתב הלח"מ הרי דבאכליה לאיסורא והרר אכליה לתנאיה לאו דשבועה הוי הויא דנשבע לא עבר על שום אסור וא"כ למה פסק שם רבינו דשמה התראה עכ"ל. ולפענ"ד אין מכאן סתירה דוה הוי כניתק לעשה רק שאין זה ניתק לעשה של תורה כי אם ניתק לעשה מעצמו על ידי שבועתו והעדים אומרים לו כמו שם אל תעשה דבר זה שאם תעשנו ותעבור על הניתק תלקה, ממש כלשון הרמב"ם, שם. ובקונטרסי הארזתי לבאר פרטי דברי הרמב"ם ויסוד שימתו על פי הגמרא וכאן ההכרח לקצר.

עתה על ידי יום מעכתר"ה שיחי' זכינו לשיחתן של ראשונים. והננו רואים לרבינו בעל ההשלמה כי בפשוטות ס"ל כן ברעת הרמב"ם דפסק דבכל התורה התראת ס' לא שמה התראה. ואין ספק שפירש כן דברי הרמב"ם כמו שביארנו.

וראינו גם מזה עד כמה נחוץ להוציא לאור תעלומות של גדולי הראשונים ז"ל, ולא נדמה שכבר יש בידינו הכל, כי עדין כל אור טמון וצפון אתם. וכל אשר נמשיש וותר בדבריהם הקצרים נוסף וותר למצוא בהם מעם ובידור הלכה. יהי ד' עמו ויעל להוציא לאור דברי רבינו בעל ההשלמה על ותר מס' הש"ס אשר אתו בכ"י, ואז יתבררו הדברים אל ספר הריף ז"ל והיו לאחדים ביד כל מי שעמלו בתורה להבין ולהורות, עכ"ל.

עוד כתב בפרק זה וה' כ'. שבועה (שלא אוכל) [שאוכל]
 כבר זו ועבר היום ולא אכלה בשוגג מביא קרבן, במזיד אינו לוקה
 שהרי לא עשה מעשה וכו'.

הנה ליה למימר נמי משום התראת ספק שהרב עצמו כתב
 בפרק חמישי דהתראת ספק לא שמה התראה.

פרק חמישי. ה' ז'. שבועה שלא אוכל כל שהו מנבילות
 ומריפות ואכל פחות מבזית חייב שהרי אינו מושבע על חצי שעור
 מהר סיני.

ולא ירדתי לסוף דעתו דהא קיימא לן כר' יוחנן דאמר חצי
 שעור אסור מן התורה ואם כן מושבע עליו מהר סיני הוא. ובפרק
 יום הכפורים מתברר דבר זה.

תורת ההשלמה

פרק חמישי. שבועה שלא אוכל כל שהו כו' ולא ירדתי לסוף דעתו דהא
 קיימא לן כר' כו', ובאמת אין בזה תפיסה על הרמב"ם דסבירא ליה דאף דחצי שעור
 אסור מן התורה כיון דאין בזה אף איסור עשה אינו נקרא מושבע ועומד. כמו שכתב
 התוס' כ"ג ב' ד"ה דמוקי לחד תירוצא. וכן כתב הכסף משנה. ועיין שו"ע יו"ד סי'
 רל"ה דפסקו המחבר והרמב"ם כהרמב"ם. ועיין ש"ך שם ס"ק ו' בשם הרשב"א שחולק
 עליו וב"מ מדבריו הטור שם. וראיתי לשו"ת הרשב"ש (בן התשב"ץ) סי' תר"י אחר
 שהביא דעת הרמב"ם פרק ב' ופרק י"ד מה' מאכלות אסורות דפוסק כר' דחצי שעור
 אסור מן התורה וכן פסק בה' שביתות עשור פרק ח' כתב וז"ל וקשה לי בדברי רבינו
 שכתב בפרק ה' מה' שבועות שהושבע שלא לאכול פחות מבזית מנבלות שחלה עליו
 שבועה וקשיא דבפרק שבועות שתיים בתרא אמרינן דלא מושכחת נשבע שלא לאכול
 נבלות ומריפות דחייילא שבועה עליה אלא בכלל אליבא דר"י ולר' ל' במפרש אליבא
 דרבנן או בסתם אליבא דר' עקיבא אלמא לר"י לא חייילא שבועה עליה בחצי שעור
 כיון דאסור מן התורה. והנה לפי פסק רבינו זה משמע שהוא סובר דהלכה כר"ל
 והוא אסור מן התורה. והנה לפי פסק רבינו זה משמע שהוא סובר דהלכה כר"ל
 הלכה כר"י. ואחר שעמתי ע"ז הרבה מצאתי כי הרב בעל ההשלמה בסוף ה' שבועות
 נתקשה בה ואמר שלא ירד לסוף דעתו של רבינו ז"ל עכ"ל. ואנכי לא זכיתי לירד
 לסוף דעתו של הרשב"ש ז"ל הנראה דמפרש דלחבי מוקי ר"י באיסור כולל ולא בחצי
 שעור משום דסבירא ליה דחצי שעור אסור מן התורה ולכאורה יש לומר כן בסוגיא
 דרף כ"א ב' שם אבל המעיין בסוגיא כ"ג ב' מיכא להדיא שלא כדבריו דפרין בגמ'
 בשלמא ר"י לא אסר כר"ל דמוקי מתניתין כדבריו הכל ולא קאמר משום דסבירא ליה
 דחצי שעור אסור מן התורה שמע מניה דגם ר"י מודה דאף שאסור מן התורה

פרק עשירי. ה' ט"ו. השביעי שתי כתי עדים, ושתייהן
ראויות להעיד וכפרה כת ראשונה ואחר כך כפרה השניה פמורה
הראשונה משבועת העדות וכו'.

תמה גדולה הוא זה דהא קיימא לן הכופר בממון שיש עליו
עדים חייב וגם הרב פסק כן.

מכל מקום חייל עליה שבועה. ואף שיש לדחות דאין ראה לאורך גיסא דיש לומר
דלעולם לר"י אינו חל שבועה על ח"ש ואפ"ה פריך דלוקמי שלא כדרך הנאתן
כמ"ש התיב' שם מ"מ אין הכרע מסוגיא זו ורבינו לא מקשי על הרמב"ם מסוגיא
דשבועות רק ממה דס"ל לר"י בפרק יוהב"פ וכמו שרמזו רבינו לשם וכרעת הרשב"א
והטור אבל דברי הרשב"ש נפלאים ממני.

פרק עשירי. השביעי כו' תמה גדולה דהא קי"ל כו' ורעת הרמב"ם כמ"ש
התוס' ל"ג א' ד"ה הא דמדפריך אסתמא דמתניתין אע"ג דלא קי"ל כרבה שמע
דהיכי דהערים לפנינו לא שייך לומר שמא לא יעידו. ועי' ל"מ שכ' דאף דהרמב"ם
יחיב טעם אחר דשמא יפסלו צ"ל דהבא איירי שירעיגן נמו שכשרים המה.

שייך לתורת ההשלמה למסכת בבא מציעא

זה מקרוב קבלתי מכתב מהרב הגאון כו' ר"ש הכהן שיי' מו"צ בוויילנא אשר כתב
אלי באורך עמ"ש בפ"ק דב"מ ס"ק י"ט. והנה להעתיק כל רבריו קצר המקום הזה רק
אעיר בקצרה על עיקר תמיהתו שכתב שם וז"ל ועוד דעיקר דבר זה דאין לבעלים בשתי
מלאכות כ"א באתת הוא דבר חדש ולא אישתמיט בשום דוכתא בש"ס או בשום פוסק
לומר כן ובפרט בע"ע דגופו קניו בודאי כל מלאכות שעושה שייך הכל להרב עכ"ל. והנה
לא פה המקום להאריך בעיקר הדיון אבל בנוגע להשגתו אהפלא עליו הלא אנן הכא
ובקדושין במציאה איירינן. ומפורש בגמרא ברברי רבא דאמר ממגביה מציאה עם מלאכתו
והיינו דאז אין שייך מציאתו לרבו. עוה"ק הקשה שם דלפיו"ז למה קרי לשכר מלאכה שכר
בטלה, לא קשי מידי דנקט שכר בטלה משום אידך גיסא דאם האדון חפץ במציאה צריך
לשלם להעבד מה שהיה לו להיות בטל ממלאכתו. ומה שכ' עוד דמאי קמ"ל הבריותא
דקדושין דמי לא ידע דמלאכת ע"ע לרבה לק"מ, דהא הבריותא בשלילה נקט וקמ"ל דלא
שייך תרווייהו לרבה. ומאי דקשי ליה דהל"ל לאשמעינן במלאכה גופה, באמת אין שייך
לעבד רק מלאכה שלא היה דעת רבו עליהו מקודם דהוי כעין מציאה ולהכי נקט מציאה
ומה שרצה לשבש הגרסא בסה"ש שצ"ל במגביה כו', ודמו המציאה מרובין מדמי מלאכתו
ולחלק בין פועל לע"ע כמ"ש בש"מ בשם הריטב"א בכ"מ שם. לעני"ד רחוק לשבש הגרסא
ולסובב כונת ר"מ לזה.

כבודן של ראשונים

לפני שנה עסקתי בענין גם איש חולה שיש עריו חשש שומה שבא ממדינת רוסיא לפה להתרפאות ואחרים מנאוני רוסיא ובראשם הגאון הג' גאון דורנו הרי"א זצ"ל האבד"ק קאוונא האינצו בי להכנים א"ע בזה להתיר אישה צעירה לימים מכבלי העגון להשיג ממנו גם בריתות בעת אשר לא יכבד עליו חליו. ואם כי גם האשה היא לא יצא אל הפועל והחולה שב לארצו כהיום. אבל כל עיקר היסוד היה לנגד עינינו דברי הגאונים מאורן של ישראל בס' אור הישר ואור ישראל אשר מפיחם אנו חיים והלכות גדולות וקבועות שנו שם והם הגאון בעל שאגת אריה הנודע ביהודה הוכרן יוסף, הגאון ר' יעקב עמדין, בעל קרבן עדה, המרכבת המשנה, הגאון ר' שאול מאמסטרדם, הגאון מהר"י הורוויץ, הגאון מהר"י אסמירליץ, הגאון מהר"י אנשבאך, הגאון מהר"ג קאצינעלנבוין, הגאון ר' אליעזר מהאגניו, והגאון מהר"ח צנזור ועוד.

ומה מאד נשתוממתי לשמוע מפי אחד מגדולי דורנו שעבר פה כי שמע שהרב הג' החכם מוה' מרדכי הלוי הורוויץ היו רב בפרנקפורט על נהר מיין הדפים בספרו מטה לוי תשובה אחת ומחליט שם כי בדבר הגט הודע מקליווא היה הצדק עם דייני פפד"מ שפסלוהו וכל גאוני הדור הנ"ל התירו אשת איש לעלמא שלא כדון.

נפשי כלתה לראות את הספר הנ"ל לדעת במה כחו גדול לדבר נגד כל הגאונים האלו אשר אפי' היתה סנהדרין בלשכת הגזית היו הם ראשי המדברים ואשר עד היום שמעתיהו בפומן כולא יומא וכל המהרהר אחריהם כמהרהר אחר השכינה, השגתי את הספר מטה לוי אבל מה מאד ישתומם המעיין כאשר יראה הדברים כמו שהם כי יראה דבר נפלא לא יאומן כי יסופר. הרב הג' הח' הורוויץ בקנאו את קנאתו לעיר פפד"מ עבר על המדה לצאת נגד ראשי גאוני הדור העבר ולא רצה אפי' לעיין בס' אור הישר לראות שם דברי הגאונים מאורן של ישראל מה טעמם. כי א במצאו לפניו בכ"י איזה פלפול מהרב ר' נתן מאו ז"ל שלא עמד טעמו בו ואין ספק שהכותב הרב ר"נ מאו בעצמו אחרי רואו דברי הגאונים ותשובותיהם אשר כל דבריהם מאירים כספירים. הוא עצמו בוש להתראותו בחוץ וחכשו בטמון. הנה מצא זה הרב הח' הורוויץ וידמה כי מציאה מצא. ועוד מצא כרוז מדייני פפד"מ וידמה כי גם זה דבר חדש. ואף שהוא נדפס כבר בס' אור הישר לא עלה על דעתו לפתוח את ס' אור הישר ומבלי שים עין יצא לאמר שכל גדולי ישראל נפתו בשקר והדין היה עם דייני פפד"מ.

כבודן של ראשונים

ב

והנה ראשונה נבוא להסיר ממאורן של ישראל לזות שפתים של הרה"ח מוה' הורוויץ נ"י ואח"כ נשים לבנו לעצם הפלפול שמצא ושעלה על לבו שיש בו ממש, מה שבאמת לא נכתבו הדברים כי אם לפלפול בעלמא. ויסלח לנו הרה"ח מהר"ם הורוויץ אשר למרות חפצנו להדר פני רב ולכלי לנגוע בכבוד אדם ח"ו, ובפרט רב מפירסם העומד בראש עדה קדושה בישראל. יאלצנו בכ"ז ההכרח לכלי לוותר יתר מדי ולבקר דבריו כמו שהם, אחרי שהדבר נוגע לדין גדול מאד, ולכבודם של גאוני עולם אשר כל תורתנו שלהם הוא ואשר ב"כ צדקו דברי קדשם עד אשר נשתומם כהיום על מדת ענותנותם הגדולה בדברים תחנונים עם דייני פ"פ לכלי להוציא לעז בחנם.

הנה זה לשון הרב הח' מהר"ם הורוויץ נ"י בהשיבו שואלו דברו: „אתה ידיתי חשבת שהפרותי על המדה בספרי „רבני וורנקפורט ח"ג" בענין המחלוקה שהרעישת את עולם הגדולים בישראל על דבר הגט שניתן בקליווא, אני אמרתי שם שהדין עם רבני וורנקפורט ולא אתה לבדך כי אם רבים אמרו לי שאולי רק אחבתי לגדולי טראנקפורט היא הולוכה את עמי והיא נתנה את דבריה בפ"י. אמנם זה כשתי שנים מצאתי ראייה מפורשת ועד נאמן לדבריו אשר כתבתי שם והוא כ"ו של הגאון מהר"ר נתן מאז שהיה ראש ב"ד בימים ההם ועל ידו יצאו ובאו כל הדברים שנעשו בענין הזה וכו' עכ"ל.

הדברים האלה יפליאו כל עין רואה. הרה"ח הורוויץ כותב כי ע"כ אין ספק שמעו כל חכמי ישראל ושהצדק רק עם דייני פפד"מ והם הרב ר' נתן מאז וחבריו מפני שמצא ראייה מפורשה להרב ר' נתן מאז ועד נאמן לדבריו. והעד הנאמן הזה והראייה המפורשה הזאת אינה דבר אחר כ"א דברי הפלפול של הרב ר' נתן מאז בעצמו שצווחו עליו ככרוכיא כל ראשי ישראל וביארו שמעיה בדברים פשוטים, וכאשר נבאר להלן. אחר זה יספר הרה"ח הורוויץ המעשה בדלוג להפליא עין הקורא בזה"ל:

„הנה עיקר הענין כבר נודע מספר אור הישר ומספר אור ישראל לשמעון קאפנהגין, וידעת שהמעשה כך היה. ביום ר' ת' אלול תקכ"ו נשא איציק נייבורג את לאה בת מ' יאקב גינצינהוויץ מכוונא וביום שבת הראשון אחר חתונתו קודם התפלה בהשכמה ברח איציק נ"ב חוץ לעיר וחזן לתחום. ואחר התקירה מצאוהו והתחיקוהו לשוטה וחסר דעה והלכו הוא ואשתו ואנשים ממשפחת שניהם לק"ק קליווא ושם אמר הבעל להרב מוה' ישראל שאינו יכול לחזור למקום דירתו משום סכנה גדולה ומוכרח לברוח לענגלאנד ובקש שיסדר גט לאשתו, והרב הנ"ל סדר להם גט בו ביום כ"א אלול שנה הנ"ל וכו' עכ"ל.

והנה שנה לקצר המעשה כאלו היה תיכף כשבא ממקום שכחה לקחו אותו והביאו לקליווא לתת גט. ובאמת היה המעשה כמבואר בס' אור הישר שמלכד שבמה שיצא חוץ לעיר לא היה בשגעון כ"א גם

( ) הוא הרב ר' שמעון קאפנהגין בעל המקבץ והמו"ל שו"ת ספר אור הישר.

זאת שבחזירתו ישב עמהם כמה ימים במנהיים כפקח ונשאו ונתנו המחותרנים בדברים הנוגעים לחוג וגם המגרש עמהם בהשכל ודעת ואח"כ נסעו לבונא ברצון אביו בעצמו. ורק אחרי ישבו איוה ימים בבונא התחיל לומר שאינו רוצה את אשתו וחפץ לגרשה. ומפני שבבונא לא היה אז רב אב"ד נסעו לקליווא וגירשה שם כשהיה פקח לכל דבריו. וכמו שיבואר עוד. והנה הוא עצמו יסיים לאמר „והרב הנ"ל סדר להם גט בו ביום כ"א אלול שנה הנ"ל" והנה כאן כדי להגדיל הענין כתב בעצמו „בו ביום כדי לאמר שהמסדר לא שהה לחקור. ולא שכח הרב הח' הורוויץ דבר אחד ממשנתו כדי להפליא את ספור המעשה. אבל א"כ שסדר להם הגט כ"א אלול הרי כבר עברו כעשרה ימים מוזמן שהלך לחוץ לעיר עד נתינת הגט. ואיך יכתוב סתם „ואחר החקירה מצאוהו והחזיקוהו לשוטה וחסר דעה והלכו הוא ואשתו ואנשים ממשפחת שניהם לק"ק קליווא וכו'“ כאלו היה הכל אתיוס.

גם למד לשונו לדבר בלשונם של דייני פ"פ נגד גאוני הדור ויכתוב „ואחר החקירה מצאוהו והחזיקוהו לשוטה וחסר דעה“ מי החזיקוהו לשוטה ומה עשה עוד להחזיקו לשוטה? ומה „שהלך חוץ לעיר“ הלא כבר ספר זה ובוה לבד אין אדם נעשה שוטה. כל שכן דעשה רק פעם אחד ואנן ג' פעמים בעיני והכל בדעבר דרך שמות דוקא. ואם הנשים והמוין העם וא"ג דמו שהוא שוטה. וכי דיני התורה תלויים בספורי הנשים ונגינת שותי שכר. ואפי' גבי קול בסוף מס' גמין. אמרו בירושלמי „זכר השם ונמצא מפי נשים מפי קטנים במל השם. וכמו שיבואר עוד לפנינו. אמנם לוגריש את הסאה יצא הרה"ח הורוויץ ביד רמה נגד מאורן ואביהם של ישראל הגאון הנודע ביהודה וגם נגד כל חכמי ישראל וז"ל:

„והסכימו בפראנקפורט לשתוק לכל דברי הריבות שכתבו הרבנים אשר שמעו לקול שמעון קאפענהיין. ואחרי שהגאון בעל נודע ביהודה כתב כי אחד מדייני ספר"ם הוא קרוב למגרש ונוגע בדבר ולא האמין לא להרב האב"ד מוה' אברהם זצ"ל ולא לראשי הקהל שכתבו שלא היו דברים מעולם מה היה להם לעשות „הרי לא רצו לשמוע האמת ולא לראות בעין פקוחה“ רק האמין לדברי שמעון ק"ה הנ"ל שכמעט לא יצא מפי דבר אמת בענין הזה. עכ"ל.

מה נאמר לדברים באלה שיערב אחד מבני הדור הזה לצאת נגד כל מאורי ישראל שמפיהם אנו חיים לאמר שנפתו לדברי שקר ולא רצו לשמוע האמת והתירו אשת איש לעלמא.

יתערב נא הרה"ח הורוויץ ויראה לכל באי עולם שום שנוי בעיקר המעשה שנודע לו ושמצא שהטעו הרה"ג מקליווא והרב ר' שמעון ק"ה את כל חכמי ישראל. אנחנו בדקנו עכשיו את הכתב הנ"ל שהוציא לאור הדפוס הרה"ח הורוויץ ולא מצאנו בו כל חדש אפי' שנוי קל בעצם המעשה. אמנם כמה ישתומם המעיין בצדק לראות שגם בהדבר שפרט כאן

כבודן של ראשונים

הרה"ח הורוויץ ותלה על נס כאלו רק בזה תלוי היתר האשה. הנה גם בדבר הזה היינו דבר קרבת דיון אחד המיוחד הוא הרב ר"נ מאו בעצמו לאבי המגדש בא הרה"ח הורוויץ להוציא לעו על הגאון הנודע ביהודה בחנם. וכבר נדפס גם זה בס' אור הישר ד' ק"ז בזה"ל:

„עוד פערז פיהם וזרקו טפת מרה בכעס לכבודי, ואמרו שאני ממציא שאלות ומעשיות מוזויפות בו' יורני נא דברי שקר או תרמות אשר יצא מפו ומתחת ידי מובילגא מנייהו אבתריהו לבי מסותא. ואם כונתם ע"מ שאמרו עוד בכרוז אחד וז"ל: ואחד מהשקרים נתפרסם אותו ברבים שמתוך תשו' גאון אחד נאמר שדיון אחד מהב"ד כאן הוא קרוב עם האיש המגדש, וזה בודאי נכתב ע"י המסית והמדיח ר"ש ק"ה בו'. מי הגיד להם שאני הוא הכותב דברים הללו. ותשובת גאון אחד שנאמרו בו דברים אלו הוא הגאון הג' המפורסם אבד"ק פ"אג נ"ו בדבריו אתם משפט של וכוה בעלמא בתחלת תשובתו וז"ל בפרט שירעו שיש בתוכם א' שקרוב לבעל ואם אינו קרוב כ"כ שיהו' פסול לרון אבל עב"ש הרחק מן הכערע ע"כ. ועיין דף נ"ז ע"ב בו'. יאמרו נא הגביר הקצין ר"א ק"ן שהוא תקיף ואלים בעירו והוא היה גיסו של הרב"ד ר"נ מאו אם הוא אינו מחותן עם אבי המגדש האף אין זאת בו' ולא נחיתנא לחושבנא כי אין בזה נפקותא לדינא ולא בנה ישום אחד מחכמי הדור שרשי וימדו היתיר על פטומי מליון הללו עב"ל. והגאון בעל נ"ב בעצמו כבר שמע הרבה התיא ויתמרמר ע"ז במכתבו שש דף פ"ה וז"ל וגם הרפישו דף אחד וכתב' שלא לשמוע לשאר חכמי הדור המתורים כי מזה' שמעון ק"ה הוא הסית בשקריו לחכמי הדור. ואני אומר לא ירענו מה אירן ב' שהרב הגאון החסיד אב"ד ק"ק הג"ל ובית דינו אשר מיום החל העסק הזה המה מבוים לכל חכמי הדור ואין לך בזיון יותר גדול ממה שעשו באחרונה להרפיש בפרסום שחכמי הדור התירו עפ"י הסתת איש ועפ"י דוברי שקר כאלו אין יראת אלקים נגד עיני חכמי הדור שיתירו א"א לעלמא ולא יעמידו על העיקר ויתפתו לרברי שקר. ולכן אנכי אומר לא תצויתו להם בזה ח"ו לא התרגו עד אחד החקירה הגדולה וקבלות עדות כראוי. וגם האלוף התורני המפורסם מזה"ר שמעון ק"ה לא קמיל קניא הוא ויש לו יד ושש בתלמוד ושנאת ק"ק פפ"ד קלקלת השורה אבל נהפוך הוא הרב החסיד ובית דינו חכמי ק"ק פפ"ד נתפתו לרברי שקר וכאשר הרבתי אני ובית דיני לכתוב דברי תיבחה באהבה רבה להרב החסיד הגאון וב"ד הג"ל על מהם מעלומים טעמם. סוף תשובתם האחרונה היתה שקציני קהלתם מעכבים עליהם שלא יפלגו בזה עם שאר חכמי הדור. וא"כ מדבריהם בעצמם אתה למד שהמה אנוסים בדבר זה ושוב אין למדים מהם בדבר זה כלל. ולא עוד אלא שקפ"ו ק"ק פפד"מ כתבו לקפ"ו קהלתנו שימתו ביד הב"ד הגדול שבכאן שלא יחתמו על היתיר של האשה הנ"ל באשר שחכמיהם עפ"י הקיסר הם דנים וכו'. והנה מזה נראה בעליל שבזרוע הם באים בו' ואעפ"כ שוב יראים הב"ד הגדול לבוא על התתום וכו' עב"ל.

והגאון בעל נ"ב דרש בעשיית שנת תקכ"ח בפני הקהל ושומעי דרשתו היו יותר מאלף איש. ונשבע בפניהם כי האשה הנ"ל מותרת להנשא. וכל הגאונים או הסכימו כי חל תקנת ר"ת ותלמידיו על מי שמוציא לעו על הגט הזה. ואיך עלה על דעת הרה"ח הורוויץ כי כחו גדול כ"כ עד שיוציא לעו על כל רבותינו גאוני הדור. ובכ"ז יאמיני לו על דברתו ולא נפתח את ספר אור הישר לראות מיב הדברים.

עוד כתב הרה"ח הורוויץ וז"ל:

„הרב דקליווא ושמעון קאפענהגון כתבו ספריהם אור ישראל ואור הישר ועל ידם בא הדבר בתוך מחנה ישראל באופן נאה להם ודיינו פפד"מ שמעו חרפתם ולא השיבו אותם דבר. אמנם עתה מצאתי שני כרוזים נדפסים על שני עלים על שם „כרוז למען דעת כל עמי הארץ“. הראשון הוכרו בפ"ט והשני במנהגים וטובן שבכרוזים האלה לא דברו בלשון רכה והרבה דברים קשים נאמרו בהם נגד גדולי ישראל ובפרט נגד הגאון מרכבת המשנה עב"ל.

האם שמענו דברים סותרים וא"ז כאלה מימינו. בתחלה יאמר „ודיינו פפד"מ שמעו חרפתם ולא השיבו אותם דבר ותוך כדי דבור יאמר „אמנם עתה מצאתי שני כרוזים כו' והרבה דברים קשים נאמרו בהם נגד גדולי ישראל ובפרט נגד הגאון בעל מרכבת המשנה דברים סותרים כאלה קשה למצוא במקום אחר.

אמנם כל ידמה הרה"ח הורוויץ כי מצא כ"ז גנזים להוציאם לאור כי באמת הכרוזים האלה עם כל הזולזלים על כל גדולי ישראל ובפרט על הגאון בעל מרכבת המשנה כבר הוזכרו באור הישר דף ק"ז וכל הקורא הדברים שם מחויב לקרוע לשמוע דברי חרופין וגדופין כאלה שלא מצאנו דוגמתן בתוך ספרי ישראל המדברים בדברי תורה והלכה. ועתה אחרי עבור כמה דורות ואנו יודעים כבר מי הוא הגאון בעל מרכבת המשנה ומי הוא הרב ר' נתן מאו. אחרי אשר כבר נעשה הגאון בעל מרכבת המשנה לאחד מראשי חמדברים בענינים גדולים מאד בהלכות היותר עמוקות לבר ספריו בשאר חכמות ושמעתתיה מתבדרין בעלמא והנם בפוס רבנן ותלמידיהון ממורח שמש עד מבואו. והר"י מאו אין לנו ממנו אפי' דין אחד בפרק נמילת ידים. הנשמע כואת כי עתה יקום איש לעשות נחת רוח לאנשי פפד"מ החיים אתנו היום ולשית להם בחלקת ולגלגל עלינו את הישנות להזכיר נשכחות ולעפר בעפר את כל חכמי ישראל בלי שום מענה של כלום וכלי חרוש כלל. וסוף דבר העטה קלון גם על רבני פפד"מ נ"ע.

אמנם כן כי בדברי הרה"ח הורוויץ יש גם סנסן של דבר תורה שכ' :

„אחר שראינו שהיסוד הראשון שבנו דיינו פ"פ את הפסול הוא הרמב"ם בה' עדות פרק ט' השוטה פסול לעדות ולא שוטה שהוא מהלך ערום וכו' אלא כל מי שנטרפה דעתו וכו' נכון להעיר שבס' מרכבת המשנה במקומו כתב על קושית הלח"מ שם בזה"ל עי' לח"מ ורבינו לישותיה דלעיל הלכה ד' עב"ל וזה דבר חכמה כמובן לכל מעיין. ועתה ראה נא שם דברי הרמב"ם ה"ד שכתב העבדים פסולין לעדות מן התורה שנאמר ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו מכלל שאחיו כמוהו מה אחיו. בן ברית אף העד בן ברית ק"ו כו' אם עבדים כו' ע"כ וכבר תמה בכ"מ שם וכתב ודרשה זו שכתב רבינו ליתא התם וצ"ע היכי איתא — ואין כאן מקומו לברר הענין. ולבעל מרכבת המשנה שאף דין דשוטה פסול הוא להרמב"ם מיוסר על דרשה הג"ל דאחיו כמוהו מבורר עוד יותר מה שכתב הג' מוה' נתן מאו. עב"ל הרה"ח הורוויץ.

הקורא ידמה שיש כאן איזה דבר הנוגע להענין שעל ידי זה יחזקו דברי הר"ג מאד. אבל מה ישתומם כאשר יפתח את הס' אור הישר דף י"ז ויראה בדבריו הגאון ר' אליעזר מהאגנוי שאין זה דבר חדש ושכבר הדבר מפורש שם וז"ל:

אכן הרמב"ם עצמו וראי טובר כן בכל הדינים שבתורה שהרי כ' בפ"ט מה"ע השוטה פסול לעדות לפי שאינו בן מצות, וכ' הכ"מ וצ"ע היכי איתא טעם זה, ולפי מ"ש נ"חא דבחיגה ד' ב' קאמר ושוטה וקטן פטורים אף מן השמחה הואיל ופטורים מכל המצות כו' והתוס' שם בד"ה דרך כתבו אפי' בהד נמי וכתב דלא הוי מועד וכו' דהכא כיון דשוטה באחד ודאי יש להחזיקו בכל דבר בהוקת שוטה עכ"ל. וא"כ ה"ט דהרמב"ם האי מטעם דדעתו משובשת מו"ש"ה אין לסמוך על עדותו קשה כיון דעל שארי ענינים פקח הוא יהי' נאמן לעדות בשאר ענינים לכך בתב הטעם משום שאינו בר מצות אפי' באחד אם עבד דרך שטות והוי מוחזק לכל דבר ופטור מכל המצות מו"ש"ה פסול לעדות וא"כ ה"ה לכל ענינים שבתורה, אמנם אפי' להרמב"ם לא קאמר אלא בנמצא דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים וכמו ש"ל. ומכ"ש כשרואין שחור ונשחפה ודאי חייב בכל המצות וכשר לעדות עכ"ל.

אמנם בעיקר הדבר צדקו בזה דברי הגאון בעל נו"ב המפורשין ג"כ בספר אור הישר דף ס"א שכתב שם וז"ל:

ולכן עלה על רוחי בזה דדוקא לענין עדות נתן הרמב"ם כלל זה. לפי שהרמב"ם חידש לנו טעם פסול שוטה לעדות לפי שאינו בן מצות. ובאמת תמה עליו הכ"ט כו' אבל עיקר התמיה מה צריך לטעם הזה ומה חסר לנו בטעם שאינו בן דעת. וראיתי שגם הלח"מ הרגיש בתמיה זו, והנה בהלכה ד' כחב הרמב"ם העבדים פסולים וכו'. והנה מה שמועט עבדים לפי שאינם ב"ב אני תמה דבגישין דף כ"ג ב' אמרו בהדיא דלא דרשינן אתם כו' אלא אדרבא דרשינן מה אתם ב"ב כו' הרי שהעבר שפיר בכלל ב"ב ופרש"י שם לפי שהוא חייב במקצת מצות גנ' אבל הכונה נכונה דכאן בעדות בענין שיהא ב"ב בכל המצות כו' לענין עדות לא מהני מקצת מצות ובענין שיהא שייך בכל המצות וכו' לפי זה אף שוטה בדבר אחר אף שאינו מאותן ד' דברים המפורשים שם במס' הגיגה כו' ואינו נחשב שוטה הואיל ואין בו שום דבר שטות מאותן הד' דברים אבל עכ"פ לאותו דבר שנטרפה דעתו ומשובשת תמיד בדבר זה הוא ודאי שלכל מה שנוגע באותו דבר הוא שוטה וא"כ כל המצות השייך לאותו דבר לא שייך בהן. ואף שאר מצות שייך בהן כו' מ"מ אינו בכל המצות וילפינן במה הצד מאשה וגולן לפוסלו לעדות. וזה עצמו דעתו של הרמב"ם שנתן טעם לשוטמים לפוסלו משום שאינו במצות ולא נתן הטעם לפי שאינו בן דעת כו' אבל משום שוטה בדבר א' חוץ מהני ד' היה כשר אבל לפי הטעם שאינו במצות גם זה פסול. ולכן סיים הרמב"ם הרי זה שוטה לפי שבאמת אינו שוטה לכל שאר דברים חוץ מלענין פסול לעדות ושפיר קאמר הר"ז פסול כו' ומעתה אין הרמב"ם חולק על רבינו ועל רבינו אביגדור הכהן כלל וכל מה שאפשר לנו להשוות המחלוקת ולעשות שלום בדברי הפוס' ראוי לנו לפרש דבריהם בלי מחלוקת עכ"ל הגו"כ.

וא"כ כל הדברים מפורשים והכל הולך אל מקום אחד שאין כאן ביות מיוחד כלל. ואיך העלים הרח"ה הורוין עין מכל זה כמו חדשות ישמיע לנו. וגם מה שכתב „אחרי שהיסוד הראשון שבנו דיני פ"פ לפסול הוא הרמב"ם, כאלו כל גאוני הרור השליכו דעת הרמב"ם אחרי גיום הלא

כולם הביאו דברי הרמב"ם והעלו בדברים ברורים להגמט כשר אף לדעתו וכמו שיראה כל מעיון.

ומעתה נבוא לגוף דברי הפלפול שהמציא לנו הרה"ח הורוויץ כ"י של הר"ג מאז, ושם בא בא"ך גדול כל המעשה ובכל האריכות לא נזהר להשתמש בלשון חכמים כמו בכל שו"ת הבאים כספרי הגדולים להציע הרב כמו שהוא, אמנם הוא משתדל בכל הספור להלחיב את הקורא לאמור "שחשבו לשומה", "ובדאי שומה", "ואי אפשר שלא יהא שומה", ובכל אריכות הדברים לא נמצא אפי' מעשה כל דהו שלא הוזכרה בהצעת המעשה בס' אור הישר וכמו שהובא לפני גאוני הדור בכל פרטיה ודקדוקיה אין מחסור דבר.

אבל בואו ונחזיק טובה להרה"ח הורוויץ כי עתה ראינו עוד יותר עד כמה צדקו כל חכמי הדור הן מעצם המעשה כי אין לדייני פ"פ שום הוספה כל דהו על הידוע מכבר מס' אור הישר, וגם מדברי תשובתו של הרב ר"ג מאז רואים אנו שלא היה להם טעם כל דהו לערער על הגמ'. וכמה צדקו בזה השערות הנ"ב שכתב בדף פ"א ובדף פ"ה שהוא דן אותם לכף זכות אף שיצא תקלה מ"י שבוזו את כל חכמי הדור והוציאו לעז על גמ' הנעשה בישראל עפ"י הכשר והסכמת חכמי הדור כי לא היה חו"ש מתחלה דעתן לכך רק מתחלה נכשלו בהוראה ואף לגדולי הקדמונים אירע לפעמים שגגת הוראה ואח"כ מקנאתם וכבודם וגם מקצת אנשים תקיפים כפו עליהם הר כנגיית לעמוד על דעתם יעו"ש. ומה יקרו דברי חז"ל שאמרו ת"ח שאמר הלכה ובא אם לאחר מעשה אמר אין שימעין כמה שנוגע לו (עיון תוס' ובמות ע"ז א') וכת' הנ"י בשם הריטב"א שאף שח"ו שישקך אלא חיישינן שמתוך שנושא ונותן בהלכה אומר בדרמי כרי לקיים דבריו, ועיון ט"ז יו"ד סי' רמ"ב ס"ק כ"א.

ועכ"ז ההכרח להביא דברי הרב ר"ג מאז בפרט אחרי ראינו שנכשל בהם הרב הח' הורוויץ ודמה כי יש כאן איוזה דבר להלכה ולמעשה. מה שהביא דברי הרמב"ם הנ"ל דל"ד בהני דברים האמורים בחגיגה נחשב לשומה והאריך מאוד להורות לכל הדור שאין לנו להורות נגד הרמב"ם והולך ומספר שכן נהגו בפפד"מ מדור דור, כל הדברים יגיעים והנם למותר כי אין אחד מכל גדולי הדור שרצה להכריע נגד הרמב"ם ח"ו אבל כולם ביארו בדברים ברורים כשמש דאף להרמב"ם צריך שיוחק דוקא ג' פעמים והעיקר דרוקא שעשה דרך שמות אבל הליכתו חוץ לעיר לא נחשב לשומה שלא עשה דרך שמות והלא כל תשובותיו בבית הגוי היו נכונות וששמר את כספו אשר לקח עמו ואין זה שגוען כלל, וכבר השיבו ע"ז הגאונים מהר" מצי' רדא והגאון ר' שאול מאמסטרדם להוכיח מגמרא דגיטין דף ס"ו הבי"א שאמר כתבו גמ' לאשתי כו' אם מעצמו נפל הרי זה גמ' ואמאי לא נימא כיון דנקט בדעתו להפיל א"ע מהנג ודאי נטרפה דעתו ע"כ כל שלא דרך שמות אפי' עשה מעשה וזה לחמית א"ע אינו בכלל שומים, והדברים אינם צריכים לפנים.

עוד כתב הרב ר"ג מאו להחזיקו למשוגע במה שמילק הכתובה
לאשתו היינו כתובה דאורייתא וז"ל שם:

וליתר שאת וליתר תוקף נבאר אף לדעת הני תרי יחידאי (כונתו על ר"ש ור"א)
שרוצים לפקפק*) על דעת הרמב"ם ולומר דרוקא מהני ד' דברים בנד"ד מורים. ראשון
הלא מבואר בתשובת הריב"ש בס' תס"ח והובא בב"י א"ע סי' קכ"א וז"ל הריב"ש סימני
שוטה מפורשים בפ"ק דחגיגה וכ"מ וכן מי שמאבד כל נכסיו לדעת ואמרינן נמי בפרק
מי שמת האי שטותא יתירא חזי ביה דמשחרר לכולהו עבדא עכ"ל. הרי דאם רואין אנו
שלאבד מעותיו כהנם בדבר שאין לו בו הנאה ממנו ולא ידעינן טעמא אלינן דמחמת
שטות עשה והוי בכלל שוטה המאבד מה שנותנין לו. וא"כ בנד"ד אין לך שטות יתירא
דחזינן במשוגע הוה ממה שעשו במעשה ב"ד של המסדר הגט שהיה מוותר לאשתו כתובה
דאורייתא ד' מאות ר"ט וגם לשלם כל הוצאות הנסיעה הן בהליכה והן בהורה כו' שאם
גרש אשתו לשם יצוים שלא לשויה עגונה באשר שהוצרך להרחיק גידור אם זאת בדעת
מיושבת של המגרש מי הכריחו לוותר כ"כ ממון נגד אשתו. די שהרבה טובה עשה לה
שנתן לה גט בהנם ולא בקש מאתה לשלם לו הוצאות והוא עשה דבר והצנוע שאיזה
ימים אחר החתונה משלם לה כתובה דאורייתא שאין כאן בשום דין שבעולס הן בדא"ה
והן בד"י, והרבר מבואר לכל איש בער שתוך שנה ראשונה היא שנת חורה אף אם
היא נתארמלה לא היה לה פרישה יותר מסך הנדן שלה. וא"כ בזה שעשה לה טובה
הרבה כ"כ שלא להניחה עגונה היה נותן לה כתובה דאורייתא כו' המבואר במשוגע
במעשי ב"ד שלהם כו' עכ"ל.

בראשונה הביא דבריו של הריב"ש מקוטעין כדי לסובב כונתו ע"ד
אחרת. וז"ל הריב"ש אחר שהביא שם כל דיני מקח וממכר בקמן עד שהגיע
לעשרים וכתב עוד אם הגיע לעשרים אף אם הוא מפש ובלתי יודע במיב
מו"מ אעפ"כ אין מונעין אותו מנכסיו כיון שהוא גדול שאין ב"ד ממנין
אפוטרופס למפשים כ"א לשוטים כדגרסינן בכתובות פ' נערה מי שנשמתה
ב"ד יורדין לנכסיו. וכתב הר"מ שמעמידין לו אפוטרופוס וסימני השומה**)
מפורשים בפ"ק דחגיגה איזה שוטה היוצא יחידו בלילה והלן כבה"ק והמקרקע
כסותו. ומפרש זהם דעבד להו דרך שטות וכן מי שמאבד כל נכסיו לדעת
כדתינא נמי התם איזה שוטה המאבד מה שנותנים לו. ואמרינן נמי בפרק
מי שמת ההוא שטותא יתירא הוי ביה דמשחרר לכולהו עבדא עכ"ל.
הרי דהריב"ש כתב בפירוש „והוא דעביד דרך שטות“ ורק דהריב"ש קמ"ל
דמה דאמרן בברייתא המאבד מה שנתנים לו. לאו דוקא שמשליך לחוץ אלא
אף אם נותן דרך שטות לאחרים שאין לנו לתלות טעם הנתנה מקרי נמי
שוטה ועי' מסיים ואמרינן נמי בפ' מ"ש ההוא כו' אף דהתם לאו בשוטה
מירי דק בקמן שלא הגיע לכלל שנותיו למכור בנכסי אביו ובאמת התם

(*) אנו אין לנו במחלוקת זה כ"א דעת הר"ש והר"א ונגד זה דבריו הרמב"ם ואיך
יהיו הם יחידים כאלו כל הפוסקים חולקים עליהם אתמהא עוד זאת יכתוב בלשון שרוצים
לפקפק על דעת הרמב"ם. באמת כי לא פקפקו על דעת הרמב"ם כי לא הביאו דבריו
כלל וכתבו בן בפשיטות.

** דעת הריב"ש נראה כדעת ר"ש ור"א דלא כדעת הרמב"ם וכן הוא דעת סהר"ק.

היה מתנתו מתנה תדע ששחרר עבדיו ויצאו לחירות אלא דלענין למכור
 בנכסי אביו מחזיקו המתנה ששחרר לעבדיו נמי לשוטה אף דלא עביד שם
 דרך שמות ושמינין דאם עביד דרך שמות מקרי שוטה לכל דבר. זה פי'
 דברי הריב"ש אבל אי אית לן למתלי דמחמת קרבת דעת או טעם אחר
 במתנתו פשיטא שלא הורע חוקתו כלל. והגע בעצמך דהא משנה שלימה
 שנינו כמס' פאה פ"ג מ"ח הכותב כל נכסיו לעבדו יצא בן חורין ואמאי לא
 אמרינן דאין מתנתו מתנה דהוי שוטה דמאכר כל נכסיו לדעת אלא דשם
 מיירי דלא ידעינן שעשה דרך שמות וכל כמה דלא ידעינן בודאי שעשאן
 דרך שמות תלינן בטעם קירבה ונחת רוח וכדומה שעשה לו העבד וכמו
 דאמרינן נמי בחגיגה שם אומר גנדרופס אחריה וכו'. וכמה נכונים דברי
 הגאון בעל זכרון יוסף באור הישר דף ס"ו ב' שכתב וז"ל:

וכן ראה מדברי הת"ס' בגיטין דף ע' ד"ה ודילמא קורא אחריה. ולמה נענן
 אשתו חנם, ופי' הרשב"א בחדושו לשם דה"פ דלמא לא נבדקיהו אחר בדיקה זו עוד
 הפעם דאולי ימצא פקח בבדיקה אחרת אחר בדיקה זו יעו"ש, והרי התם שיש לנו שני
 סימנים מבוהקים להחשבו שוטה. א' שנשתתק. ב' שהרכין להביא לו גלופקרא בימות
 החמה, אפ"ה אמרינן דהוי פקח כל שכן הכא עכ"ל.

והנה יבואו דיני פדיון וישמיעונו חדשות לאמר אלמא חזינן
 דמאכר מקצת נכסיו שאין לו שום הנאה ממנו ולא ידעינן בו טעמא
 תלינן דמחמת שמות עשה כן אף שלא עשה דרך שמות ונשא ונתן
 עם אשתו על כל פרט ופרט בפני ב"ד וכתב וחתם. וכמה רחוקים
 דברים כאלה מדרכי ההוראה.

וכמה נפלאים דברים כאלה לאמור על איש שהנהו משוגע ואין
 גימו גם מפני שנתן כתובה לאשתו והוא היה יכול לעגנה ולהכריחה
 עי"ז לקבל גם בלא כתובה. האמת נגיד כי בכל ספרי ישראל לא מצאנו
 דברים נפלאים כאלה. כל חכמי ישראל דנו לעומקה של תורה. ואפי'
 מי שנדחו דבריו יש להם פנים בהלכה ועל זה נאמר אלו ואלו דברי
 אלקים חיים. אבל כאן הוא ממש חוץ לגדר הלכה וגם טעה בדבר
 פשוט מאוד לכתוב שמדין ישראל אין לאשה המתגרשת מבעלה כתובה
 בשנה ראשונה. ואם ר"ת וחכמי צרפת תקנו בנתארמלה שנה ראשונה
 שלא תנבה רק הנדוניא ועי' א"ע סי' נ"ג ובכ"ש שם ס"ק י"ב. אבל מה ענין
 זה להבא לגרש את אשתו והלא זה עצם תקנת חז"ל בכתובה שלא תהא
 קלה בעיניו להוציאה בלא כתובה. ומה נאמר ומה נדבר לדברים כאלה
 לעשות את האיש הנותן כתובה למשוגע.

היסוד השני שלהם שגם בשעת הגט אף שהעידו עדים כשרים
 ונאמנים שכל דבריו היו בהשכל ודעת ובחכמה עם כל מי שדבר עמו
 אבל כיון שהרב המסדר שאלו ביחוד בינו לבין עצמו מדוע ירצה להרחיק
 נדוד והוא השיב לו שלהשאר פה במדינה הוא לו סכנה אי"כ מוכרח

כבודן של ראשונים

דשוטה בחדא מלתא מסריך*.)

אמנם כבר כתבו להם כל הגאונים שזה מעות גמור, ומה בפתאים שהוא פתי לכל דבר אם מכיר דברים הסותרים מקרי פקח כ"ש כמי שהוא חכם לכל דבר רק בדבר אחד עשה מעשה זר ובאותו דבר מכיר דברים הסותרים לא נחזיקו לשוטה לכל דבר משום זה לבד. ונעתיק עוד בכאן מ"ש הגאון בעל זכרון יוסף להם בעצמם כאור הישר דף כ"א וז"ל:

היה לו (להרב דמנהיים) לעיין מעיקרא שפיר כי אז היה מתברר לו דליכא שום סכרא וטעם כלל לאפוקי את המגרש מחזקתו דמעיקרא דהוי פקח וכו'. ואפשר שהיה עליו נושים הרבה (וכמו שב' באמת הרב ממנהיים בעצמו) וירא לנפשו פן יתפסוהו ויתנהו במאסר בקש להמלט על נפשו ולהרחיק נדוד משם. א"נ מאנה בדבר עשה זאת מיראתו פן ואולי נבעו מצפוניו ואשר שם בסתר עם משרתת בלימכה בשמה ושהיה רוצה להמיר זה פעמים כפי הנשמע ממנו או גודע לו שכבר נתגלה לחמיו ואשתו מעשיו הממוערים ודרכיו המקולקלים ומשום כסופא ערק ואול לעלמא כדאמרונן ביבמות דף קט"ו גבי ההיא גברא דאתלי גורא כי גנני בשחלי הלולא וכו'. וכפי אשר שמעתי דבתר הכי כדחתו הרב חולשת כתבו הראשון ושאיין דבריו מספיקין להחזיקו להמגרש לשוטה היסיף לגבות עדות עליו ואתודע לו דהוי אמר כאפי הנך אינשי דאשכוחתו בבית א"ג כנ"ל שהוא בסכנת נפשו וכך הגיד גם אחר זה הכי ושוטה בחדא מלתא הוי מסריך מעיקרא עד בתר גירושין. ואי משום הא לא אירא וכמדומה לי שצ"ל במים אדירים והעלה חרם בירו דכל זה אינו מספיק וכדאי להוציא את המגרש מחזקתו חזקת פקחות דמעיקרא דמאן לימא לן דמשום טעשות שבלבו הוא דאמר הכא אימא אנא דקישטא קאמר והלב יודע מרת נפשו והוא בנפשו יודע האמת ולא גלה לאחרים סודו. וגם דלמא רמאי הוא וערום יערים כנ"ל ועולה זו מצא והגיד גם אחר זה בפני מוצאו ובפני הגאב"ד דק"ק קליווא. ואף אם נודע שמפני אולת קשורה בלבו א"ה ופחד למגן מנ"ל דמחשב שוטה בהכי בלי שום מעשה זר היוצא חוץ לגדר היקש שכל טבע האנושית שעשה לכל הפחות ג' פעמים ולא קאמר הרמב"ם הפתאים ביותר כו' אלא באותם אשר פיהם דוברים שוא ותוהים ומרבים הבל או אותן מחוסרי דעת נמשל כבהמות נדמו שאין מבינים דברים הסותרים משא"כ המגרש הזה שהיה פקח בנעוריו ועודנו פקח בפנינו במדינת ענגלאנד ומאו ועד עתה לא נשמע עליו שעשה מעשה הכסילים ומדבר תהפוכות כו' והרי לא מחשב לשוטה בהכי כו' דמשנה שלמה שנינו במס' גיטין דף ס"ו הבריא שאמר כו' עד אם מעצמו נפל הר"ז גט וכו' ודאי נטרפה דעתו כמשי"כ הרמב"ם בפ"ה מה' סנהדרין כו' ואיך שריגן יבמה לשוק מספקא ולפי' הר"ן וסיועתי היא אשת איש לעלמא א"ו ק"ל אע"ג דאשר לומר שדעתו משובשת בדבר אחד מ"מ כיון דלא חויגן ליה שעשה בשביל זה מעשה זר ג' פעמים או שדעתו משובשת תמיד גם בדברים אחרים של שטות והבל לא מחזיקין ליה לשוטה כלל ואלמלי הדבר כן כל אותן שאמרו חז"ל כופין אותו להוציא היו יכולים להערים לעשות כמעשה המגרש כו' אלא ודאי הוא הדבר שאין לו שחר כלל לומר שוטה על איש פקח אשר העלה לבו מונא בענין אחד של דבר שטות ובשאריו מעשיו ועניניו הוא מתנהג בחכמה ודבריו בהשכל ויכלכל במשגשג יותר משאר המון ע"ה כמו המגרש הזה. וכפי הנשמע

(* בגיטין דף ס"ח ע"ב מבוואר להיפך דאמרו רבנן מכירי שוטה בחדא מלתא לא סריך

הוא חכם בעיני דרך ארץ. איך יעלה על הדעת איש נדבך להחזיקו לשומת, ואיך יתקבצו שני הפכים בנושא אחד עכ"ל.

וכמה עלובים הדברים הבאים שם בתוך כל ספור המעשה משכ' הרב ר"ג מאו "כל מי שיש לו רק הבנת הלכ יראה ויבין שהכל היה בשגעון מה שאמר שהוא בן מות והוצרך להרחיק נדרו. ובאותו שגעון היה הולך והומה מתחלה ועד סוף עד שעשה מעשה וגירש את אשתו מתוך שגעון שלו והכל בשגעון אחד הולך וסובב וברח ללונדון ועזב ביתו ומשפחתו וכל אשר לו איך יתכן ששום בר דעת יעשה כן אחרי שלא ידע אדם דבר מהסכנה עכ"ל. וכן הוא שם כל סגנון דבריו לכתוב ככל שורה כמה פעמים "שגעון" אף שעל זה עצמו בררו הגאונים שאין בזה שום המצית שגעון. ואיך ברח ללונדון הלא הלך לשם כפל בני אדם וגם עשה שם מסחר בשותפותי" וכל ההולך למדינה אחרת יעזוב את משפחתו. ומה עזב בביתו כל אשר לו? הן את אשתו גירש והוננו לקח עמו רק בעלי חובותיו עזב גלמודים.

עוד יסוד שלישי נמצא בפולפולו של הר"ג מאו שלא הוציאו החוצה בהכרוזים וראוי לתת לב אליו והוא שנמוליס וא"נ בשמעם המעשה שעשה כשבת שיינק ויין אמרי עליו שהוא משוגע. הנה הפרסום הזה מחזיקו לשומת ושורפין וסוקרין על החוקות בראיתא בקדושין דף פ' והביא ראיות דפרסום שנתפרסם בכל העולם דמיא לחוקה. וזה היסוד שעליו סמכו לאמור שהיא ודאי אשת איש אשר כל הגאונים התפלאו איך תהיה ודאי אשת איש אפי' לרעת דייני פ"פ (ואם תפשוט ידה לקבל קדושין מאחר יאמרו שאינו קדושין ויתירו אי"א לעלמא) אבל זה היה היסוד הטמון ומכוסה עד שנגלה לנו היום ע"י הר"ח הורו"ץ בקולו קולות. אמנם גם זה עולבנא דדיינא ומעו בדבר פשוט. דהתם אין לנו שום פוקפוק לערער על הפרסום לאמר שנתפרסם בטעות והוא בעצמו החזיק א"ע לבן האשה ההיא ולאחר שנתפרסם ל' יום אמרינן דהוי חוקה אף שע"י רבירו שאמר שהוא בנה לא היו הורגין אותו כי אין אדם נהרג עפ"י עצמו. אמנם כאשר אמר כן קודם שרגו אותו ע"ו ואח"כ הוחזק כפי כל הוי כאלו נתברר הדבר שלא על פיו (וע"י רמב"ם ס"פ ו"ח מסנהדרין). וכן הוא גבי נדה שהיא בעצמה הוחזקה במה שעשתה מעשה ללבוש בגדי נדותה הוי הפרסום כמו שנתברר הדבר. ובאמת גם בקדושין גם בנדה אי נתברר לב"ד שהיה הפרסום בטעות לא יענשו ע"ו וכמ"ש בשו"ע יו"ד סי' קפ"ה שאפילו ברק נתנת אמתלא לדבריה נאמנת. וע"י בריב"ש סי' תקי"ד.

אבל כאן כולנו יודעים המעשה ממה נתפרסם כן. ואין העולם יודעין יותר מהב"ד עצמם ואנחנו יודעים גם זאת שאין ממש בקול

(*) ועיין אור הישר במכתב הרב הג' ר' זלמן יעב"ץ ז"ל.

הזה וידענו שיצא הפרסום ממה שערק כשבת שיינק וזיון וזה ברור שזה לא משוי ליה לשוטה אפי' לדעת הרמב"ם המחמיר כמו שנתבאר בדברי כל הגאונים.

ובכלל אין זה שום ענין להחיות דשורפין וסוקלין על החוקות כי אם לדיני קול. אבל גם בדין דלא מבטלינן קלא כבר כתב הרמ"א בא"ע סי' מ"ו שלח לה סבלונות והוא בדרך שאין חוששין לסבלונות ששלח לה אע"ג דיצא לה מזה קול שמקודשת אין חוששין לקול שכן דרך לקרוא לסבלונות קדושין עכ"ל. וע"ש כל דיני קול ובב"ש שם סי' קמ"ז שכתב נראה אפי' אם יצא קול סתם שהיא מקודשת מ"מ הוי קול ושוברו עמו כיון דידוע היא ששלח סבלונות ממילא תלינן הקול מחמת הסבלונות עכ"ל. וכן פשוט גם כאן כיון שידענו הכל ממה בא הקול וכ"ז מכוון בסוגיא דגיטין דף פ"ט דצריך שהקול יהיה בלא שום אמתלא נגדו ושהחוק בב"ד שלא מעו המוציא את הקול יעו"ש כל הסוגיא ובהתא דאמרין ביבמות דף כ"ו דאי איפא אויבים הוא דאפקי לקלא וליכא אפי' חשד וחשש מהקול הזה. וכמו שאמרו בירושלמי לעיל שלא יהא הקול מנשים ופסולים ודייני פפד"מ מביאים ראיה גם מאינם נמולים ולפי דבריהם הוא כלל גדול איזה שוטה כל שעשה דבר שהחמון יאמרו עליו שהוא שוטה גם לא צריך לפי דעתם שלשים יום. ומה שב' עוד: וגדולה מזו שהפרסום מה שהוא מוחזק בעיני החמון אולינן בתרית אף נגד חוקת ממון משו"ת הרא"ש שהביא הב"י ח"מ סי' קי"א. ראובן שהוציא שש"ח על שמעון ואינו מוציא לו הנכסים אלא בתים שלוי מוחזק בהם וכו' שהרי בכל מקום מועיל הפרסום שסוקלין ושורפין על החוקות ע"כ. הרי להריא אף ששם הוא חוקת ממון שלוי מוחזק בהם כו' דלא ידענין כלל שהבתים של שמעון רק ע"י פרסום כו' ש"מ דהחוקה של הפרסום היא גדולה כאלו נתברר בעדים עכ"ל.

המעין בשו"ת הרא"ש יראה שאינו דמיון כלל לזה דשם הביא ראובן עדים דבעת שלוח שמעון ממנו היו עדין הנכסים ביד שמעון ולא מכרם רק אח"כ וא"כ אין ללוי ראיה כלל על הנכסים ולראובן יש עדים שהיה של שמעון בעת ההיא ואף שלא ידעו העדים רק ע"י הפרסום מ"מ הוי ראיה דא"כ כל השמיות שעדים חותמים שמכר פלוני לפלוני בית או שדה אינם חותמים רק עפ"י הפרסום שעדיין הוא של המוכר והוא מוכר אותה לאחר. וכמו שב' הרא"ש שם וז"ל. שאם לא תאמר כן נמצאת פוסל כמה שמיות. וגם שם אי הוי ידענין לתלות שהפרסום היה בטעות היה הדין עם לוי רק עבשיו יש לראובן ראיה וללוי אין לו כלום להבחישו לכן הוי חוקתו שמחזיק בבתים חוקה שאין עמו מענה. וזה ברור ופשוט. עוד הביא ראיה דאולינן בתר חוקה שמחזיקין העולם ממה שהביא בטוח"מ סי' שפ"ח שהשיב מהר"ם מרוטנבורג להרשב"א שאם החזיק ג' פעמים במסירה ולא הרגשנו בו צד תשובה כל הקודם להרגו זכה דהא סוקלין ושורפין על החוקות ע"כ. כל המבין דבר לאשורו יראה דאין עני כלל

לנ"ד דשם גבי מסור מותר להרגו דוקא אם הותר עצמו לזה דאל"כ אסור להורגו שמא לא ימסור. וכן אחר שמסר אסור להרגו דהא ממעם רודף אתונן עליה שניתן להצילו בנפשו ולהוי מסור לכל העולם שכל הקודם להרגו וזה צריך דבר ברור שיחזק למסור וא"כ בודאי ימסיר גם להבא. ולכן אם הוחזק ג' פעמים שמסר היו כמו נגח ג' פעמים. וכמו שאמרו במס' סנהדרין פ"א מי שלקה ושנה על חייבי כריתות מכניסין אותו לכיפה דהוחזק לעבור עוד. ומה ענין זה לפרסום על ידי קול שיצא מפי ההמון וידעיין במעוטה. והאריכות בזה למותר.

ולא באנו ח"ו להשפיל כבוד הרב ר' נתן מאז ז"ל עצמו. כי אין ספק בדבר אשר מעולם לא עלה על דעתו להדפיס דבריו. וכל דבריו היו רק בהשקפה ראשונה וע"כ כתבם בלשון מדברת גדולות ואח"כ כשראה דברי הגאונים חבשם בממון. וכבוד תורתו וצדקתו של הרב ר' נ"ט במקומו מונח. אבל תלונתנו על הרב הג' החכם מ. הור יין נ"י שלא חש לכבודן של ראשונים ולכבודם של דיני פפ"מ להוכיר נשכחות. ואם לא עיין בזה לרון מה טיב התשובה הזאת ודמה באמת כמ"ש בראש דבריו. לא אספר בשבחה כי הנני נותן לפניך התשובה ותראה בעיניך את יקרה ואת ערכה אבל בדבר כזה שהוא נגד כל גאוני הדור אשר דבריהם לנו כדברי האורים היה לו להתישב ולעיין היטב בס' אור הישר לדקדק על כל פרט ופרט והיה יודע שעצם ספור המעשה ידעו גאוני ישראל כמו שהוא ואין בדבריו הרב ר"ג מאז שום דבר חדש ולא היה מוציא לעז על כל גדולי ישראל. ראשיהם. שופטיהם וזקניהם. כל ישראל יחד. לאמר שנפתו בדבריו שקר ולא שמו לב לשמוע.

והנה מתוך תשובת הרב ר' נ"ט אנו למדים שצדקו הרב הג' מקליווא והר"ש ק"ה באמנם שהגאון החסיד האב"ד ז"ל לא התערב בזה וכל מה שעשה בהכרח עשה. כי עתה הלא עינינו רואות שכן הוא. הן בכל דברי הרב ר"ג מאז לא נזכר שום דבר תורה ושום סברה להוראה בשם הגאון החסיד האב"ד ז"ל. יאיך יתכן בזאת אם באמת היה נושא ונותן עמהם בהלכה זו עינינו רואות בכל ספרי שו"ת אחרי אשר ישבו אחרים לחקור יתר נזכר סברת כ"א בתוספות על של חברו אפי' היו כולם ברעה אחת לעצם התוראה וכך הוא דרכה של תורה וכאן אין אומר ואין דברים.

גם את אשר יספר לנו הר"ה הורוין כי הכריח את האשה להנשא שנית לאיציק נ"ב לא נזכר להאמין זה כי הספר אור ישראל נדפס ב' שנים אחר הספר אור הישר וגם שם ידבר הרב מקליווא בדברים ברורים בהיתר האשה וגם איך אפשר הדבר הן אם על הקדושין ואמר הר"ה ג' הורוין שעשו נוסח חדש „הרי את מקודשת לי עוד" אבל איך עשו עם הכרכות הלא לפי דבריהם היתה וראי א"א וכבר פסק הרמב"ם בפ"ט מה' גרושין ובשו"ע סי' קנ"ג דאפי' בספק גרושין אין מברבין ולדבריו כל גדולי ישראל היתח פנויה והגאון הג' ר' שאול מאמסטרדם בקש שתנשא בעירו והוא יסדר לה חו"ק. ואם באמת לא ברבו ברב ארוסין ונשואין מה שלדעת כל חכמי ישראל היא בלא ברכה ואסורה לבעלה כנדה. וח"ו להאמין עליהם בזאת. ומה תועלת בספורים כאלה?

סוף דבר כל דברי הגאונים מאורן של ישראל בספר אור הישר יתר הם שלא תמוט עד העולם.

B
103.

BIDKE BATHIM

Corrections et Modifications

Relatives au "SEFER HASCHLAMA"

SUR LES QUATRE TRAITÉS

« BERACHOT, TANIT, YÉVOMOT & MEGUILLAH »

RÉCEMMENT PARUS

*Précédées d'une Introduction concernant la Biographie
de quelques Auteurs du Moyen-Age*

CORRECTIONS APPORTÉES A L'ŒUVRE MAIMONIDE

Sur les traités « EROUBIN et SCHEVOUOT »

Par Rabbi MESHULAM

AUTEUR DU « SEFER HASCHLAMA »

Suivies d'un Commentaire que j'ai intitulé « THORATH HASCHLAMA »

KEVÉDON SCHEL RISCHONIM

Sur un cas de Divorce

Par J. LUBETZKI

RABBIN DES ISRAËLITES RUSSES ET POLONAIS A PARIS

Imprimerie J. LEVINSOHN-KILEMNIK

73, Rue Charlot, 73